J. Edward Chamberlin

Çeviri
Uğur Peçe

At

Kitap YAYINEVİ

AT

KİTAP YAYINEVİ – 167
DOĞA VE BİLİM DİZİSİ – 13

AT / J. EDWARD CHAMBERLIN

ÇEVİRİ
UĞUR PEÇE

DÜZELTİ
FEYZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KAĞITHANE -İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
KASIM 2007, İSTANBUL

ISBN 978 975 6051-84-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
SERTİFİKA NO. 1107-34-009175
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

At

J. EDWARD CHAMBERLIN

ÇEVİRİ
UĞUR PEÇE

KitapYAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

PUSUN İÇİNDEN

Amerika Kitasinda Atlar ve İnsanlar

Aralık başından şubat sonuna kadar aralıksız her gün kar yağmış ve sıcaklık eksi elliye kadar düşmüştü; böylesi bir kış Kayalık Dağları'nın kuzey silsilesinde pek nadir görülürdü. 1932-33 kışından daha sert geçen bir kışı hatırlayan hiçbir canlı yoktu; Koca Kuş'tan başka hiçbir canlı.

Koca Kuş, ismini Yerli efsanelerinden alan bir attı. Artık neredeyse saf beyaza dönen kır donlu iri bir kısrak olan Koca Kuş, kadim zamanların hikâyelerini bilirdi. Hiç bitmeyecekmiş kadar uzun sürüp, canlılara hayatta kalmaktan başka her şeyi unutturan binlerce yıl öncesinin bir kışı hatırladıkları arasındaydı. İşte o zamanlarda, toprağın buzla kaplı olmadığı bir yerde bu çetin kışın sona erip ermeyeceği merak edilirken insanlar ve atlar arasında ilk kez dostluk başlamıştı.

O zamanların dünyası farklıydı. Ormanlar henüz araziyi örtmemiş, derin vadiler oyulmamıştı. Hayvanlar her yerdeydi: kürklü mamutlar ve hırçın gergedanlar, büyük ayılar ve küçük develer, süratli antiloplar ve keskin dişli kaplanlar, açgözlü kurtlar ve uzun tüylü bufalolar, parlak tüylü kunduzlar ve kurnaz tilkiler. Alabildiğine uzanan boş arazide büyük kediler ve köpeklerin –kaplanlar ve kurtlar– kovaladığı atlar koşardı. Herkes birbirini izlemekte, başkalarının ne yaptığını gözetlemekte, başlarının belada olup olmadığını kollamakta ve avlarının ya da avcılarının ne zaman karşılarına çıkacağını beklemekteydi. Yaşamları adeta pamuk ipliğine bağlıydı.

Ve sonra atların bir kısmı Asya'ya geçit veren Bering Kara Köprüsü boyunca tundra üzerinde yol almaya başladı. Beringia, en geniş zamanında kuzeyden güneye sekiz yüz kilometreden fazla uzanıyor ve orta Sibirya'dan batı Yukon'a kadar yayılıyordu. En soğuk zamanlarda bile yüksek dağlar hariç buzla kaplı olmayan Beringia çok sayıda hayvanın yurduydu. Amerika'yı terk eden atlar Asya boyunca dağıldılar; bazıları bozkırları aşıp Avrupa'ya uzanırken, bazıları da güneye, Hindistan ve Afrika'ya gitti. Ama her nereye gittilerse yolculuklarını dağlar ve nehirler arasındaki geniş çayırlıklarda yaptılar.

Amerika'da kalan atların nesli ise kimsenin tam olarak bilmediği bir sebepten ötürü tükendi. Gittikleri yerlerde daha şiddetlisine dayanabildiklerine göre soğuktan ölmedikleri besbelliydi. Muhtemelen, dünya daha sıcak bir yere dönüştüğünde etrafı kaplayan ormanlıklarda –insanlar gibi atlar da kendilerini en çok geniş düzlüklerde rahat hissederler– dolaşırken kolayca av olmuşlardı. Belki de beslendikleri fundalıklar, otlaklar ve meyvelikler seyrekleşmişti. Kim bilir, belki de kendilerine yetecek kadar yiyecek bulmanın telaşı içinde, sırıklar ve taş uçlu mızraklarla donanmış insanlar tarafından avlanıp yok olmuşlardı. Böylesi bir sonun fazla zaman almış olmayacağını çayır bufalosu ve Atlantik morinasının akıbetinden öğrenebiliriz. Belki de başka şeyler oldu.

Nasıl bir açıklama bulursak bulalım, bilinen o ki, en az on bin yıl boyunca Amerika kıtasında hiçbir at yaşamadı. Ama sonunda İspanyol karavelaları atları evlerine geri getirecekti. Kimilerinin dediğine göreyse atların geri dönüşleri çok daha önce, okyanus boyunca sefere çıkan Viking tekneleriyle olmuştu.

Peki, geri dönmelerinden sonra onları neler bekliyordu? Belki de geri dönüşleri vahim bir hataydı. 1932 kışında Koca Kuş baykuşların çığlıklarını duymuş, kargaların garip biçimde kanat çırptıklarını görmüştü. Yerlilerin tuzağa düşürdüğü tilki ve kunduzların postları her zamankinden daha ağır geliyordu. Kötü bir kış olacağını sezmişti. Ama bu, beterin de beteriydi. Kar çok derin, yiyecek bulmak son derece zordu ve atların çoğu bata çıka ilerledikleri kar yığını içinde donup kalmıştı.

Bu çok çetin kışı sağ salim atlatabilenlere 1933 ilkbaharı büyük bir müjdeyle gelmiş, Koca Kuş çayırla dağın arasında havada asılı duran sabah pusunun içinden bir deri bir kemik halde topallayarak çıkıvermişti. Görünüşünden çok şey yitirmişti. O ki, güzel görünmek ve rahatça hareket edebilmekle övünmüştü hep –bir at ayağını zarifçe kaldırdığında, çiftçilerin hep söylediği gibi sanki kalçalarını göstermekten keyif alırdı. Ama işte oradaydı, boynunda bir çan ve ayaklarında kösteklerle. Tıpkı bir süt ineği gibi hissediyordu kendini.

Ama işte yine hatıralar galebe çalmış ve bu sefer başka bir zamanı, eskilerin anlattığı 50 milyon yıl öncesini, en eski atalarının zamanın başlangıcında sa-

Resim 1. At, insanla olan ilişkisinde son derece cömert ruhlu ve oldukça sabırlıdır.

bah pusunun içinde belirdikleri anı hatırlamıştı. Yine bu civarlardaydı. Şafağın atı diyorlardı ona. Eohippus. *Küçük ve kısa bacaklar, ön ayaklarında dört, arkada üç parmak; yaprakları öğütmeye uygun fakat kart otlar için yeteri kadar sert olmayan dişler ve tilki gibi parmaklarının uçlarına basan bir yürüyüş. Ekolojik bir nişe çekilerek dinozorların nesli tükendikten sonra sahneye çıkmıştı. Doğru manevraydı bu, çünkü diğer hippolarla da arkadaşlık ederek yaşamını sürdürebilirdi.*

*Eohippus, Winnie the Pooh'daki** *eşeğe, Eeyore'ye çok benziyordu. Farkı, kuyruğunu değil parmaklarını kaybetmesindeydi. Başlangıçta, o ve hemcinsleri yağmur ormanları ile bataklıklarda yaşıyorlardı, ama bu alanlar çayırlıklara dönüşünce saklanacak bütün yerler yok oldu, yerlerini koşacak alanlar aldı. Yavaş ama kesin bir şekilde kaybolan ayak parmaklarının yerini bileğin yukarısındaki bazı kemiklerle ayakta bir parça taban aldı.* Eohippus, mesohippus*'a, sonra* merychippus*'a ve ondan da sonra* pliohippus*'a dönüşürken bacaklar uzamaya başladı ve sonunda gittikçe daha hızlı koşan, daha yükseğe şahlanan, daha sert çifte atan* equus *olarak evrim labirentinden dışarı çıktı.*

* Winnie the Pooh, kısaca Pooh, A. A. Milne'nin yarattığı ayı karakteri. Eeyore, bu öykülerde karamsar, yaşlı kuyruğunu yitirmiş bir eşektir –ed.n.

Fundalıklarla çalılıkların otlak ve çayırlara dönüşmesine, dişlerin büyüyüp sertleşerek çiğnemeden ziyade kesip öğütmeye yarar hale dönüşümü eşlik etti. Kafaları irileşti, gözleri büyüklükte ve duyarlılıkta fil ve balina gibi dev memelilerin gözlerini bile geride bıraktı. Kulakları her yöne dönebilmeye başladı ve tehlikenin ya da bir başka atın kokusunu çabucak almaya yarayacak büyük bir burunları oldu. Henüz kimse anlatacak efsaneye sahip değilken bu atlar Amerika kıtasının efsanesi oldular. Ortada henüz kimsecikler yokken.

Koca Kuş'un boynundaki çanın sesi Mindy Christiansen'in kulağına ilk kez derenin öte tarafından geldi. Sonra ses gümbürdercesine şiddetini artırmaya başladı. Ardından on yedi ata liderlik eden bu yaşlı kır kısrağı gördü. Kısraklar genellikle at sürülerine öncülük ederken aygırlar onları izler ve olası tehlikelere karşı tetikte dururlardı.* Bu grubun payına ise hiç aygır düşmemişti.

Koca Kuş'un ön ayakları üç teli çözülüp birbirine paralel dizilmiş, uçları bağlanıp bukağılık etrafında ilmeklenmiş, uzunluğu sabitlemek için bükülmüş ve sonra diğer bukağılığın etrafına iki kez sarılarak tutturulmuş yumuşak bir iple bağlanmıştı. Diğer atlar Bobby Attachie ile birlikte onu izliyordu. Bobby Attachie *Dunne-za* kabilesindendi –Mindy onlara Kunduz Yerlileri derdi. Navaholar ve Apaçilerin yanı sıra kuzeyde Mackenzie nehrindeki Gwichin ve Chipewyanlarla kuzendiler ve hepsi gibi aynı Atabask dilini konuşuyorlardı. Atlara düşkün olan Bobby zaman buldukça Fort St. John'a rodeoya giderdi. Fakat bu yıl buna ayıracak vakti yoktu.

Alaska yolunda Yukon yakınlarında bulunan, iki Yerli kabilesi arasındaki eski bir barışa istinaden Peace River (Barış Nehri) diye adlandırılan bölgede yaşıyordu. Buradaki bir yükseltiden farklı istikametlerde Büyük Okyanus'a, Atlas Okyanusu'na ve Kuzey Buz Denizi'ne akan üç nehrin kaynakları görülebiliyordu. Burası insanların ve atların binlerce sene önce tanıştığı yerin ta kendisiydi.

* Eski İngilizcede at için kullanılan kelime "mearh" idi. Modern İngilizcede ise bu kelimeden türeyen "mare" kelimesi kısrak anlamına gelmektedir –ç.n.

Aracını park ettiği yerin yakınındaki patikadan etrafı izleyen Mindy Christiansen önceki ilkbaharda bölgeye Yerli temsilcilikleri müfettişi olarak atanmıştı. Atlar hakkında şöyle böyle, Yerliler hakkında az da olsa bilgi sahibiydi. Yukarıdaki korkunç kışla ilgili bir şeyler duymuştu ama gördükleri tahmin ettiğinden çok daha vahimdi. Ottawa'ya gönderilmek üzere gözlemlerini şu şekilde kâğıda dökmüştü:

> Haziran, 1933. Grupta Kunduz kabilesine mensup 170 Yerli var. Sefaletin son raddesindeler. Kelimenin tam anlamıyla hiçbir şeyleri yok. Bundan daha vahim bir vaziyette olan hiçbir Yerli topluluğu görmemiştim. Onlarla geçirdiğim iki gün sürecince yağmur hiç kesilmedi ve fark ettim ki bu insanların sığınacakları çadırları bile yok. Tüm teçhizatları arasında sadece iki ya da üç işe yarar *tepee** dikkatimi çekti ve sahip oldukları biricik sığınağın söğüt dallarına astıkları, altında ihtiyarların ve çocukların birbirlerine sokuldukları bir parça çadır bezi olduğunu gördüm. Kıyafetleri son derece sefildi ve çocukların bazıları giyecek bir parça şeyden bile mahrumdu. Yemek pişirmek için kapları ve çanakları da yoktu. Şubat ayında hepsi şiddetli soğuk algınlıklarından yatağa düşmüşlerdi. Geçen yazdan bu yana mus etiyle idare ediyorlar, bazen de birazcık un. Ne çayları ne de tütünleri var. İki yüz atları ölmüş...

Amerikan hükümetinin birçok Yerliyi atlarıyla beraber silip yok eden bir başka felaketle başa çıkmaya çalıştığı zamanlardı. Bu çetin geçen tek bir kış değildi sadece; birbirini izleyen elli kara kıştı söz konusu olan, üstelik sadece kışlar da değil, yazlar da felaketti. 1920'lerin sonlarında hükümet Kamu Yönetimi Araştırmaları Enstitüsüne (daha sonra Brookings Institute olarak bilinecek) güya boş arazi diye tanımlanan yerlerde tarımsal ikameti kolaylaştırmayı hedefleyen ve 1887 senesinde çıkarılan Dawes Yasasının sebep olduğu yıkımın analizini yapacak bir rapor ısmarladı. Bu

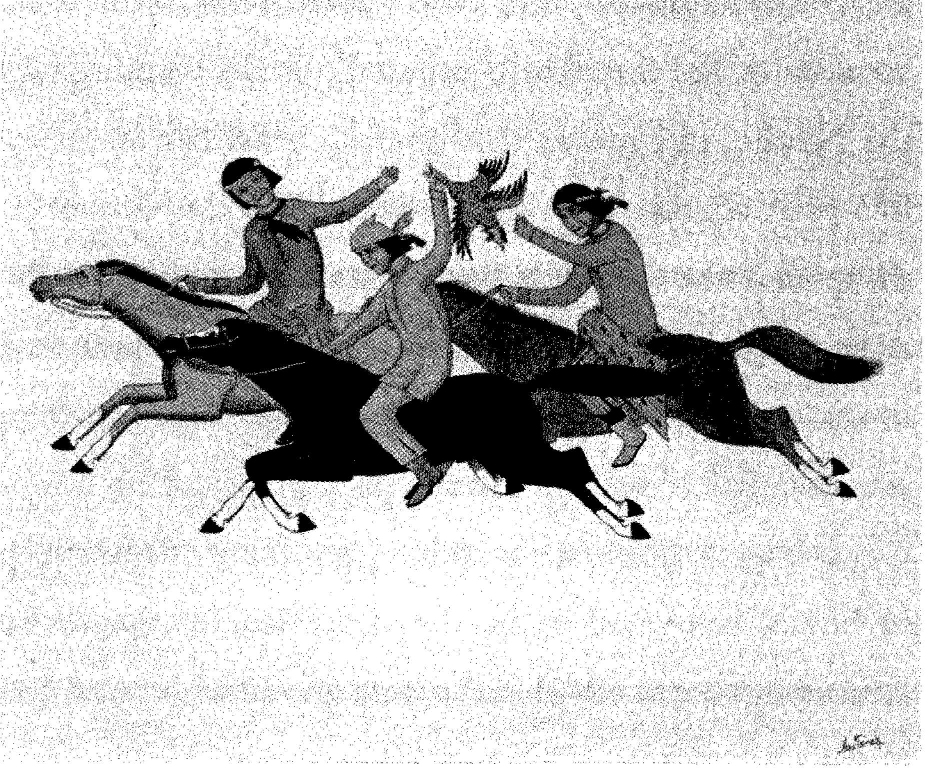
* Kuzey Amerika Yerlilerinin barınak olarak kullandıkları bir tür yüksek çadır –ç.n.

yasa Yerlilerin arazilerinin ellerinden alınmasına, Yerli kabilelerinin yok olmasına ve Yerlilerin yurtlarından edilmelerine neden olmuştu. Lewis Meriam önderliğinde titizlikle hazırlanan rapor, yarım asırdır Yerliler idaresinin karakteristiği haline gelen güven sarsıcı ihlallere yönelik öfkenin bir tezahürü oldu. Yeni getirilen toprak tahsis politikasını topa tutan rapor, arazi ve kaynaklar üzerinde kontrol yetkisi olan kabile yönetimlerinin yeniden kurulmasını tavsiye ediyordu. Kabilenin ve yaşadıkları yerin değerlerini kutsayan ve gerek yerli gerekse de yerli olmayan toplumlardaki maddi ve manevi değerlerin birbirine bağlılığını yücelten raporun ateşli bir üslubu vardı.

Rapor, aynı zamanda, önerdiği çarelere bakıldığında katı biçimde yararcı bir bakış açısına sahipti. Sıra, en büyük ve en güçlü kabilelerden Navaholarn durumunu betimlemeye geldiğinde kabilenin atları unutuluyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, tam olarak unutulmuyordu. Neredeyse dokuz yüz sayfa olan rapor kabilenin atlarını tek bir paragrafla elinin tersiyle itiyordu. Paragrafın başlığı "Değersiz Atlar"dı.

Değersiz mi? Bu atlar toprağı işliyor, yük arabalarını çekiyor, erkekleri ve kadınları taşıyor ve sürüleri güdüyordu. Kuzey ovalarında başlıca yiyecek kaynağı ve kutsal bir simge olan bufalo avına çıkıyordu. Komançi'ye, Nez Perce'ye, Karaayak'a ve ovanın diğer tüm halklarına yeni bir özgürlük bahşeden bu atlar gerek kovboyların gerekse de Yerlilerin hayal dünyalarını hâkimiyetleri altına almıştı. Yaban hayatın hüküm sürdüğü otlaklarda otlamış bu atlar insanların geçim mücadelesinin sınırlarının dışına çıkmış, sadece prestij kaynağı değil aynı zamanda bir çeşit hükümranlık sembolü de olagelmişti. Bir Navaholu için at, ne konfor ne de eşya demekti. At, açık hava ile nefes alma özgürlüğü arasında bir ahit, güzellik ve iyiliğe olan inancın merasimi demekti.

Tüm bunlar Meriam Raporunu kaleme alanların kafalarını son derece karıştırmıştı. Atların hem işe yarar hem de yaramaz olduğunu anlayamamışlar, asırlar önce Atabask akrabalarının tundra ve kuzey ormanlarından, güneybatının kuru topraklarına hareket eden Navaholar için, tam da bu sebepten ötürü, atların derin anlamlar ifade ettiğini kavrayamamışlardı. Onlar *Dene* halkındandı, yani bölgenin asıl yerlileriydi ve bir gün çı-

Resim 2. *Navajo Chicken Fight* (Navaho Tavuk Kapmaca), Tsireh Awa, y. 1925-1930.

kagelen İspanyollarla tanıştıklarında beraberlerinde getirdikleri *hacienda** ve at alışkanlıklarının ikisini de benimsemişlerdi. Navaholar daha önceden de, güneye doğru uzandıkları zamanlarda atları görmüşlerdi; bunlar İspanyol sürülerinden kopup gelen ve Batının efsanevi mustangları** olacak atlardı. Asya, Avrupa ve Afrika ovalarındaki halkların binlerce yıl önce yaptığı gibi atlarla yakınlık kuran Navaholar artık bir daha asla eskisi gibi olmayacaklardı.

* Çiftlik –ed.n.

** Yabani at –ed.n.

Birçok hükümet raporunun aksine Meriam Raporu etkili olmuştu. *New Deal* döneminin nirengi noktalarından Yeniden Düzenleme Yasasının *(The Indian Reorganization Act)* çıkış zamanı hemen hemen Mindy Christiansen'in Peace River bölgesinde ölen iki yüz atın kaderini düşündüğü sıralara denk geliyordu. Yasa, şüpheye meydan bırakmayacak biçimde yapıcı bir adımdı ve yerli toplulukların yeniden canlandırılarak yerel ekonomilerin geliştirilmesini hedef almıştı. Navaholarla beraber çalışan reform yanlısı görevliler için bu, beyaz kiracıların elli seneden beri sürdürdükleri istismarın sona erdirilmesi ve Navaho yaşam stilinin ana besin öğelerinden olan koyun ve keçi kaynaklarının korunabilmesini sağlayacak yeni otlatma pratikleri demekti. Buna uygun olarak, çiftlik hayvanlarının miktarının azaltılmasına yönelik bir program önerildi. Söz konusu program "koyun birimi" olarak adlandırılan esasa dayanıyordu. Buna göre her şey, özellikle de değersiz atlar, koyun birimi esas alınarak hesaplanacaktı. Ortalama olarak bakıldığında, bir at beş koyunun tükettiği miktarda ot yediği için atların beş koyuna denk olduğu sonucuna varılmıştı. Bu hesaba göre, en iyi at ölü bir attı.

Navaholar bu hikâyeyi daha önce de duymuşlardı. Varlıkları binlerce yıl öncesine dayanan ve birkaç asırdan beri güneybatının kuru topraklarında yaşamlarını sürdüren bir halk olarak otlaklarının durumundan ve sınırlamalara gerek olduğundan habersiz değillerdi. Ama kabul etmek istemedikleri nokta, kim oldukları ve nereye ait olduklarının her şeyi koyun birimine indirgeyen kuru ve sığ bir bakış açısı tarafından belirlenmesiydi. Navaholarla çalışan dönemin Yerliler Dairesi temsilcisi Reeseman Fryer daha sonraları ifade ettiği üzere, bu cefa ve fedakârlık zamanlarında Navaholarda derin yaralar açan şey tek bir ibareden –koyun biriminden– ileri geliyordu. Federal hükümet Navaholarıın beş koyun birimi değerindeki atlarını toplayıp, ya satmaları ya da itlaf etmeleri emrini verdi. Navaholar buna hayır dediler.

Navaholarıın çiftlik hayvanlarının miktarının azaltılmasına yönelik programı ve bu programın öngördüğü koyun birimini kabul etmemesinin altında yatan nedenler sadece atlarına ilişkin değildi. Fakat atlar bu tutumlarında merkezi bir önem yüklenmişti. Navaholar, atların değersiz bir me-

raktan başka bir şey olmadığını ve Amerikan *New Deal*'inin sosyal fayda ve iktisat ahlakına aykırı düştüklerini iddia edenlere karşı direniyordu.

Bu gerilimin –ve daha birçok benzerlerinin– nedeni çoğu zaman cahil yetkililere yüklenmiştir. Bu değişiklikleri yürürlüğe koyanlar, Navaholar veya onların kabile yönetimleri, toprak idareleri ya da atları hakkında biraz daha fazla bilgi sahibi olsalardı sanki her şey daha farklı olacaktı. Ama işin aslı şu ki, yetkililer tüm bunlar hakkında geniş bilgiye *sahipti*. Navaholarıı ve Navaho topraklarını tanıyorlardı. Kabile yönetiminin onarılması, arazi koruma programı ve şu tahripkâr koyun biriminin arkasındaki bir numaralı isim 1930'larda Yerli Meseleleri Komiseri (*Commissioner of Indian Affairs*) olan ve Meriam Raporu'nu uygulayan John Collier idi. Collier New York'taki *People's Institute*'te ders vermiş etkin bir sosyal aktivist, Pueblo'nun* arasında yaşamış, yerli halkların self-determinasyon haklarına gönülden bağlılık ve onların farklı kültürlerine derin saygı duyan bir kişiydi.

Dolayısıyla daha iyi bilmeliydi. Atların bu insanlar için günlük faydanın çok daha ötesinde anlam ifade ettiğinin bilincinde olmalıydı. Çok okumuştu; Navaholarıın atlar ve kahramanlar hakkındaki hikâyelerini ve bu hikâyelerin günlük olaylarla nasıl mücadele edileceğine dair verdiği dersleri iyi dinlemişti.

Ama en iyi bildiği hikâyeleri, gerçekten inandığı hikâyeleri unutmuştu. *New York Public Library* ile *People's Institute* ve sonraları Columbia Üniversitesi ve de ülke çapındaki temel bilim programları aracılığıyla geliştirilmesine katkıda bulunduğu Büyük Eserler Programında atlar hakkında sayısız hikâye vardı. Büyük Eserler listesinde yer alan Çin klasikleri "Fergana'nın semavi atları"na övgüler düzüyor ve Kin hanedanının ilk imparatorunun askerler, atlı savaş arabaları ve altı yüzden fazla gerçek-boyutlarda terra-cotta at figürlerine ev sahipliği yapan yeraltı mozolesini nasıl inşa ettirdiğini anlatıyordu. İran şiirleri leopar desenli ve vücutlarının bir kısmı beneklerle bezeli beyaz bir örtüyle kaplı Appaloosa atlarının güzelliğini terennüm ediyordu. *Le Morte d'Arthur* ortaçağların şövalyelik –Fransızca at demek olan *cheval* kelimesinden– ruhunu diriltiyordu. Diğer tarafta ise at-

* Yerli evleri –ed.n.

ların yetiştirilmesi ve eğitilmesine ilişkin bir vahyin indiği Kur'an ve bir ata verilecek her bir arpa tanesi için Allah'ın bir günahı bağışlayacağını telkin eden bir öğreti vardı. İslamın Peygamberi bu dünyayı terk edip göklere çıkarken de bineği bir at değil miydi?

Bu büyük eserler arasında yer alan bir başkası ise Batı edebiyatının klasiklerinden biriydi. Truva'nın kuşatılması ve yağmalanmasının ardından Yunanlı kahraman Akhilleus, atlarının tozu dumana kattığı yolda Truvalı kumandan Hektor'un cesedini sürükleyerek Hektor tarafından öldürülen dostu Patroklos'un naaşının törenle yakılacağı odun yığınına getirir ve köpeklerle kuşlar yesin diye cesedi meydana bırakır. Fakat Hektor'u yalnız bırakmayan insanüstü güçler devrededir. Tanrıça Afrodit Hektor'un vücudunu ambrosia ile kutsar, Apollo naaşın çürümesine mani olmak için güneşi def eder ve nihayet Zeus'un emriyle –ve muazzam bir fidye ödenmesiyle– Akhilleus naaşı Hektor'un babasına teslim eder.

"İşte böyle yapıldı at terbiyecisi Hektor'un cenaze töreni." Avrupa, Asya ve Afrika'nın kavşak noktasından bir destan olan Homer'in *İlyada*'sı bu sözlerle kapanır; mağlubiyetin ve ölümün karşısında bir haysiyet yemini vaat ederek. "Beş yüz koyun-birimi değerindeki Hektor" değil, "Atları terbiye eden Hektor."

Ama birisi kalkıp da bunların hepsinin çok uzun zaman önce olduğunu söyleyebilir. Çok ama çok uzak zamanlarda. Halbuki hiç de öyle değil. Hektor, pusun içinden çıkıp kendi tarihlerine dalan Koca Kuş ve diğer atlar yanında olduğu halde vadi boyunca yürümekte olan Bobby Attachie idi. Bobby atların kıymetinin tam olarak bilincindeydi. Aşağıda Fort St. John'da atını ahıra koymak civardaki bir otelde oda tutmaktan iki kat pahalıya geliyordu. Tıpkı insanlar gibi, atların da hem değersiz hem de değer biçilemez olabileceğini pek iyi biliyordu.

Fakat bunların hiçbiri şimdilik Bobby'nin sorunu değildi. At terbiyecisi Hektor gibi aklındaki tek şey atlarıydı ve Koca Kuş ile diğerlerinin yaza sağ salim çıkmalarını temin etmek birinci önceliğiydi.

Bobby'nin atları, özellikle de Koca Kuş, ayaklarındaki bukağılardan hiç de hoşnut değildi. Çetin kış soğuklarından ve sel suları badirele-

rinden sağ çıkmayı başaran atlar günlerden beri boş mideyle dolaşıyordu. Koca Kuş, Bobby tarafından ayaklarına dolanan bukağıların, diğer atları taze çimen yiyip karın ağrısına tutulacakları vadilere götürmesine engel olması için takıldığının farkındaydı. Hayrete düşürecek derecede güçlü canlılar olan atları, basit bir mide ağrısının yere serebiliyor olması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. İnsanlarda da rastlanan ve kolik adı verilen bu rahatsızlık atlarda diğer tüm rahatsızlıklardan daha çok ölüme sebebiyet vermektedir.

Atların tarihi çoğu kez hazım ve hazımsızlıkla başlayıp yine burada son bulur. Nasıl çoğumuz midelerimizin boş kalmasından hoşlanmıyorsak, mideleri cüsselerine oranla küçük olan atlar da bundan hoşlanmaz. Dolayısıyla, bir oturuşta çok fazla miktarda yemeseler bile fırsat buldukça neredeyse hiç durmadan yerler. İngilizcedeki "At gibi tıkınmak" (*to eat like a horse*) deyimi de buradan gelir.

Atların güçlü sindirim sistemleri ağaç kabuğundan tutun da böğürtlen türü meyvelere, sert kabuklu yemişlere ve yapraklara kadar envai çeşit besini tüketmek için elverişlidir. Güçlü olduğu kadar tuhaf da olan atların sindirim sisteminde nefes alıp vermeleriyle yemek yemeleri bir araya gelir. Bu da atların kusmalarını imkânsız kılar.

Hazmedilmeyen yiyecekleri öbekler halinde ağızlarına geri getirerek, geviş getiren ineklerin aksine atlara yalnızca tek bir şans verilmiştir. Dişlerler, çiğnerler, yutarlar ve hazmederler. Ya da edemezler, ki işte o zaman sorunlar başlar. Hazımsızlık atlar için gerçekten de ciddi bir meseledir. Sebepleri arasında aşırı yeme, ağır bir işten sonra fazla su içme, soğuk havada uzun süre kalma, yiyecek miktarlarındaki ani düşüşler (özellikle de 1932-33 gibi bir kışın ardından) ya da bağırsak kurtları sayılabilir. Zehirli bitkiler –Koca Kuş'un yaşadığı bölgede biten hezaren çiçeği, acı bakla, tatula (*locoweed*) ve bazı kamasya (*camass*) türleri öldürücüdür– ve at yarışı seyretmek için hipodroma gittiğimizde kulağımıza çalınan diğer meçhul zehirler de tehlikelidir. Tüm bunların yarattığı risk atların yediklerini çıkaramamalarından ileri gelir.

At koliğinin tedavisi farklı kültürlerde benzerlik gösterir. Tedavi, midede açılan bir delikle gazın dışarı çıkmasının sağlanmasıyla, sindirim sis-

teminin herhangi bir ucundan bir boru sokulmasıyla veya ağızdan verilecek ilaçlarla gerçekleştirilebilir. Yerliler şalgam, yılankökü, havuç yaprağı ve yabani hıyar gibi bitkileri kaynatarak yaptıkları ilaçlardan medet umarlar. Avrasya bozkırlarında yaşayan Kazakların halen kullandıkları başka bir ilaç da kurutulmuş yılan derisini suda çözerek elde edilir. Bizler ise mineral yağlarla ve sadece ulaşabildiğimiz bir veterinerin veya belki de bir tanıdığın bildiği karışımlarla idare ederiz.

Bobby Attachie'nin hiçbir atını, en başta da Koca Kuş'u, kolite kurban vermeye hiç ama hiç niyeti yoktu. Koca Kuş kilosunu kolayca koruyabilen bir attı. Ataları bir başka vadide, Fransa'da La Perche denilen yerde yaşamış özel bir kısraktı. Bu topraklar bir zamanlar insanların yerin derinliklerindeki mağaraların duvarlarına at resimleri kazıdıkları, çizdikleri ve Charlemagne dönemindeki şövalyelerin bindiği ağır atların ülkesiydi. Daha sonraları, bu atların kuzey Avrupa ve Afrika'daki ırklarla melezlenmeleri yoluyla dünyanın en iyi çekim atı soylarından Percheron soyu elde edilmişti. 19. yüzyılda Amerika'ya getirilen Percheron, bu kıtada epey popüler olmuş, 1880'lerin Fransa'sında ise 15,000 Percheron Paris Omnibus Şirketi'nin taşıtlarını çekmişti. Kuvvetli yapılarına ve ağır cüsselerine karşın Percheronların hareketleri çok zarifti.

Koca Kuş'ta tüm bunlar ve daha da fazlası vardı çünkü soyu bir başka koldan Endülüs'e uzanıyordu. Endülüs atları aslen Berberilerle –Berberi Sahili'ndeki Bedevi atları–, soyları bir başka efsanevi at terbiyecisi olan İbrahim'in oğlu İsmail'in zamanına kadar uzanan Arap atlarının melezleriydi.

Eğer 18. yüzyıl düşünürlerinden Giambattista Vico'nun dediği gibi insanların yürümeye başlamadan evvel dans etmeyi öğrendikleri doğruysa, Endülüs atlarının da insanlara bir atın olabileceği kadar yakın olduklarını söyleyebiliriz. *Haute école*'nin, yani en karışık ve en zor ileri eğitimin verildiği okulun, resmi arenalarında sergilediği hareketlerle ünlü olan bu atlar aralarında Lipizzaner (Viyana'daki 250 yıllık İspanyol Binicilik Okulunun atı), Kladruber (İmparator II. Rudolf tarafından 1579 senesinde Bohemya'da kurulan Avrupa'nın en eski damızlık at ahırlarından) ve Lusitanoların (Portekizli efsanevi boğa-güreşi atları) olduğu birçok ırkın temelini oluşturur. Amerika kıtasına İspanyolların getirdiği En-

Resim 3. Fransa'daki Lascaux mağaralarından bir duvar resmi.

dülüs atları Quarter Horse, Mustang, Appaloosa ve Arjantin Criollosu soylarının atalarındandır.

Beraberlerinde atlarını da getiren sadece İspanyollar değildi. Mindy Christiansen'in amcası 1880'lerde Amerika'ya geldiğinde yanında Norveç'ten getirdiği küçük ama uzun dişleri ve koca butları olan, boz donlu, neredeyse hiçbir canlının kaldıramayacağı çetin koşullara göğüs gerebilen Fiyort atları da vardı. Etleri pek revaçta olduğundan soylarını ancak 19. yüzyıla kadar koruyabilen batı Rusya bozkırlarının Tarpanları bu atların atalarıydı. Fiyort atları ilk defa saban süren at cinslerindendi. Vikingler bu atlara binmişler ve Normanlar 1066 yılında İngiltere'yi işgal ettiklerinde Kanal'dan atları geçirmek için –toplam 350 teknenin her birine 10 tane düşecek şekilde– Norveçli dedelerinin bilgisine müracaat etmişlerdi. Sonuçta Hastings Savaşında Harold'un mağlup olup Avrupa tarihinin gidişatının değişmesindeki asıl pay, üzengilerinin üzerinde yükselen atlılarındı.

Fiyord atları, Endülüs ve Arap atları ile Percheronların Amerika'ya gelişi, atların asıl geldikleri yere, yani evlerine dönüşü demek oluyordu aslında. Buraya gelmişler ve Amerika'nın yerlisi olarak addedilen kuzey ovalarının *Dunne-za*'larına ve *Saokitapiikse*'lerine rast gelmişlerdi: Karaayaklara.

Atlardan daha gözüpek ama en az onlar kadar hayretler içinde olan insanlar sisler içinde batıya doğru ilerlerken kara köprüsü boyunca doğuya yönelen bu kadim atlara rastladıklarını hatırlıyorlardı. Atlar bir tarafa insanlar başka tarafa ilerlerken birbirlerini geride bıraktıklarında hangi tarafın yanlış yöne doğru mesafe kat ettiğini merak etmiş olmalılar. Birbirlerine "İyi şanslar!" diye haykırdıktan sonra eklediler, "Büyük nehire geldiğinizde sola ya da birazcık şansınız varsa sağa yönelirsiniz." Ve sonra her biri kendi yollarında ilerleyip tarih sahnesine adım attılar.

Binlerce yıl sonra tekrar birbirlerinin yoluna çıktıklarında, atlar dünyayı turlamışlar ve artık büyümüşler, insanlarsa bütün kıtaya yayılarak Amerika'nın büyük aborijin kültürlerini yaratmışlardı. İnsanlar atları, atlar insanları benimsemiş ve böylelikle her ikisi de değişmişti.

19. yüzyılda kuzey ovalarındaki Karaayak konfederasyonu Kan (*Blood*) kabilesi (kendilerine *Kainai* diyorlardı), Pieganlar (ya da *Aapatohsipiikani*) ve *Siksika*lardan oluşmaktaydı. Bu konfederasyonun dünyanın en önemli at kültürlerinden birisini dikkat çekecek kadar kısa bir süre içinde meydana getirmesi çarpıcıydı. Kabile tarihçilerinin aktardığına göre Karaayakların bugünkü Idaho ve Utah bölgesindeki Şoşonlara karşı savaşmalarının üzerinden topu topu 150 sene geçmişti. Acı bir yenilgi tattıkları bu savaş sırasında ilk defa olarak büyük atlar görmüşler ve işte o zaman atlara ihtiyaç duyduklarını anlayarak Nez Perce kabilesinden ilk atlarını edinmişlerdi.

Nasıl bizim için en fazla değer ifade eden şeylerle ilgili hepimizin hikâyeleri varsa, Karaayaklar arasında da atların *gerçekten* nereden geldiğine ilişkin hikâyeler eksik değildi. Yaratılış hikâyeleri, bilimin hikâyeleri, şunun hikâyeleri, bunun hikâyeleri; hepsinin hayatımızda bir şekilde yer bulduğu bu hikâyelere birçoğumuz da inanmadan edemeyiz. Atların kökenine dair aşağıda anlatılan Karaayak efsanelerinden birinin geçmişi 1880'lere dayanmaktaydı:

> Evvel zaman içinde, sahip olmadığı ama sahip olmak istediği şeyleri elde etmek için gizemli tılsımın peşinden koşan fakir bir genç

vardır. Kabilesinin kamp yaptığı yerden başını alıp gider; dağlar, büyük kayalar ve ırmak kıyılarında bir başına gecelerini geçirmeye başlar. Amaçsızca yürür, ta ki Sweetgrass Hills'in kuzeydoğusunda büyük bir göle rast gelene kadar. Bu gölün kıyısındayken artık daha fazla dayanamaz olur ve gözlerinden yaşlar boşanır. Zavallı gencin ağlamasını işiten gölün ihtiyar su cini oğluna, gencin yanına gidip ona neden ağladığını sormasını ister. Su cininin oğlu kederli gencin yanına gider ve babasının onu görmek istediğini söyler. "Ama onun yanına nasıl gidebilirim ki?" diye şaşkınlıkla sorar genç adam. "Omuzlarıma sarıl, gözlerini kapa ve sana vaktinin geldiğini söyleyene kadar sakın açma" diye yanıtlar öteki. Suya dalarlar ve ilerlerken su cininin oğlu genç adama fısıldar: "Göldeki canlılar arasından birini seçeceksin ve babam onu sana ikram edecek. Yaşlı yaban ördeğini ve onun yavrularını seç, emi!"

Su cininin göl dibindeki evine vardıklarında çocuk, gence gözlerini açabileceğini söyler, eve girerler ve ihtiyar su cininin sesini duyarlar, "Gel, otur bakalım buraya!" İhtiyar, "Söyle bakalım evlat, buraya niçin geldin?" diye sorar ve genç açıklar, "Hayatım boyunca çok ama çok fakir birisi oldum hep. Kötü kaderimi değiştirme umuduyla konakladığımız yeri terk edip gizemli tılsımın peşine düştüm." Bunun üzerine ihtiyar şöyle der, "Dinle, evlat, sen kabilenin şefi olacak ve her çeşit maldan çokça nasipleneceksin. Göldeki bütün bu canlıları görüyor musun? Onların hepsi benim." İhtiyarın oğlunun öğüdünü hatırına getiren genç, ihtiyara "Onlardan takdir ettiğiniz kadarını bana vereceğiniz için size şükran borçluyum" der. Bunun üzerine ihtiyar, genç adama içlerinden hangisini arzu ettiğini sorar. Genç adamın tercihini yaşlı yaban ördeği ile yavrularından yana kullanması üzerine ihtiyar, "Onu alma. Hem yaşlı hem de işe yaramaz." diye cevap verir. Ama genç adamın ısrarı ve bıkıp usanmadan dört defa yaban ördeğini istemesi üzerine ihtiyar şunları söylemeden edemez, "Sen akıllı bir gençsin. Evinden çıktığında oğlum seni gölün kenarına kadar götürecek ve orada, karanlıkta, ya-

ban ördeğini senin için yakalayacak. Gölden ayrıldıktan sonra sakın arkana dönüp bakma ama."

Genç adam kendisine söylendiği gibi yapar. Gölün kenarında topladığı bir miktar göl otunu bir ipin ucuna dolayan su cininin oğlu bununla yaşlı yaban ördeğini yakalayıp kıyıya çıkarır. İpi genç adamın eline tutuşturduktan sonra ona yürümesini, ancak şafak sökene kadar ardına bakmamasını tembih eder. Yürümeye devam ettiği sırada ördeğin kanat çırpmalarını duyan genç bir müddet sonra bu sesi duymaz olur. Bunun yerine, onu takip eden ağır ayakların ve bir hayvanın bağırışını andıran sesini duyar. Elinde tuttuğu örülmüş göl otu da bir deri kamçıya dönüşmüştür bu sırada. Fakat yine de gün ağarana kadar ardına bakmaz genç adam.

Seher vakti olduğunda ve geriye dönüp baktığındaysa bakışları garip bir hayvanla karşılaşır –bir atla. Üzerine sıçrar, elindeki deri kamçıyı yular olarak kullanarak atını kabilesinin kamp yerine doğru sürer. Bu esnada, ardında kendisini takip eden çok sayıda atı fark eder.

Genç adam bu esrarengiz hayvanların varlığından huzursuz olan kamptakilere korkmamalarını işaret eder. Atından aşağı iner ve atının kuyruğuna bir düğüm atar. Artık herkese yetecek kadar atı olan genç adam tüm kamptakilere birer at dağıttıktan sonra bile kendisi için koca bir sürünün arttığını görür. Kampın ihtiyarlarından beşi dağıttığı atlara karşılık ona kızlarını vermekle kalmayıp kalması için kendisine rahat bir yer de verirler.

O zamana kadar sadece köpek besleyen kabiledekilere, bu garip hayvanlara nasıl bakacaklarını anlatır genç adam. Bu hayvanlardan yük taşımada, binek olarak ve *travois** çekmekte nasıl yararlanılacağını onlara gösterir ve ata geyik-köpek adını verir. Günün birinde içlerinden bazıları "Bu geyik-köpekler bufalo avında bir işe yararlar mı?" diye sorar. "Bunlar bu iş için biçilmiş kaftandır" diye cevaplayan genç adam "Gelin size nasıl olduğunu göstereyim" der. Bunun

* Yerlilerin kullandığı ilkel bir çeşit yük kızağı –ç.n.

üzerine kabile halkına at sırtında nasıl bufalo kovalanacağını öğretir. Bundan başka, kamçı ve diğer donanımların nasıl yapılacağını da öğretir. Bir seferinde, nehir kenarına geldiklerinde genç adamın arkadaşları kendisine sorar: "Peki, bu geyik-köpekler suda işimize yararlar mı dersin?" "Suda mı? Su en iyi oldukları yerdir" diye cevaplar genç adam, "Ben onları zaten suyun içinden getirdim." Böylelikle, nehirleri aşmak için atlardan nasıl yararlanacaklarını da öğrenmiş olurlar.

Gün gelir, genç adam yaşlanır, büyük bir şef ve kabilesine lider olur. İşte o zamandan beri kabilenin bütün şeflerinin sayısız atları olmuştur.

Bobby Attachie bu hikâyeyi güneye yaptığı bir yolculuk esnasında duymuş ve bu sebepten ötürü kır kısrağına Koca Kuş adını vermişti.

1880'li yıllarda dünya çok farklı bir yerdi. Ama yine de kış kıştı ve hiç de kolay geçen bir kış değildi. Hava soğuktu soğuk olmasına, lâkin Koca Kuş'un yaşadığı çetin kıştan daha kuru geçmişti. Toprağı örten kar tabakası yarım metreye dahi ulaşmasa da atlar ve sığırlar yol almak için karları eşeleyerek ilerliyordu.

Otlayacak pek fazla yer bulamadıklarında Karaayakların atları tıpkı atalarının yaptığı gibi ağaçlara yönelir ve dere yataklarında biten kavakların kabuklarını yerdi. Kimi ihtiyarlara göre kavak kabuğu yulaftan daha iyiydi. Neticede kimse atların fikrini sormasa da onlar yemeye devam ediyordu işte. İyi günlerinde atlar vücut ağırlıklarının yaklaşık % 2'si kadar yiyecek tüketirler ve bu takriben dokuz kilo demektir. Atlar adeta bütün gün yiyecek peşinde koşarlar.

İş sıvı tüketmeye geldiğindeyse atların günlük sınırı on beş litreye kadar dayanır. İlkbahar ve yaz mevsimlerinde otladıkları çayırlıklardan bunun bir kısmını karşılayabilmeleri mümkündür ama kışın bu söz konusu olmaz. Çoğu kez su bulmak kolay bir iş olmasa da atların bu konuda özel yetilerle donatıldıklarını söylemek yanlış olmaz. Kuyulardaki gizli su kaynaklarını sez-

Resim 4. Karaayaklar at suretlerini savaş tılsımı olarak kullanırdı.

diklerinde ön ayaklarıyla yeri eşeleyerek su kaynağını işaret ederler. Bu şekilde adeta su kâşifleri olarak karşımıza çıkan atların hayat kaynağının arayıcıları olduğunu söyleyebiliriz. Bir kere suyu bulduklarında emme basma tulumba misali suyu içlerine çeken atlar depolarını bir yarış arabasından bile daha hızlı doldururlar. Bu da, eğer yüksek hararetli ve tedirginlerse ya da aşırı miktarda tahıl yemişlerse onların başını derde sokmaya yetebilir.

Atlar az alıp çok verebilen hayvanlardır, hatta Moğolların atları yiyip içmeden günler boyunca yol alabilmeleriyle meşhurdur. Karaayakların atları çetindiler çetin olmasına ama bu kadar da değil. Onlar olsa olsa, bütün atlar gibi, dayanıklı ve sabırlıydılar. İnsanların aksine atlar nadiren şikâyetçi olurlar. Sızlanıp mızmızlanmak en ufak bir zahmet karşısında feryat eden kedi ve köpek gibi avcı hayvanlara mahsustur. Ama atlar gibi avcı değil de av olunduğunda iş değişir ve sükûneti seçmek akıl kârı olur. Çünkü en ufak bir zafiyet göstergesi ölüm fermanını imzalamak anlamına gelebilir.

Atların kökenine dair Karaayaklar arasında dolaşan birkaç hikâye vardı. Bunlardan biri deminki yaşlı yaban ördeği hikâyesi, bir başkasıysa henüz beyaz adamla tanışmadan bile önce ata binmesini öğrenen Şoşon ve Nez Perce hikâ-

yesiydi. Daha da eski olan bir başkası ise buzulların eridiği zamandan sonra ve toprağın kuruduğu zamandan önce atların suyun içinden nasıl çıktıklarını ve aralarında yaşamaya başlamalarını anlatıyordu. Fakat tilkiden veya tavşandan daha büyük olmayan bu atlar gerek binmek gerekse yük taşımak için çok küçük olduklarından o zamanlarda insanlar köpeklerden faydalanıyordu. Atlar hakkında bilim adamlarının anlattığı hikâyelerde de çelişkilerden geçilmiyordu. Karaayakların hikâyelerinde olduğu gibi bunlar da her zaman birbiriyle örtüşmüyordu.

Karaayaklar grup halinde avlanmayı kurtlar ve köpeklerden öğrenmişti. Kurtları *makoiyohsokoyi*, Kurt Yolu (*Wolf Trail*) ya da Samanyolu, olarak gökyüzünde hâlâ görürüz ve bize bir arada nasıl çalışacağımızı hatırlatırlar. Kurtların öğrettiği bir başka şeyse toynaklı ve boynuzlu hayvanların yemek için uygun olduğu ancak pençelilerden uzak durulması gerektiğiydi. Atlar bu hususta hiç de hevesli görünmeseler de Karaayaklar *ponokaomitai-ksi* ya da geyik-köpek dedikleri büyük atlar beslemeye başladıklarında, atlar bu isimden hoşnut kalmış, geyik boynuzlarının kutsal ayinlerde kullanılmasından onur duymuşlardı.

At Dansı törenine dayanan at hekimliğinde Karaayaklar arasındaki en yaygın tedavi şekli yer şakayığı, akta ve adaçayı gibi bitkilerden ilaç olarak yararlanmaktı, (*ponokaomitai saam*). Bu tedaviyle hem atların hem de insanların hastalıklarına deva ararlardı. Karaayakların hayatlarını devam ettirmede ve ölümü karşılamada kendilerine yardım eden atlarla ilgili önemli deyişleri vardı. Tıpkı Hz. Muhammed'in gökyüzüne yükselmesi gibi Karaayakların büyük şefleri de ruhlar âlemine gözde atlarıyla uğurlanırdı.

19. yüzyıla gelindiğinde Karaayaklar at yetiştiriciliğinde muazzam yetiler geliştirmişlerdi. Eyerleri, yuları, gerek savaş gerekse barış zamanlarında ve kültürlerinin merkezinde yer alan çeşitli merasimlerde kullandıkları, zengince işlenmiş envai çeşit at donanımları vardı. Bunun yanı sıra farklı donlarda atları betimlemek için kelime haznelerinde yüzün üzerinde sözcük yerini almıştı. Atlara ilişkin çok daha ince bir renk tasnifine sahip olan dünyanın önde gelen at kültürlerinden Kazakların lisanında ise sadece doru at tonları için altmış iki kelime mevcuttu.

Karaayaklar atları için şarkılar söylemiş, hikâyeler anlatmışlardı. Siyah İnci hikâyeleri –çocukları için sallanan atlar bile yapmışlardı– ile at yarı-

şını sevdikleri ve iyi bir yarış atı da son derece değerli olduğu için Seabiscuit* hikâyeleri anlatmışlardı.

1880'lerde güney Alberta'daki Karaayak bölgesine yerleşen büyükbabam John Cowdry orada bir *Kainai* olan Kesik Kulaklı Kurt'la arkadaş olmuştu.

Kesik Kulaklı Kurt'un beğendiği atlar hızlı, uzun sürüşlerde rahatlık sağlayan yüksek cidagolu (atın boyun, omuz ve sırt bölgesinin birleştiği yer), onu dayanıklı yapan uzun, alçak ve düz sağrılı (belin arkasındaki kuyruğun dibine kadar olan kısım) ve kovboyların *grulla* dedikleri mavi-gri arası tondaki atlardı. Dediğine göre diğer tüm cinslerden güçlü olan bu dondaki atlar kuzey düzlüklerinin mahvedici soğuğuna ve sıcağına karşı en dayanıklı olanlardı. Çölde yaşayan Araplar da grileri, özellikle de yaban güvercini rengindekileri beğenirdi.

Her şey bir yana, Kesik Kulaklı Kurt 'un asıl müptela olduğu şey at hırsızlığıydı ve kabilesi nezdinde efsanevi, diğerleri arasında ise nefret edilesi bir isme dönüşen Kesik Kulaklı Kurt'un bu konuda gerçekten üstüne yoktu. Kimi zaman yaptığı işi, atları Siular ya da Şoşonların boyunduruğu altındaki zor hayatlarından kurtarmak olan özgürleştirici bir misyon olarak bellerken, bazen de bir at sürüsüne sahip olmasının kendisine bahşedeceği engin gücü düşünürdü. Pintolara –ya da çoğu zaman adlandırıldıkları biçimde Paintlere– düşkün eskilerden bir kabile reisinin beş yüzden fazla atının olduğu kulağına çalınmıştı.

Kesik Kulaklı Kurt, ta Yellowstone nehrine kadar yaptığı akından eli boş dönmemiş, Yassıkafalar *(Flathead)* ve Kargalardan *(Crow)* kırk at çalmıştı. Ne var ki, artık zaman değişiyor, Kanada ile ABD arasındaki sınır denetleniyordu. Nitekim, serüveni uluslararası bir hadiseye sebebiyet vermişti. Ayrıca, Kuzeybatı Atlı Polisi otoritesini kabul ettirmek ve Yerlilerle imzalanması düşünülen antlaşmaların yapılmasını sağlamak için, Kanada idaresine henüz yeni girmiş olan batı bölgesini kontrol altına almış ve on yıldır Karaayak bölgesine girmişti. Burada olmalarının bir başka sebebi de döşenecek raylardı: Demir at yoldaydı. Telgraf ve telefon, çok geçmeden otomo-

* Amerika'da Büyük Buhran (1929) sırasında birçok yarışı kazanan şampiyon at. Seabiscuit için 2001 yılında yazılan kitap 2003'te filme çekildi ve bu film Oscar'a aday gösterildi –ed.n.

bil, kamyon ve tren gibi dünyayı dönüştürecek yeni taşımacılık ve iletişim araçları devreye giriyordu. Tıpkı atların çok uzun zaman önce yaptığı gibi.

Kendi adamlarına kışla inşa etmeden önce atlarına ahır inşa eden Atlı Polisler at hırsızlığından son derece rahatsızlık duyuyordu. At hırsızlığı eski kavgaların ateşini canlı tutmakla kalmıyor, yenilerinin çıkmasına da sebep oluyordu. Dizginleri bileklerine sarılı olarak uyuyan düşman kabile şeflerinin *tepee*'lerinden gece vakti ödüllü atları çalmasıyla nam salan Kesik Kulaklı Kurt gibileri inşa ettikleri kalelerin bile engelleyememesi Atlı Polislerin uykularını kaçırıyordu.

Söz konusu olan atlarsa Kesik Kulaklı Kurt en azından eski alışkanlıklara bağlı kalmak isterdi. Atlar kendisine insan olduğunu hissettiriyordu. Hatta insandan daha fazlasını. Ata bindiğinde ya da onları dörtnala koşarlarken izlediğinde derinlerde bir yerlerde ruhsal bir canlılık duyuyordu. *Kimin* ruhu olduğunu bilmiyordu ama bildiği bir şey vardı; o da kendisini yer ve gökle bir hissettiği idi. Lipizzanerlerin *capriole** gibi nefes kesici hareketlerine "Havadaki ihtişam" diyorlardı. Araplar buna "Rüzgârı içmek," Kesik Kulaklı Kurt ise "At hekimliği" diyordu.

Artık neredeyse hiç bufalo kalmadığından bazı şeylerin eskisi gibi süremeyeceğinin de farkındaydı. Bir ihtiyar her yılın olaylarını bir bufalo postuna işliyor ve Karaayaklar buna bufalo hesabı diyorlardı. İki sene önce "ilk defa olarak bufalo görülmedi" şeklinde bir kayıt düşmüştü.

Kesik Kulaklı Kurt, içerideki ovalarda bufalo avlayan Metilerin, tarımla uğraşanların bölgeye yerleşmesine Louis Riel ve Gabriel Dumont'un önderliğinde nasıl son bir kez direndiklerini duymuştu. Louis Riel vatana ihanetten asılmış, Gabriel Dumont ise Buffalo Bill'in *Wild West Show*'una katılmıştı.

Karaayaklar, kadim hısımlarının –Orta Asya kabileleri– bundan binlerce yıl önce ilk kez ata binip bozkırlar boyunca göçebe medeniyetleri kurduğu zamandan kalma bir yaşam tarzını aniden kaybediyorlardı. Karaayaklar ve diğer ova Yerlileri bu hayat tarzının emanetçileriydiler.

* Bir at terbiyeciliği (dresaj) tabiri. Atın ön ayaklarını böğrüne çekip arka ayaklarıyla yere paralel biçimde geriye çifte atarak sıçraması ve sonra sıçradığı noktaya geri dönmesi –ed.n.

Resim 5.
Buffalo Chase with Bows and Lances (Yay ve Mızrakla Bufalo Avı), George Catlin, 1832-33.

Atlar başlangıçta etleri, derileri, yeleleri, toynakları ve kemikleri için avlanıyorlardı. Zamanla, –Karaayakların *iiniiksi* dedikleri bufalo ve benzerleri gibi– *diğer* hayvanların avlanması konusunda yeni olanaklar sundular. Bufalonun önemi, onlara besin ve en sert havalarda sıcak kalmalarını sağlayan giyecekler sağlamasından ve her çeşit alet, tutkal, lif, üzerine yazı yazdıkları deri ve hatta dans ederken kullandıkları çıngırakların ondan elde edilmesinden ileri geliyordu. Karaayakların bufalo avında atlardan yararlanması işlerini epey kolaylaştırmıştı. Atsız avlanma dönemindeki metotlar arasında bufalonun yaya olarak takip edilmesinden sonra rüzgâr yönünden sezdirmeden ona yaklaşmak, sarp bir yerin arkasından aniden fırlayıp şaşırttıktan sonra mızrakla ya da okla vurmak; çayırlıklardaki taş, çalı, kurt ya da kır kurdu derisine sarılmış çubuklarla işaretlenmiş patikalar boyunca onları kovalayarak yarlara sürüp, "bufalo atlayışı" yaptırmak düşüşten sağ kalanları sopalar ve mızraklarla çabucak öldürmek sayılabilirdi.

Bunlar binlerce yıl boyunca avcıların izlediği yöntemlerden bazılarıydı ve hatta bu yöntemlerin hedefleri arasına atlar da girmişti. 15.000 yılı aşkın bir tarihe sahip Avrupa'daki bazı mağara resimleri patikalar boyunca

avcıların hayvanları önlerine katarak kovaladığına dair ipuçları verir. Güneydoğu Fransa'daki Solutré bölgesinde arkeologlar bir kireçtaşı sırtının korunaklı tarafında, genişliği birkaç yüz metreden ibaret bir alanda 100.000 atın kemiklerine rast gelmişlerdi. Atlar, başlangıcı yaklaşık 35.000 yıl öncesine giden uzun bir dönem içinde gerçekleşen toplu avlarla avlanmıştı. Bazı araştırmacılar da tıpkı Karaayakların bufalolara yaptığı gibi buradaki avcıların da atları önlerine katıp sarp kayalıklara sürdüklerini ileri sürüyorlar.

Atlara sorarsanız buna zerre kadar inanmadıklarını ve birlikte büyük gruplar halinde asla koşmayıp, sık sık yaşadıkları korku anlarında tek sıra halinde koştuklarını veya farklı istikametlere dağıldıklarını ısrarla söyleyeceklerdir. Atlar her fırsatta bufalolardan daha zeki olduklarını size hatırlatacaktır. Ayrıca Koca Kuş Güney Alberta'daki büyük bufalo atlayışının adını anımsatmadan geçmeyecektir. Burası *Head-Smashed-In Buffalo Jump* (*Kafa Ezen Bufalo Atlayışı*) diye bilinen yerdi. Ama ezilen kafa bir atın kafası değildi. Hatta bir bufalonun kafası bile değildi. Düşen bufaloların altında kalan sersem bir gencin kafasıydı.*

Virginia Woolf, "Aralık 1910 civarında insan karakteri değişti" demişti. Woolf bununla, 8 Kasım 1910 ile 15 Ocak 1911 tarihleri arasında Londra'daki Grafton Gallery'de gerçeği anlatmanın resimdeki yeni formlarını sunan Post-empresyonist sergiyi kastediyordu. Bununla birlikte seyahat etmede, haberleşmede, yük taşımacılığında, tarla işlerine yardım etmede, savaşmada ve şov yapmada atların yerlerini makinelere terk ettiği zamanı kastediyor olması da gayet muhtemeldi aslında. Dawes Yasası ile birlikte topraklarını yerleşimcilere ve spekülatörlere satan birçok Yerlinin satın aldığı ilk şey bir otomobil olmuştu.

Kesik Kulaklı Kurt ile John Cowdry'nin 1880'leriyle Bobby Attachie ile Mindy Christiansen'in 1930'ları arasındaki elli yıllık zaman zarfında çok şey olup bitmişti. Değişen sadece at hırsızlığı âdeti değil, tüm dünyay-

* Anlatılara göre, genç bir Karaayak uçurumdan düşen bufaloları aşağıdan izlemek isterken koca cüsseli hayvanların altında kalır. O gün bugündür buraya "Kafa Ezen" denir –ç.n.

dı. Değişiklik, zamanın şafağında *eohippus*'un Amerika'da ortaya çıktığı elli milyon yıl öncesinden, insanların atları avlamaya başlayıp resimlerini mağaraların duvarlarına işledikleri on beş bin yıl öncesinden, atların ilk defa üzerlerine binilerek insanlık ailesinin bir ferdi olmaya başladığı beş bin yıl öncesinden ya da atların Amerika'ya getirildiği beş yüz yıl öncesinden daha farklı olsa da daha önemsiz sayılmazdı.

Mindy Christiansen'in Bobby Attachie ile karşılaştığı seneye ulaşıldığında telefon, radyo, otomobil ve kamyonlar gelmiş, uçaklar havalanmaya başlamıştı. 1933 baharında en son ihtiyaç duyulan şey herhalde değersiz bir at olsa gerekti.

Bir yıl sonra Yerli meseleleri direktörü batıda Yerliler için ayrılan yerleri dolaşmak için Ottawa'dan gelmişti. Adı Harold McGill'di ve Christiansen onu Bobby Attachie'yi ve Yerlileri görmesi için Fort St. John'a getirmişti. Bu kadar kısa zaman zarfında olanları aklı almıyor, McGill'in olup biteni kendi gözleriyle görmesini istiyordu. McGill ziyaretini daha sonra şöyle aktaracaktı:

> Burası şu ana dek gördüğüm Yerliler için ayrılmış en iyi arazilerden biri. Güneybatı köşesi sık bir kereste ormanı ve çalılıkla kaplı. 18.000 dönümlük bir alanı kaplayan arazinin ortasından ufak bir nehir geçmekte, vadinin hafifçe eğimli kenarları ise tarıma elverişli geniş bir saha sunmakta. Ziyaret ettiğim dönemde burçaklar dizlerime kadar ulaşıyordu ve olgunlaşmış Saskatoon çilekleri etrafta bolluk içindeydi. Arazinin sahibi yerliler avcılık ve balıkçılıkla uğraşıyorlar, fakat buradan sadece yazları kamp alanı olarak faydalanıyorlardı.
>
> Bir dere yakınlarındaki ormanın bir açıklığında Yerlilerin gayet iyi şekilde gizlenmiş kamp yeriyle karşılaşana kadar, yolun sonundan itibaren dört-beş kilometre yürümüştüm. Bunlar geçtiğimiz yıl Bay Christiansen'in raporunda açık bir biçimde kendilerinden bahsettiği Yerlilerdi. Birkaç düzine *tepee*'den ibaret olan bu kampın köpekleri sıradan bir Yerli kampındaki köpeklerden çok daha az yaygaracıydılar. Raflarda asılarak kurumaya bırakılmış bol miktarda

mus etiyle, çadır bezlerinin üzerine kurutulmak için serilmiş yine bol miktarda Saskatoon çilekleri vardı. Daha sonra, kurutulmuş mus etiyle birlikte dövülecek bu meyvelerden *pemmican** yapılacaktı. Ziyaret ettiğimiz bütün çadırlarda mus etinin yanı sıra şeker, un ve çay gibi besinlerin stoklandığını gördük. Karınları iyice tok ve mutlu görünüyorlardı. Atları da iyi besiliydi.

Koca Kuş'un boynunda bir çanla salına salına gelmesinin üzerinden bir sene geçtiğinde sürülerini yüz atın üzerine çıkarmışlardı. Yüzden fazla iyi besili at.

* Bir çeşit pastırma –ç.n.

İkinci Bölüm

ATLAR EVE GERİ DÖNÜYOR

Atların Avlanması ve Evcilleştirilmesi

Mağaralar 35.000 yıl öncesinin insanları için bazen mabet, bazense oturma ve yatak odalarıydı. İnsanlar güneydoğu Fransa'daki Chauvet mağarasının duvarlarını gergedanlar, aslanlar, bizonlar, ayılar ve koca bir kuşla birlikte sağa sola koşuşan atların resimleri ve oyma figürleriyle bezenmiş adeta bir "duvar kâğıdıyla" kaplamıştı. Tarihleri, görece daha iyi tanınan Lascaux, Niaux ve Pech Merle mağaralarındaki resimlerden neredeyse iki misli eski, Cosquer ve Cougnac mağaralarındakilerindense bir hayli gerilere giden Chauvet mağarasındaki bu figürler, dünyanın farklı köşelerindeki diğer mağara resimleriyle beraber ta taş devrine kadar uzanan yaygın bir tasvir ve stilizasyon geleneğine işaret ederek tarih öncesi çağlara ilişkin yaşam ve sanat anlayışımızı kökten değiştirmiştir.

Atlar karşımıza insanlık tarihinin daha ilk evrelerinde çıkmaya başlamıştı. Atların tasvir edilme geleneği içinde Avrupa ve Asya boyunca görülen fildişi oymaları, çoğu kez atın dilindeki kemikten yapılan at başı tasvirli dekoratif pandantifleri, mızrak ve çekiçleri düzleştirmek için kullanılan aletleri ve mızrak-fırlatıcıların üzerine işlenmiş at figürlerini sayabiliriz. Mağara resimlerinin yanı sıra bunlar da kadim zamanların ruhsuz, yalnızca kendi yararını düşünenlere kafa tutan insanları için, hayal gücünün sonsuz düzlüklerinde özgürce koşarak meydan okuyan atların ne müthiş bir öneme sahip olduğunu gösterir

Bu eski zamanlar başa çıkması güç gerçekliklerle dolu *çok* çetin zamanlardı: İnsanlar etleri ve derileri için bizim ilkel diyeceğimiz araç ve tekniklerle atları avlıyordu. Ama diğer taraftan dünya tarihinin en kalıcı sanat ve zanaat miraslarından birini atlar ve insanlar birlikte yaratmıştı.

Atlara etleri ve derileri için değil de güçleri ve hızları için değer verilmesi için belki binlerce yıl daha geçmesi gerekiyordu ama bahsi geçen yontma taş devri dönemindeki mağara resimlerinin ve oymalarının da gösterdi-

Resim 6. Lascaux'daki mağaralardan bir at resmi.

ği üzere, insanoğlu daha en başından beri atların ruhunun cazibesine kaptırmıştı kendisini. Mağara resimleri, özellikle ve sadece, atların güzelliği ve zarafetine övgüler sıralamıyor, gelip geçen sürülerin, yakalanan ya da öldürülen atların ardından anlatılıp, sonra unutulan hikâyelerden baki kalan varlığının hayal gücünü cezbetmesine de övgüler düzüyordu. Şunu da unutmamalıyız ki, Chauvet mağarasının çok değil daha 1990'larda keşfedilmesi –ya da yeniden keşfedilmesi– şu ana kadar gördüklerimizin, on binlerce yıl önce mağara duvarlarına işlenenlerin sadece ve sadece küçük bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir.

Bazıları bu resimlerin şamanların düşlerini tasvir ettiğini, dolayısıyla gerçek atların birer taklidinden ziyade hayal edilen atların imgeleri olduğunu iddia eder. Böyle olsa bile bu, kelimenin tam anlamıyla, olağandışı bir görsel tasvir geleneğinin parçası olmalıydı. Ayrıca bu tasvirler avcıları harekete geçiren bir araç ve o sırada yanı başlarında olmayan bir şeyin –avlamak için peşlerine düşecekleri atların– varlığının hatırlatıcısıydı. Avcıların Avrasya bozkırlarına çıkmadan önce bu atları hayallerinde avlamaları gerekiyordu. Bu sihrin, belleğin ve her çeşit sanat formunun özüydü. Bu aynı zamanda avlanmanın ve iz sürmenin de esasıydı.

Bir ayak izine rastladıklarında avcıların anladığı bir şey varsa o da peşine düştükleri hayvanın orada olmadığı ve tüm bilgilerinin bundan iba-

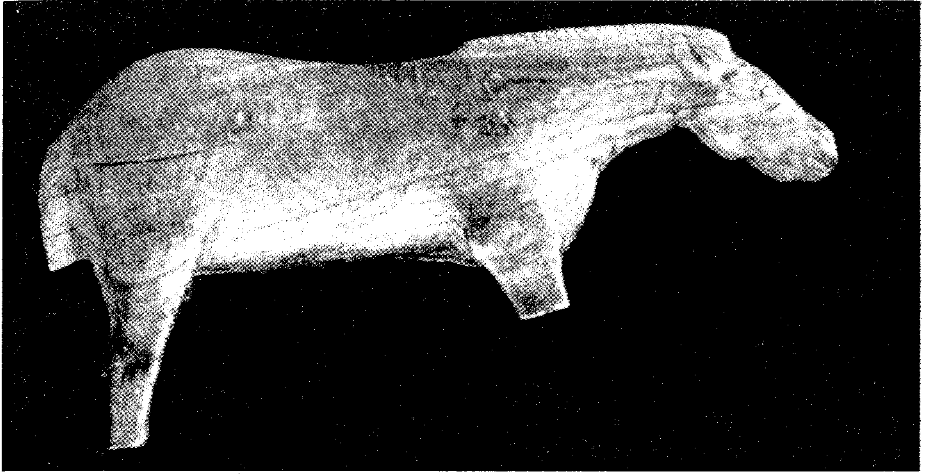
ret olduğuydu. Gerek avlanma ve iz sürmenin gerekse de her çeşit tasvirin temelinde bu gerçeklik vardı.

Söz ve resim yoluyla tasvir etmenin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Çoğu zaman modern uygarlığımızın okuyup anlamlandırma ile geç ortaçağda edinilen yeni okuma teknikleri ve Rönesans ile birlikte gelişip ilerleyen baskı teknolojisinin kâğıt üzerinde yeni bir dünya inşa etmesiyle başladığını söyleriz. İnşa edilen bu yeni dünya, haklarında çeşitli okumalar yapabileceğimiz bir nesneler deryası, sözün hem nesnenin kendisi olduğu hem de olmadığı görsel bir tasvir biçimini ifade ediyordu. "At" bir at değil, atı ifade etmek için kullanılan bir sözcüktü.

Oysa ortaçağ Avrupa'sında ve modern Avrupa'da geliştirilen okuma-anlamlandırma pratikleri aslında dünyanın farklı bölgelerine dağılmış 30.000 yıl öncesinin avcı topluluklarının son derece gelişmiş anlamlandırma geleneklerinde, resimlerinde, heykelciklerinde ve hayvanların betimlendiği diğer tasvirlerde kendisini gösteriyordu. Tasvirin zıtlıklarına ilişkin anlayışları en az bizimkisi kadar karmaşık olan bu toplulukların tılsımları ve gizemli bilmecelerinin yanı sıra mağaralarındaki duvar resimlerinde ve oymalarında, bir atın aynı anda hem var hem de yok olabileceği hatırlatılıyordu.

Yontma taş devri ressamları insanlık tarihinin ilk modern sanatçıları olmalarından başka, gerçeklik ile hayal dünyası arasındaki ilişkilerle oynamaktan keyif almalarından ötürü aynı zamanda ilk post-modern sanatçılardı. Mayorka'nın hikâye anlatıcıları hikâyelerine "Bir varmış, bir yokmuş" diye başlar. "Ne varlar, ne de yoklar" derdi binlerce yıl öncesinin mağara ressamları atları kastederek. Güney Namibya ile Kalahari çobanları ve avcıları arasında "Olmayan oluş" anlamına gelen "|garube" sözcüğü ise bir hikâyeye başlarken söylenir ("|" işareti ağzın ön tarafında çıkartılan sert ve kesik sese işaret eder). *Ragtime* adlı tarihi romanda gerçek hayatta bir araya gelmeleri imkânsız olan karakterleri buluşturduğu için eleştirilere maruz kalan edebiyatçı E.L. Doctorow da bu eleştirilere, benzer şekilde, "Ama şimdi buluştular" diye yanıt vermişti.

Mağara sakinleri yaban atları duvarlara resmederken, onları ilk kez ehlileştirilmiş olarak düşünmeye başladılar. Atlar işe yaramaz bir duvar süsü olarak resmedildiklerinde insanlar için yararlı hale geldiler. Daha sonra AT imgesi oldular; kovalanıp yakalanacak, öldürülecek, deri-

Resim 7. Fransa'da Lourdes yakınındaki bir mağarada bulunan ve 15.000 yıl kadar önce mamut dişinden yapılmış olan Lourdes atı.

si yüzülecek ve yenecek bir hayvanın ötesine geçtiler. Ve o zaman –binlerce yıl boyunca– atlar insanların hem kontrolünde oldular hem de kontrollerinden çıktılar. Mobius şeridi misali paradoks gelip kendisinde düğümleniyordu; atların yabanlaşması sanatsal olarak evcilleşmesiyle gerçekleşmişti.

Henry David Thoreau "Yeryüzünün geleceği yaban hayatın muhafazasından geçer" demişti. Fakat yaban olma hali sadece insanların kavrayabileceği bir durumdur. Nijeryalı yazar Wole Soyinka Afrika'ya dair her şeyin özünü "negritude" (*siyahlık*) kavramıyla özdeşleştirmeye çalışanlara karşı tepkisini "Kaplan 'kaplanlığını' ispat etmek zorunda değildir, atılıp saldırması kâfidir" diyerek ifade etmişti. At ise yalnızca koşarak. İnsanlık tarihinin bu ilk sanatkârlarının hepsinin inandığı şey, atın ruhunun harekette ya da harekete geçme potansiyelinde saklı olduğuydu.

Atın hareketleri insanları daha ilk zamanlardan beri büyülemiştir ve atlarla haşir neşir olan herkes atların hareketlerini daima pür dikkat iz-

ler. Atları izlemek okumaya çok benzer aslında. Nasıl yapılacağını öğrenmek gerekir. Arap harflerinin kıvrımları veya Çince ideogramların kıvrak formları çoğumuzun hoşuna gidebilir, ancak nasıl okunduklarını bilmemizle, sadece hoşumuza gitmeleri aynı şey değildir elbette.

Söz konusu atlar olduğunda akılda tutmamız gereken iki şey vardır. Birincisi gayet basit: Atların ne kaplanlara ne de kurtlara "atlıklarını" ispat etme gibi bir dertleri vardır. Bunun yerine sadece kaçmayı tercih ederler. Büyük kediler ve köpeklerin potansiyel avları olan atlar için bu var oluşlarının doğal bir gereğidir.

Ama bu demek değildir ki atlar dövüşemezler. Çifteleri ve ısırıkları zaman zaman yaralayıcı hatta bazen öldürücü olsa da olağan tercihlerini hep kaçmadan yana kullanırlar. İşte bundan dolayı, birçok efsanemizde uçan atlar vardır. Zaten İngilizcedeki "horse" kelimesi de "süratli koşma" anlamına gelen bir kelimeden türemiştir –bir atın hızı düz arazide saatte altmış beş kilometreye kadar çıkabilir. Hızlı olmanın yanı sıra uzun mesafeleri de alabilen atlar yüz altmış kilometreden fazla bir mesafeyi saatte ortalama on beş kilometrenin üzerinde bir hızla alabilirler. Kazaklar arasında iki saatten daha az bir süre zarfında kırk beş kilometreden fazla yol alan atlara dair kayıtlar vardır. Tabii ki her atın bunu yapmaya gücü yetmez ama en azından bazıları buna muktedirdir –ve tüm atlar kendilerini buna muktedir olanlarla gizliden gizliye kıyaslar.

Daha az göze çarpan ikinci husus nicelikten ziyade nitelik, süratten ziyade stil ve güçten ziyade zarafetle ilgilidir. Adeta çayırların jimnastikçileri diyebileceğimiz atlar, ilk önce mağara resimlerinde olmak üzere, daha en erken zamanlardan itibaren sadece ne kadar süratli ya da çevik hareket edebilmelerine göre değil, aynı zamanda ne kadar iyi, hatta mükemmel derecede iyi hareket edebilmelerine ya da edememelerine göre de değerlendirilmiştir. Tüm değerlendirmelerde olduğu gibi bu konuda da fikir ayrılıkları olmasına karşın, insanların yine de ne kadar sıklıkla hemfikir olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Sözü geçen insanlar, atları görmenin ötesine geçip onları izleyenlerdir. Sadece temel prensipleri öğrenerek bile bunu yapmayı öğrenebiliriz.

Güney Afrika'nın geleneksel !Xhosa methiye şairleri *imbongi* adıyla bilinir. Hal ve tavırları bu kadar çabuk ve kendine güvenen bir şekilde na-

sıl yorumlayabildikleri sorulduğunda içlerinden biri, "Biz izleriz. *Imbongi* kelimesi 'gözler' anlamına gelir" diye yanıt verir.

Imbongi aslında o anlama gelmez. Ama gelmelidir de, atları methedenler için kullandığımız kelimelerle beraber gelmelidir –mağara ressamlarından tutun da modern fotoğrafçılara, yaşlı çiftçilerden tutun da genç kadın binicilere, ovalardaki Yerlilerden tutun da pampalardaki kovboylara ve profesyonel terbiyecilere ve eğitmenlere kadar. Atların ruhunu okuyanlardan ve atları dinleyenlerden bahseder dururuz. Yük atlarından dresaj atlarına, sirk ringinden yarış pistine kadar tüm iyi at eğiticilerinin kesiştikleri bir nokta vardır: İzlerler. Dikkat kesilirler. Başarılı eğitmenler özenli dikkatleriyle atlara ne isterlerse yaptırabilirler.

Alaska'daki Yup'ik balıkçıları Eskimo kayıklarıyla çıkılan balık seferleriyle ilgili hikâyelerin pür dikkat dinlenilmesini henüz gençken nasıl öğrendiklerini anlatırken, burunlarına konan bir sineği bile kovmamaları gerektiğini çünkü aksi taktirde konsantrasyonlarını kaybedip öğrenilmesi gereken kelimeleri tamamen doğru olarak ve doğru sırada öğrenemezlerse balığa çıkma sırası kendilerine gelip suya açıldıklarında başlarına gelecek olan şeyin barınağı kaçırmak, ruhları rencide etmek ve belki de her ikisi birden olduğunu söylerler. Bu örnek bize atlardan iyi anlayanları hatırlatır aslında. At ustaları dinlerler, konuşurlar ama bunlardan daha önemlisi, atları izlerler. Yup'ik balıkçıları gibi, her an için kendilerini tehlikeli sularda kaybetme tehlikeleri olduğunu akıllarından çıkarmazlar.

Atlarla haşir neşir olanlar izlemeyi öğrenmelidirler. Yogi Berra'nın da dediği gibi birçok şeyi anlamak için sadece izlemek bile yeterlidir. Eğer atlar düşünme yetisine sahiplerse –ki sahip olduklarına inanmamız için yeteri kadar nedenimiz var– düşünme eylemini görüntüler ve çağrışım yoluyla yaptıkları hemen hemen kesindir. Buradan yola çıkarak, atları anlamanın onları izlemekten geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Marshall McLuhan insanların dünyanın manasına, anlamsız seslere iliştirilmiş anlamsız işaretler aracılığıyla ulaştığını söyler. Atlarla iletişim, insanlar arasındaki iletişimde olduğu gibi, cahil ve eğitimsiz biri için meçhul bir lisana, fakat bunu okumasını ve dinlemesini öğrenenler içinse anlamlı bir di-

zi işaret ve sesler üzerine inşa edilen bir lisana benzer. Bunun diğer lisanlardan tek farkı, evrensel olması ve zaman içinde değişmemesidir.

Eski zamanlardan, MÖ 1350'lerde Sanskritçe yazan Hititli atçıbaşı Kikkuli, yazıları antik dünyada muazzam etki yaratan ve halen geçerliliğini koruyan MÖ 430'larda Atina'da doğan Yunanlı Xenophon ya da Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölümünün hemen akabinde yazan Hindistanlı Kautilya; modern zamanlardan ve günümüzden ise Federico Caprilli, William Key ("tahsilli at" Beautiful Jim Key'in terbiyecisi), Margaret Cabell Self, Tom Dorrance, Ray Hunt, Vicki Hearne, Monty Roberts, Buck Brannaman, Kanada'nın 1960 ve 1970'lerdeki en iyi konkur komple (*üçlü yarışma* –arazi, dresaj, engel atlama) binicilerinden John Jennings ya da Ontario'nun Mulmur yöresindeki köy çiftliğinde 1920'lerden beri atlarla özenle ilgilenen Reg Greer: Tüm bu isimlerin paylaştığı ortak özellik hepsinin atları izliyor olmasıdır. Atlar da onları izler. 1719 senesinde Moğolistan'daki yaban atları gözlemleyen John Bell'in de not düştüğü gibi, "Dünya üzerindeki en uyanık hayvanlardır atlar."

Atları dinlemek de önemlidir, hatta kulaklarına anlamsız ama şirince şeyler fısıldamak bile belki. Atlarla iyi bir iletişim geliştiren birçok insan, atların çeşitli insan seslerini kayda değer doğrulukla yorumlayabildiğini bildiğinden onlarla konuşmaya gerçekten zaman ayırır.

Büyük at eğitmenlerinin meşhur olmasının arkasında yatan sebep, ne yetiştirdikleri atların şu ya da bu yarışı kazanmaları ne de şu ya da bu yaban atı ehilleştirmeleridir. Her ne kadar çoğu kez bu ikisini de yapsalar, şöhretleri insan ve insan-üstü arasındaki çizginin ötesine geçmelerinden ileri gelir. Aslında biz bunu her gün, okuduğumuz kitaplarla hayali bir dünyaya beden vererek veya bizi çevreleyen dünyayı değiştirmek için dua ederek de yaparız. Bu at üstünde ve ellerimiz dizginlerdeyken de olur. Atın kendine özgü grameri, sentaksı, özel kodları ve kurallarından oluşan dünyasına adımımızı atarız. Bu, ilk defa gördüğümüz ya da duyduğumuz yabancı bir lisandan daha gizemli olmasa da bizi kökten değiştirmeye yetecek bir tecrübedir. Bu yeni lisanı öğrendikçe kendimizi, farkına varmadan da olsa farklı biçimde düşünüp hissederken buluruz.

Hayatım boyunca çok defa atların yakınında oldum. Genellikle yerdeydim ama yere bir at tarafından bırakıldığım zamanlar da olmadı değil ve ara sıra, yerde olduğum halde üzerime basıldığı, çiftelendiğim, ısırıldığım ve dayılanıldığım da. Bir defasında da birkaç yük atını bağlamaya çalıştığım sırada eşek arılarının ürkütmesiyle hareketlenen atlar yüzünden ayağım ipe dolanmış ve bir kilometre boyunca zıplaya sıçraya sürüklenmiştim.

Atların bizi nasıl iyileştirdiklerinden bahsedenler de dahil olmak üzere atlarla bolca vakit geçiren herkesin anlatacağı buna benzer hikâyeler vardır. Vücudumuzda çokça yara bere ve kırık kemikler bırakan atların bizi sakatlayabilecek kapasitelerinin olduğunu, atları yakından tanıyan hiç kimse inkâr edemez.

Bu da demek oluyor ki, atların iyileştirme gücü bazen vasat olmaktan öteye gidemiyor. Kısacası, atlar tüm hastalıklarımıza, özellikle de kendilerinin sebep olduğu hastalıklara deva olamazlar. Ama yine de bizi kendimizden koruyabilir ve bunu *New Age* tedavisiyle değil dünyanın dört bir tarafındaki meditasyon pratiklerine benzer bir çeşit eski moda konsantrasyon yöntemiyle yaparlar. Bu yöntem, bahsi geçen pratiklerdeki alışılagelmiş safhaları takip ederek uygulanır: Kendimizi içinde bulduğumuz yeri kabullenmek, nefsimizi köreltmek ve apansız gelecek doğruluk anını aramak. Bu, bir atı ilk gördüğünde gücü ve varlığı karşısında hayranlığını saklayamayan ilk insanın yanına alır götürür bizi. Burası kutsal bir zemin olmakla beraber hiç de tekin bir yer değildir.

Bunu kavrayamamamız, atlardan öğrenebileceğimiz hiçbir şey olmadığı anlamına gelmekle kalmayıp incinmemize de sebep olabilir. Bundan başka, Navaholar "hayır" cevabını verdiğinde ya da Bobby Attachie ve halkı o çetin kışın ardından at sürülerini tekrar kazandığında ve yontma taş devri avcıları mağara duvarlarına resim yaptıklarında son derece insani ve manevi bir şeyin yaşanıyor olduğunu anlamakta zorluk çekeriz. İşte bu "bir şey"in insanlar için vazgeçilmez önemi, koşmanın atlar için önemiyle mukayese edilebilir. Bu, hayatta kalmayla, ölüm kapıdayken yaşamanın saygınlığını muhafaza etmeyle ilgilidir. Bu, hayatta kalmayı bir nevi hükümranlığa dönüştürme, hayatı boğmaya muktedir –kendine özgü şekliyle adeta bir nevi yırtıcı hayvan olan– gerçekliği geriye itme demektir. Bu, gerçekliği değiştiremese bile onu dönüştürmesi

mümkün olan hayal gücüne duyulan inancı korumak demektir. Fort St. John'daki Yerliler için sürülerini yeniden kazanmak nihai sahipliği bizi aşan, ancak belli bir süre için bizim emanetimiz altında olan bir sanat eserini yeniden kazanmak gibi bir şeydi. İşte bundan ötürü, nasıl sanat eserleri satılıyorsa atlar da satılabilirdi (hatta bazılarının diyeceği gibi çalınabilirdi de). Onlar aslen hiç kimseye ait olmasalar da, biz çoğu zaman gözü pek bir kararlılıkla onlara sahip çıkmadan duramayız ve hatta, binlerce yıllık defin geleneklerimizin gösterdiği üzere, bu dünyadan ayrılırken onları da beraberimizde götürmek isteriz.

İnsanların ta ezelden beri atlar hakkında sahip olduğu bu bilgi, atlarla haşir neşir olduğumuzda yavaş ama kesin bir şekilde bize kendisini anımsatır. Atlar her zaman için burası ve şimdi ile orası ve o zaman arasında, insanlar ve mekânlar arasında bir şeyi temsil ede geldiler. John Jenning'e göre atın üzerindeyken zaman durmuş gibidir; atın bacaklarını toplayıp sonra yine salması arasındaki an, atın hareketlerinin ritmi ile binicisininki arasındaki an, yer ile hava arasındaki an zamanın durduğu andır. Rodeonun en iyi kovboyları da aynı şeyi söyler.

Bu, meditasyonun lisanıdır. Bu, aynı zamanda sanatçıların kullandığı lisandır; her ne kadar tanımlamalarını çoğu kez, gerçek ve hayal edilenin bir araya gelmesi olarak yapsalar da. Hangi lisanı kullandığımız fark etmez ama onun atın ve binicisinin hareketlerinde saklı olduğunu bilmeliyiz; rodeoda ellerden birinin serbest bırakılıp sallanmasının şart olmasının temsil ettiği gibi hem pür dikkat hem de umursamaz olarak teslimiyet ve kontrol etme arasında savrulup gidilir.

At üzerinde kontrolü elde etmek mağara ressamlarının da akıllarını kurcalayan bir meseleydi ve şüphesiz işin içinde sihir vardı, doğal hayatı yöneten güçlere yapılan bir yakarış vardı. İlk insanlar için atlar önemli bir besin kaynağı olduğundan at sürülerini kontrol etmeye yarayacak herhangi bir şey yadsınamayacak öneme sahipti. Her zaman olduğu gibi, yine ozanlar ve ressamlar en az avcılar ve toplayıcılar kadar önemli roller oynuyordu.

Avlanma geleneği insan bilincinin derinliklerine kadar gider. Beğensek de beğenmesek de bu, on binlerce seneden beri doğal yaşamdaki

Resim 8. Sürüdeki atlar arasında hiyerarşi vardır ve sürünün geleceği bireylerin kurallara uymasından geçer.

yerimizin bir parçasıdır. Doğasında avcılık olan biz insanlar, kontrol etme arzusuyla doluyuz. Fakat avlanmanın yanı sıra boyun eğmesini de biliriz. Kontrolümüz altına alamayacağımız şeylerin de olduğunu, dolayısıyla boyun eğmemiz gerektiğini erken öğreniriz. Hava gibi, hastalık ve ölüm gibi. Din bunları kabul etmemiz gerektiğini, bilimse bunların her zaman kaderimiz olmadığını söyler. Söz konusu atlar olduğunda gerçeklik bu ikisinin ortasıdır.

İnsanlar atları avlamaya dünyanın buzu henüz çözülmemişken başladı. Atların kolay yakalanan hayvanlardan olmadığını anlamamız için bunu küçük bir ağılda denememiz bile yeterli olacaktır. Hele kovalandıkları yerin bir vadi ya da düzlük bir yer olduğunu düşündüğümüzde avcıların işinin ne kadar zor olduğunu daha iyi görürüz. Günümüzde yaban at sürülerini helikopterler, kamyonlar ve çeşitli arazi araçları yardımıyla kovalamamıza rağmen her zaman başarılı olduğumuz söylenemez. Buzul çağı atalarımız ise yayan avlanıyorlardı ve hayatları avdaki başarılarına bağlıydı.

Diğer birçok hayvan gibi atlar da bazı şeyleri bize göre daha iyi görür, koklar ve hisseder, nitekim çoğu kez biz varlıklarını fark edene kadar yerle-

rini değiştirmiş olurlar. Saklanma konusunda pek başarılı oldukları söylenemeyecek olan atların en nihayetinde yakalanmamak için yaptığı, hızla ve görünüşe bakılırsa hiç durmadan (eğer ısrarla takip ediliyorlarsa) koşmaktır. Yeryüzünün ilk avcılarının işi gerçekten de hiç ama hiç kolay değildi.

Atlar, en azından korkuya kapılana kadar yarım düzinelik bazen de daha kalabalık gruplar halinde koşarlar. Avcılar atları şaşırtıp gafil avladıkları ya da köşeye sıkıştırabildikleri taktirde av şansını önemli derecede artırırlar. Birçok avcı hayvan gibi insanlar da avlarını köşeye sıkıştırmada hep mahir olmuştur. Sonraları avlanmak demode olduğunda, gayesi köşeye sıkıştırmak olan yeni bir oyun icat ettik. Bu oyunun adını savaş koyduk ve hiç de şaşırtıcı olmayan biçimde bu oyunda da atlardan faydalandık.

İnsanlar gibi atlar da aile değerlerine düşkündür ve doğal içgüdüleri onlara aileyi –yani sürüyü– bir arada tutmaları gerektiğini söyler. Lakin insanlar, ailevi içgüdülerinin yanı sıra takım olarak hareket etmelerini sağlayan bir diğer içgüdüye daha sahiptir. Takım olmak, aileden farklı olarak, faaliyetin avlanmaktan geçtiği işletmelere benzer. Bu durumda, av üzerindeki kurtlarla aslanlar –veya kendi ilkel atalarımız– faaliyet sahasına doğru yol alan işçileri andırır.

İnsanlar her iki var oluş biçimini de özümsemişlerdir. Kendilerini rahat hissettikleri yer ailelerinin, ya da atları düşündüğümüzde sürülerinin yanı olsa da diğer taraftan kurtları andırırcasına, çalışmaya ve oynamaya takım halinde giderler. En eski zamanlarda, antiloptan fillere ve atlara kadar geniş bir yelpazedeki hayvanları avlarken sürülere dair bildikleri insanlara yardımcı oluyordu. Avlanmayı organize ederken de takım çalışmasına ilişkin bilgileri işe yaramıştı. Bütün iyi avcılar gibi, atalarımız da bir tek prensibin birçok uygulamayı kapsadığının ve çok sayıda hayvanı avlamalarına yardım edebileceğinin farkına varmışlardı.

Bu sırada atlarla ilgili birtakım şeyler de dikkatlerini çekmişti –mesela, at sürülerinin özellikle geyik ve bufalo sürülerinin aksine küçük olduğu, her at sürüsünün başında liderlik eden bir kısrağın bulunduğu gibi. Eğer liderlik eden kısrağın sürünün diğer üyelerini üç tarafı çevrili bir kanyona veya şansın ve maharetli bir idarenin yardımıyla, bu amaç için oluşturulmuş, otlayabilecekleri bir ağıla götürmesi sağlanabilirse atlar orada otlamaya baş-

layacaktı. Sonra çok daha zahmetsiz biçimde avlanabilir ya da durmaksızın peşlerinden kovalamak zorunda kalmadan etrafları çevrilebilirdi. Atalarımızın dikkatini çeken bir başka nokta ise genç aygırların oluşturduğu grupların, daha olgun bir aygırın yalnız başına takip ettiği kısrak topluluğundan ayrı bir bekâr grubu halinde hareket ettiğiydi. Kısraklar hangi istikamete gidileceğine karar verir, topluluğun aygırı ise onları takip ederdi. Avcı atalarımızın, sürünün olgun aygırının haremini kıskanç bir şekilde kolladığını öğrenmeleri ise muhtemelen pek sancılı olmuştu. Belki de avcılar aygıra sataşmış, dikkatini dağıtmak için onu saldırtmaya çalışmışlardı. Ama bu oyunu bilen erkeğin verdiği cevap ciddi dişlemeler ve çiftelerle gelirdi. Küçük atlar bile –ki eski zaman atlarının çoğu büyük değildi– öldürücü olabilirler.

Nasıl insanların alışkanlıkları varsa, atların da kendilerine özgü alışkanlıkları vardır ve bu alışkanlıkların bazıları avcıların işini zora sokar. Atlar günün büyük bölümünde yemekle meşgul olur ve çok az uyur. Toy ya da gebe olmadıkları taktirde günlük uyku ihtiyaçları sadece dört saat kadardır ve uykularını genellikle on ya da on beş dakikalık kısa kestirmelerle alırlar. Avlayan değil de avlanan olmalarından ileri gelen bu durumun karşı örneği günde on altı saate kadar varan uykularıyla büyük kedilerdir. Dört milyon yıl boyunca kolay av olmamak için uzun bir uykuya dalamayan atlar, açık denizdeki denizciler gibi mütemadiyen tetikte olmak zorundadır. Uyukluyor olsalar bile uyanıp birkaç saniye içinde koşmaya başlamaları gerektiğinden çoğu kez ayakta ve gündüz vakti uyurlar. Dört ayağa sahip olmanın avantajlarından biri, bunun ayakta uyuklamayı *mümkün* kılması, ağırlığın atın gücünün odaklandığı arka bacaklara yüklenmesiyle kısa sürede harekete geçebilme olanağını sağlamasıdır. Ara sıra, sürünün ortasında saklı kalan ve annelerinin etraflarını sardığı toy atların uzanarak uyukladıkları görülse de olgunlaştıkça bunu daha az yaptıkları fark edilir.

Ve at sürprizlere gebedir. Tüm avcılar ve avlarda olduğu gibi insanlar ve atlar da sürprizi paylaşır, fakat sürprizin farklı taraflarında bulunarak. İşte bundan dolayı atlar neredeyse hiç ama hiç durmadan hareket halindedir. Diğer sürü hayvanlarıyla birlikte atlar ilk göçebelerdendir.

Bundan 10.000 yıl kadar önce iklimin değişip buzulların erimesiyle yaşam daha öngörülebilir bir çizgi takip ederek insanların mevsimlere ve hayvanların besin ihtiyaçlarına göre kendilerini adapte etmesine olanak tanıdı. Önceden avlanan bazı hayvanların avlanmaktan vazgeçilip güdülmeye başlanmasıyla doğal ritme ayak uydurmanın daha kolay olduğu anlaşıldı.

Atlar açısından düşünüldüğünde bunun tamamıyla iyi bir gelişme olduğunu söyleyemeyiz, çünkü bu bundan böyle insanların gelip sürünün içinden bazı yaşlıları ve gençleri gözlerine kestirip avlamaları demekti. Diğer taraftan, bunun vahşi doğada er ya da geç yaşanacak bir gerçeklik olduğu düşünüldüğünde evcilleştirmenin çok da kötü olduğu söylenemez. Ayrıca insanların et ve süt gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla atların sürüler halinde güdülmeye başlanması onların yırtıcı hayvanlardan daha iyi korunması anlamına da geliyordu.

İnsanlar açısından bakıldığında ise avantajlar arasında atların bakımının göreceli olarak masrafsız olması ve karı kazımak için elverişli toynakları nedeniyle, bu iş için burunlarını kullanan, dolayısıyla özellikle de kar fazla kalın olduğunda burunları yara bere içinde kalan koyunlarla sığırlara nazaran atların soğuk havalara daha uygun olması sayılabilirdi. Bundan başka, atlar her türlü hava koşulunda herhangi bir bitkinin arzu ettiği kısımlarını mükemmel bir beceriklilikle ayıklayabilen yiyecek uzmanlarıdır. Yüksek besin değeri olan –Heredot'un "mukaddes atlarının" otladığı antik Media'nın ovalarında biten alfalfa veya Çin'deki "Fergana'nın semavi atları"nı besleyen yonca çayırları gibi– bitkilerden faydalanabilirse daha cüsseli ve kuvvetli olurlar. Daha zayıf diyetlere geçmeleri halinde ise Amerika'ya götürülen İspanyol atları gibi cüsseleri küçülür.

İnsanların süt ve et ihtiyaçlarını gidermek için atlar yerine büyük butlu ve memeli hayvanlar olan sığır, koyun ve domuzları üretip yetiştirmesinin daha verimli olduğunu fark etmeleri için pek fazla zaman geçmeyecekti. İnsanlığın önemli keşiflerinden biri olan hayvan üretimi ve melezlemesi sayesinde insanlar bir hayvanda istedikleri özellikleri ortaya çıkarabilmeye başladılar, doğaya müdahale edip onu kendi ihtiyaç ve arzularına göre şekillendirebildiler. Darwin'in zamanın evcil hayvan üreticilerinden

ilham alarak üzerinde çalıştığı evrim teorisini geliştirdiği sıralarda fark ettiği, doğanın bunu kendine özgü yöntemiyle zaten yapıyor olduğu idi. Doğal olsun ya da olmasın, buradaki anahtar kelime ayıklanmaydı.

Kim bilir belki de bu sayede tabiat üzerinde, bir nebze de olsa, hâkimiyet kurabildiğimiz için olmalı, hayvan üretimi ve melezlemesi kemikleşmiş saplantılarımızdan biri olup çıkıverdi. Aynı zamanda bıkkınlık verici raddelere ulaşan ırk takıntımızı daha da körükledi. Bu takıntımızın farklı at soylarıyla birlikte başlamamış olduğu aşikâr olsa da, bu yolla güçlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Her şeyden önce at üreticiliği, farklılıkları pekiştiren gelişigüzel kategoriler yaratırken ortak paydaları görmezden geldi. Oysa birçok açıdan bakıldığında, farklı cinsler farklı lisanlardan ziyade farklı lehçeleri –hatta bazen sadece farklı ağızları– andırır. At üreticiliği ayrıca, çevresel faktörlerle kalıtımsal faktörler arasındaki ilişkiler ağına bir dizi karmaşa daha ekleyip bunların sonraları ırk meselelerinde karşımıza çıkmasını kolaylaştırdı. Birçok kültürün at soylarının saflığını muhafaza etme konusunda gösterdiği ciddi hassasiyet, safkanların başka ırklarla karışıp bozulacağına ve belli cinslerin diğerlerinden üstün olduğuna dair, kimi zaman hastalık derecesine varan inanca işaret eder.

Irklar ve renklerle ilgili her meselede olduğu gibi burada da modanın önemsendiğini görebiliriz. Bu bağlamda özellikle renk konusu oldukça ilgi çekicidir çünkü rengin (*don*) bir atın değeri için ifade ettiği belirleyicilik –tıpkı farklı insan ırklarında olduğu gibi– önemli yanlış anlamalara sebep olmuştur. Atlar söz konusu olduğunda donun belirleyiciliği atın güneş yanığına ve eyer yaralarına dayanıklılığı gibi noktaların pek ötesine geçmez. Eski bir atasözünün de dediği gibi, "En güzel at donu semiz atın donudur."

Nihayetinde her donun kendi hayranları vardır ve moda sürekli olarak değişmektedir. Yük atlarının üçte ikisinden fazlasının Percheron cinsi olduğu 1930'ların ABD'sindeki değişen zevkler üzerinde yorum yapan bir yazarın ifade ettiği üzere, "Percheronların ufkunda hızla büyüyen doru ve mercan kırı renkteki bulut siyahların ve grilerin pabucunu dama atmaya hazırlanıyordu. Beyaz yeleli ve beyaz kuyruklu doru at artık çiftçilerin göz-

desi olmaya hazırdı." Mağara ressamlarıyla başlayan en iyi at donunun hangisi olduğu tartışması o günden bugüne dünya üzerindeki bütün at kültürlerinde süregeldi.

En iyi yarış atlarının hangileri olduğunu belirleyen ve günümüzde bile kullanılan bir asalet zinciri, 18. yüzyıl İngilteresinde ingiliz aristokrasisinin asalet derecelerini saptama çabalarına da örnek olmuştu. James Weatherby tarafından 1791 tarihinde hazırlanan ve ilk kez olarak safkan at cinslerini sıralayan *General Stud Book* (Genel Soykütüğü) bu safkan atların pek çoğunun sahibi olan İngiliz aristokrasisinin bir nevi kayıt kitabı sayılan *Burke's Peerage*'dan otuz beş yıl önce yayınlanmıştı. Her iki kitap da birbirine denk eşleri belirlemekte epey etkili olmuştu.

18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sının temel karakteristiklerinden birini temsil eden bu çöpçatanlık tutkusu dönemin en popüler yazın ürünü olan romanda da kendini gösteriyordu. Sadece insanlar için değil aynı zamanda atlar için de geçerli olan bu durum hâlâ canlılığını koruyor. Farklı soylar ve bu soyların yetiştirilmesi için uygun eş meselesi at ahırlarında ve soyluların kulüplerinde başlıca sohbet konusu olmaya devam ediyor.

Medeniyet tarihinin daha ilk evrelerinde, Orta Asya'nın bozkırlarında ve kuzey ormanlarında yaşayan insanların atlarla ilişkisi Karaayakların bufalolarla olan ilişkisini andırıyordu –insanların hem maddi gereksinmelerini karşılayan hem de onlar için kutsal bir mabut olan atlar ve bufalolar. Zaten bütün mabutların özelliği de gerek maddi gerekse manevi açıdan eksiksiz bir yaşam için ihtiyaç duyulanları insanlara sunmalarından ileri gelmiyor muydu? Dünyanın ilk avcı ve toplayıcıları için geçim demek, yalnızca maddi olarak hayatı devam ettirebilme yetisinden ibaret değildi. Maddi kazanımlar yeterli değildi, özgün bir bolluk biçimi olarak peşinde olunan asıl şey manevi kazanımlardı. Giyecek ve barınmayla ilgili çoğu şeyin yanı sıra hatırı sayılır miktarda araç-gereç ve hatta bazı oyuncakların yapımında bile atların etinden, kemiğinden, toynaklarından ve derisinden yararlanılıyor, aynı zamanda, atların ruhlarının hayatın bu nimetlerini adeta takdis ettiğine inanılıyordu.

Resim 9. Pişmiş topraktan bir defin heykelciği (Çin, Han hanedanı).

İnsanın atla olan ilişkisinin muhtemelen oldukça erken bir evresinde, atların ölümün ve ölüm merasiminin bir parçası olmaya ve onun muammasını denetlediği bir an geldi. Judeo-Hıristiyan kültürü de dahil olmak üzere birçok toplumda gözlenen kurban gelenekleri, ölümün aslında yaşamın ne kadar önemli bir parçası olduğunu bize hatırlatıyor.

Kurban geleneğinin ilk kez ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını kesin olarak bilmesek de Çin'den Hindistan'a, Rusya'dan Ortadoğu'ya, Avrupa'dan Afrika'ya ve tüm Amerika'ya kadar dünyanın neredeyse dört köşesinde var olduğunu biliriz. Defin merasimlerinde atın rol oynamasının, insanların atların kendileri için bir armağan olduğunu ve hem maddi hem de manevi boyutu olan bu armağana saygı gösterilmesi gerektiğini kavradığı tunç çağına kadar uzandığını biliyoruz. Gereğince saygı gösterebilmek için insanlar öncelikle atı yakalama ve öldürme daha sonra da ona ihtimam gösterme konusunda belli teamülleri izlemek zorundaydı. İnsanlarla atlar arasında sonu hiç gelmeyecek bir bağ kurulmuş ve bu bağ kendini daha sonra şövalyeliğin törensel geleneklerinde farklı biçimlerde göstermiştir.

Bu özel bağ olabilecek en basit şekilde başlamıştı. On binlerce yıl boyunca Asya ve Avrupa'da at eti insanların beslenme rejiminin temel bir öğesi olmakla kalmamış, hatta bazı özel cins atların etleri zenginlerin sofrasını süslemişti. Bu ve günümüzde at eti yemeyi sürdüren halkların varlığı hesaba katıldığında, at etinin neden birçok insan için artık gözden düştüğü hatta hiç de iştah açıcı olmadığı, üzerinde düşünülmeye değer bir konudur. Bunun arkasındaki temel sebebin, birbirine rakip olarak çıkan dini inançlar olduğunu söyleyebiliriz. Bakır çağı Kafkas halklarından tutun da İrlandalı Keltlere kadar birçok halkın kültüründe atların ön plana çıktığı merasimler –atın kanını içmek hatta kan banyosu yapmak– yaygındı. Bu gibi adetler ise kendi kurban pratiklerini yerleştirmeye çalışan yeni inanç sistemleri için çözülmesi gereken bir problemdi. Nitekim 732 senesinde Papa III. Gregory at eti yemeyi günah ilan etti. Budizm at etini yasaklayıp İslam mekruh kılarken Hindular da tüketmekten uzak durdu.

İkinci sebep daha pragmatik kaygılara dayanıyordu. İnsanların atları önce öküzler ve eşekler yerine yük hayvanı, daha sonra ise binek olarak kullanmaya başlamasıyla at eti tüketilmek için fazla değerli olmaya başladı.

Böylelikle at insanın avı olmaktan çıkıp avlanmada onun yardımcısı haline geldi. Avlanırken atlardan önce köpeklerden faydalanan insanlar iyi eğitilmiş atlar sayesinde avcılığı daha etkin ve daha eğlenceli –ama kimi zaman da daha tehlikeli– bir uğraşa çevirdiler. Çoğu kez köpeklerin eşlik ettiği atlar avcılığı daha etkin bir et edinme faaliyeti kılmakla birlikte, aynı zamanda avı, envai çeşit hayvan avlayan Asurlulardan Mısırlılara, Makedonyalı tilki avcılarına ve ortaçağ Avrupa'sının geyik avcılarına kadar birçok kültürü cezbeden sportif bir aktiviteye dönüştürdü.

Daha yakın zamanlarda ise atlar insanlarınkiyle benzerlik gösteren düşünme yetileri ve duygularıyla hayvan hakları savunucularının sembolleri haline geldi. Eski bir köle ve Amerikan İç Savaşı gazilerinden Dr. William Key tarafından 20. yüzyıl başlarında eğitilip turneye çıkarılan ve "tahsilli at" olarak lanse edilen Beautiful Jim Key bunun en çarpıcı örneklerindendir. Jim Key tüm ABD'de bir cazibe merkezi olmuş, hesap yapma yeteneği ve hatta Louisiana Purchase Exposition'un açılışı vesilesiyle 1904 yılında St. Louis'i ziyaret eden Başkan Theodore Roose-

Resim 10.
Yakılarak yapılan bir definden kalma, Çek Cumhuriyeti'nde bulunan tunçtan heykelcik. MÖ 10 - 6. yüzyıl.

velt'in kızı Alice Roosevelt Longworth'un (bir yıl önce Nicholas Longworth ile evlenmişti) ismini hecelemesiyle kitlelerin hayranlığını kazanmıştı. Şaşırtıcı derecede bir insana, hem de zeki bir insana, benzeyen Jim Key bu sayede dört ayaklı hiçbir canlının öldürülmemesine dair verdikleri mücadelede hayvan hakları aktivistlerinin elini kuvvetlendirmiş, öldürmek yerine sahip çıkma heyecanı uyandırmıştı. Jim Key'in kariyerinin göz kamaştırıcılığı, karatahtaya yazılan karekök dahil zor matematik problemlerini çözebilen Der Kluge Hans (Zeki Hans) adlı atın hikâyesiyle bir parça olsun durulmuştu, çünkü sorulara, soruyu yönelten kişinin vücut dilinde ve nefes alıp verişindeki en ince değişikliklere göre cevap verdiği anlaşılan Almanya'daki bu at hemcinslerinin olağandışı yetileriyle donatılmış olağan bir attı.

Hemen hemen bütün kültürlerde at tapınmacılığı olarak adlandırabileceğimiz olgudan kalan birtakım öğelerle karşılaşabiliriz. Nallar ve martingal kayışına* takılan pirinç plakalar bunun folklordaki yerini bize

* Atın şahlanmasına engel olmak için dizgin veya geminden kolanına bağlanan kayış –ed.n.

gösterir. Ama insanların atları nasıl ululaştırdığı ve aynı zamanda onlardan nasıl korktuğuna dair belki de en etkileyici imgeleri defin merasimlerinde görürüz. Bunların en çarpıcılarından biri yontma taş devrinden günümüze kadar gelen kafadan toynağa bütün bir attan oluşan gömü figürüydü. Eski zamanlardaki örneği, uzatılmış bir sırığın ucunda bir nevi kutsal korkuluk şeklinde asılı duran bir at postundan ibaretti. At kadavrasındaki kafa kemiklerine, kuyruk ile ayaklara, ata duruşunu vermesi için dokunulmuyor, böylelikle düzgün biçimde asılı kalarak dünyanın dört bir tarafındaki defin tasvirlerinde hem yaşamı hem de ölümü aynı anda hatırlatıyordu –ya da atların en büyük Allah vergileri olan havada asılı kalma anlarını.

İskitlerde buna benzer bir defini anlatan Herodotos'tan başka, geçtiğimiz asır boyunca yapılan kazılarda daha nicesi günışığına çıkarılmıştır. Bahsi geçen gelenek 6.000 yıl önce tunç ve bakırı ilk defa kullanan halklarla beraber kaybolmamış, Kesik Kulaklı Kurt'un zamanında Karaayaklar bu geleneği şeflerinin ölümüne eşlik eden rutin at kurbanlarıyla devam ettirmişlerdi. Bir at öldürülmeden önce –çoğunlukla vurularak veya bazen boğularak öldürülüyordu– sahibinin yiğitliklerini anlatan resimyazılarla boyanır, kuyruğu örülür ve yelesi tüylerle süslenirdi. Öldükten sonra cesedi toprağa karışıp çürüyecek atın merhum şefe eşlik etmesi yalnızca ruhuyla olsa da genellikle süslenmiş yelesi ve kuyruğuyla, kimi zaman da bütünüyle platforma ya da toprağın altına koyularak eşlik ederdi. Nez Perceler atların derisini yüzüp doldurarak onları mezar abideleri olarak dizerken diğer kabileler postlarını mezara asardı. Kazakistan'da günümüze kadar ulaşan bir gelenek uyarınca ölen kişinin atı, merhumun birinci ölüm yıldönümünde özel bir merasimle öldürülür, ayrıca düzenlenen at yarışlarıyla toprağın altında yatanlar atların gök gürültüsü benzeri ayak seslerini işitirlerdi.

Dinyeper ve Don nehirlerinin Karadeniz'e döküldüğü günümüz Ukrayna'sında Dereivka diye bilinen bir köyde yapılan kazılarda bulunan ve yaklaşık 6.000 yıl kadar önce gömülmüş bir aygır, muhtemelen onu gömen insanlar için olduğu kadar modern arkeologlar için de bir kült figür olmuştur. Arkeologların bu "kült aygır"a gem takılmış olduğunu bul-

malarından ve gerek Dereivka gerekse de bölgedeki diğer bulgulardan yola çıkarak, atların ilk kez evcilleştirildiği yerin burası olduğunu düşünebiliriz. İkna edecek kadar kanıt olduğunu hesaba katacak olursak burasının, İngilizceden Rusçaya, Farsçadan Hintçeye birçok farklı dili kapsayan Hint-Avrupa dil ailesinin son kez olarak tek bir dil topluluğunca konuşulduğu zaman ve mekân olduğu ihtimalini de göz ardı etmememiz gerektiğini söyleyebiliriz. Belki de söz konusu olan şey tarihteki ilk at binicisinin, aynı zamanda, bütün insanların birbirini anlayabildiği bir dünyadaki son at binicisi olduğu, zamanın durduğu bir başka andı.

Yine de atların insan yaşamının merkezindeki halkaya ilk olarak ne zaman katıldığını, ne zaman evcilleştirildiğini sorar durur insanlar. Kimilerine göre bu kuzeydoğu Çin'de Tiyenşan Dağları'nın yakınlarında, bazılarına göre Kazakistan sınırlarındaki Ural Dağları'nda, kimine göreyse Ukrayna'da gerçekleşmişti. Atların ataları olan iki-üç ana soyun –Moğol yaban atı, proto-Arap ve Tarpan atı – görünen o ki uzun müddet önce ayrı ailelerin kurucuları olmaktan uzaklaşıp birbirine karışması ve karma türlerin belirmeye başlamasından ötürü, ilkönce hangi at cinslerinin evcilleştirildiği hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Fakat, atlarla ilgili her meselede olduğu gibi tartışmalı olsa da, atların evcilleştirilmeye başlaması yaklaşık 10.000 yıl öncesine cilalı taş devrine kadar uzanmaktadır. Kesin olan bir şey vardı; o da insan ve at arasındaki özel ilişkinin çok erken başladığıydı.

At avcılığının yerini at yetiştiriciliğine bırakması ortak bir amaca doğru bir hareketi de geliştirecekti. At sürülerinde, özellikle kısraklar ve taylar arasında, ailevi ve arkadaşça ilişkilere sıkça rastlanır. Bu insanların, en başta da, büyüklerin kendilerinden çok şey öğreneceği çocukların dikkatinden kaçmamış olsa gerek.

Kim bilir, belki de atlarla arkadaşlık yapma arzumuz genç bir kız ve bir tay hakkında anlatılan şu hikâyeyle başlamıştı:

> Canlı ve zarif genç kız at kılından dokunmuş bir ceket, annesinin güneşte kurutup tabakladığı ren geyiği postundan yaptığı tozluklarla

atın arka ayak derisinden yapılmış, bağcıkları ham deri olan bir çift çizme giymekteydi.

Kazakçada "bulutsuz gökyüzünün rengi" denilen kremsi gri dondaki kısrak önceki gece ormanın kıyısında bir tay dünyaya getirmişti. Atlar, hemen hemen her zaman, doğum yapmak için yırtıcı hayvanların kendilerini en zor fark edeceği zamanı, geceyi seçer. Çok fazla vakitleri olmayan taylar hızlı öğrenir ve sadece yirmi dört saat içinde bir yetişkinin yapabildiği neredeyse her şeyi yapabilecek duruma gelirler: Yürüyebilir, sesler çıkarabilir ve hatta gece görüşüne sahip olurlar (doğaları gereği gece hayvanları olan atlar için bu vazgeçilmez öneme sahip bir yetidir).

Kız, yurdundan –ahşap kapısı maviye boyanmış keçeden yapılmış çadır– dışarı adımını atıp çayın diğer tarafındaki çimenlikte kısrağa ve daha bir günlük yavrusuna rast geldiğinde kısrağın bakışlarını kendisine doğrulttuğunu fark eder. Atın gözlerinin içine bakarak anlaşılabilecek çok şeyin olduğunu ve sürekli boşluğa baktıkları taktirde atlarla asla arkadaşlık kurulamayacağını bilen kız, bu bakışlardan mutlu olmuştu. Ama kısrak, genç kızı umursamaz biçimde yavrusunu boydan boya yalıyor, dişlerini adeta bir kaşağı gibi kullanarak boynunu hafifçe ısırıyor, minik tay ise süt emebilmek için annesine sokuluyordu.

Genç kız bu sütün nasıl bir şey olduğunu biliyordu. Mayalanmış kısrak sütünden yapılan kımız, bozkır insanlarının her gün tükettiği besinlerdendi. Ninesi kımızın hemen her derde deva olduğunu söylemişti. Deva olmasından başka insanı sersemletebilirdi de. Kımızlarıyla meşhur annesi kımızı hep deri bir kabın içinde hazırlardı. Kaba ilkönce sütü boşaltır ardından bir parça taze at derisi veya son mayalanmadan kalan kurumuş parçaları serptikten sonra, genç kıza hiç bitmeyecekmiş gibi görünen bir süre boyunca, çırpar, çırpar ve çırpardı.

Bahar gelip kısraktan ilk süt sağılınca sonra bir tören düzenlenir ve kadınlar atların koruyucusu *Kambar-ata*'ya şükranlarını sunduktan sonra bir miktar kımız yudumlarlar, sonra da kendi aralarında güreş tutarlardı. Belki size kaba gelecek ama güreşleri izlemesi yine

de eğlenceliydi ve çocuklar yaptıkları tezahüratlarla annelerini yüreklendiriyordu. Genç kızın annesi güzel kımız yapmasını ona öğretecek ve bu sayede kızının iyi bir koca bulmasını sağlayacaktı. Kımız için otuz farklı kelime kullanılırken koca için sadece tek bir kelime yeterli görülmüştü.

İnsanın sinsice yaklaşarak atın üzerine atlamayı öğrendiği çok eski zamanlarda ilk kez bir kısraktan süt sağan kadının hikâyesini duymuştu genç kız. Hiç de kolay olmamıştı bu şüphesiz, çünkü atlar yakınlarında biri olduğu zaman onu hemen fark ederdi. Ayakları onlara fark ettirirdi. Atların ruhu toynaklarındadır demez miydi hep annesi? Toynaklar atın ikinci bir kalbiydi adeta, kanı damarlara geri gönderip sıkıştırarak hareketten doğan basıncın emilmesini sağlardı.

Genç kız haftalar boyunca her gün tayın yanı başında yürüyüp onu okşayıp yelesini tarıyor ve en hoşlandığı yerini (ön bacaklarının kaburgasıyla birleştiği bölgeyi) kaşırken tay da boynunu yana yatırıyor –adeta başını birinin omzuna yaslıyormuş gibi– gözlerini uzaklara dikiyordu. Atlarla dostluk kurmanın yolu önce onlarla konuşmaktan sonra onları okşayıp kaşımaktan geçiyordu. Bu hem iyi bir at eğitmenliğinin esasıydı, hem de atların doğada birbirleriyle kurduğu dostluğun temelinde de bu vardı.

Kızın onu okşayıp kaşıyarak tayın bu arzusunu gidermesinin üzerinden çok geçmeden arkadaş olmuşlardı bile. Tay birkaç aylık olduğunda genç kız topladığı avuç dolusu otları pek iştahlı gözükmeyen tayın ağzına tıkıştırarak onu beslemeye başlamıştı. Tay ağzına sıkıştırılan otları önce tükürse de sonra birazını yiyordu. Buna çare arayan kızın aklına gelen bir fikir işe yaramış, annesinin tahta çanak içinde sakladığı buğdaydan bir miktar aşırdıktan sonra tayın kendisine koşarak gelmesini sağlamak için çıngırağı tıngırdatması yetmişti.

Genç kız, sonbahar gelene kadar günler, haftalar ve aylar boyunca tayın peşini bırakmayarak sırtını okşamış, boynunu kaşımış, yelesini taramıştı. Tay da buna karşılık olarak onu kabullenmişti. Etrafta olmadığı zamanlarda onu arıyordu.

Derken günlerden bir gün genç kız, annesinin yıllar önce dokuduğu eski güzel örtülerden birini tayın sırtına örtmek istedi. Tayın silkinerek örtüyü üzerinden fırlatması üzerine kız örtüyü omuzlarının üzerine geçirerek taya adeta örtünün ne kadar şık durduğunu gösterdikten sonra tayın boynunu okşayıp tekrar denedi. Tay kaçsa da örtü bu sefer yere düşmedi.

Üç hafta boyunca genç kız bıkmak usanmak bilmeden aynı şeyi tekrarladı. Kışın konaklayacakları yere göçmelerinin hemen öncesinde örtüyü tayın üzerine geçirip hoşlandığı yerinden onu okşadı ve taşın üzerine atlayan ördekleri taklit edercesine hafif bir sıçrayışla tayın sırtına atladı, sanki hiç yarın olmayacakmış gibi tayına sıkıca tutundu. Yemeyi bırakan tay başını çevirip kıza "Epey uğraştırdım seni, değil mi?" dercesine bir bakış fırlattıktan sonra taze güz çimenini çiğnemeye devam etti.

Üçüncü Bölüm

DÖRT BİR YANA DÖRTNALA

Ulaşım, Taşımacılık ve Atlar

California'nın eski valilerinden Leland Stanford 1872'de tırıs giden bir atın dört ayağının birden yerden kesilip kesilmediğine dair arkadaşlarıyla bahse girmişti. Bu bahsin konusu aslında çok eski zamanlara kadar gidiyordu. Ama Stanford'un binlerce yıl önce bu soruya cevap arayan Mısırlılara karşı önemli bir avantajı vardı: Hareketi takip etmeyi sağlayan teknolojinin hızı atın hızına yetişmek üzereydi.

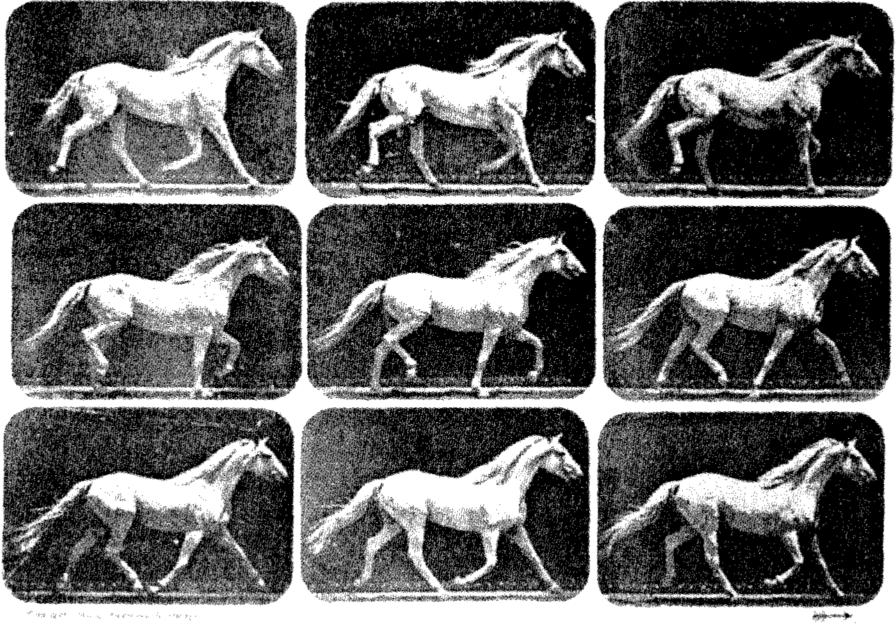
Çağ, fotoğrafçılık çağıydı ve Stanford bahsi sonuçlandırmak üzere Eadweard Muybridge adında bir fotoğrafçıyla anlaşmıştı. O yıllardaki fotoğraf teknolojisi seri aralıklarla fotoğraf çekilmesini mümkün kılacak kadar gelişmiş değildi. En azından sadece bir makineyle bu mümkün değildi. Muybridge, her biri on iki lensli on iki büyük fotoğraf makinesinin yanında yirmi dört tane tek lensli makine kullanıp, ışıklama süresi 1/6000 saniye olan özel bir obtüratör* yardımıyla işe koyuldu.

1882'de sonuçlar açıklanmış ve Stanford bahsi kazanmıştı. Tırıs giden bir atın ayakları attığı her uzun adımda iki defa yerden kesiliyordu.

Muybridge'nin bahsi sonuçlandıran fotoğrafları, hayvanların hareketlerine dair bir dizi ciddi bilimsel çalışmayı da beraberinde getirecekti. Atların nasıl izlenmesi gerektiğini iyi bilen Muybridge gibi fotoğrafçılar atın hareketlerinin gizemlerini çözen çalışmalarıyla, atın adımlarının nasıl fotoğraflanacağını anlatan fotoğraf bültenlerinin sayfalarını doldurmaya başladı.

* Obtüratör fotoğraf filmine düşürülecek ışık miktarını ayarlamada iki değişkenden biridir. Diyafram ve obtüratör fotoğrafta iki temel ayardır. *Diyafram*, makineye giren ışık ışınlarının geçtiği dairenin çapını belirtirken, *obtüratör hızı* ise filmin ışığa ne kadar süre maruz kalacağını belirler (*Vikipedi, Özgür Ansiklopedi*) –ed.n.

Resim 11. Tırısın Safhaları (Eadweard Muybridge, 1887).

Muybridge bir klasik haline gelen *Animals in Motion* (Hareket Halindeki Hayvanlar) başlıklı çalışmasını 1899 senesinde yayınladı. Muybridge'nin ardında bıraktığı güçlü etki ise bilim tarihinden ziyade teknoloji tarihinin konusuydu. Kendi buluşu olan "zoopraxiscope" ile görüntüyü döner bir cam disk üstüne basılmış fotoğraflardan perdeye art arda yansıtarak bir hareket yanılsaması yaratıyordu. Bu buluşu, modern sinema yolundaki en önemli basamaklardan biriydi. Geliştirdiği "kinetiscope" ile ilgili bazı konularda Muybridge'den ilham alan Thomas Edison buna ek olarak cam levhaları saf dışı bırakacak olan selüloit filmden de faydalandı. Bu iki isim hareketli resim sistemine bir fonograf ekleyerek ses elde etmeyi bile düşünmüştü.

Dolayısıyla, sinemanın tarihi de atlarla başladı denilebilir. Bunda şaşılacak bir şey yoktu, çünkü at demek hareket demekti aynı zamanda:

Hareket, müzik ve dans. Müzikte hareketi ritim temsil ederken atlar söz konusu olduğunda yürüyüşten bahsederiz. Müzik dinler gibi izleriz atları: Önce ritim gelir, topuklarımızı yere vurur, içimizdeki sese kulak kabartırız; sonra da akışına bırakırız.

Atın doğal yürüyüşleri adeta, tırıs ve dörtnaldır. Kimileri atların "doğal" ve "edinilmiş" yürüyüşleri arasındaki ayrımın önemli olduğunda ısrar eder. Aynı yandaki ayakların beraberce hareket ettiği rahvan yürüyüşü ile, yine bir rahvan türü olan ve her ayağın yere birbirinden az çok farklı zamanlarda vurduğu dört zamanlı başka bir yürüyüş şekli ikinci gruba dahil edilir. Bazıları ise bunların da atın doğal yürüyüşlerinden olduğunu, sadece gizli kalmış oldukları için atın teşvik edilmesi ve eğitilmesiyle ortaya çıkacaklarını iddia eder.

Vikingler tarafından 9. yüzyılda İzlanda'ya getirilen ve o zamandan beri yetiştirilmeye devam eden İzlanda atı böylesi ayrımların tartışmalı olduğunun iyi bir kanıtıdır. Adeta, tırıs ve dörtnalın yanı sıra bu at türünün doğal bir şekilde sahip olduğu iki farklı yürüyüş tarzı daha vardır: *Tölt* denilen dört zamanlı bir yürüyüş şeklinde aynı yandaki ayaklar kullanılarak engebeli ve yokuşlu arazide kolaylık sağlanır; *flying pace* (uçan adım) ise sadece İzlanda atına özgü bir yürüyüştür.

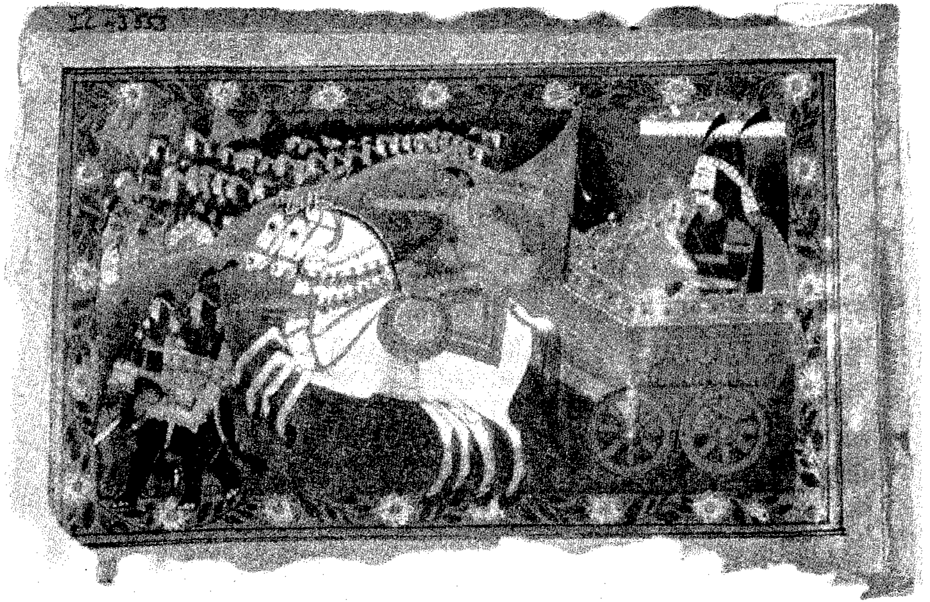
Atı, midilliden (*pony*) ayıran özellikler nelerdir? Bazıları için cevap gayet basittir: Bir buçuk metrenin altındaki her at bir midillidir. Fakat bu mantık, işleri daha da karmaşıklaştırır. O zaman, bu standarda göre kovboyların bindiği "cow pony"ye at dememiz gerekirken, yük taşıma kapasitesi, kemik yapısı ve cüssesiyle bir attan hiç de farkı olmayan İzlanda atına midilli dememiz gerekir. Diğer taraftan, "yaban atları" genellikle midilli boyundadır ve midilliler atlara göre daha az zarif, daha sert ve daha özgür ruhlu olarak betimlenegelmiştir. Ama gelin de bunu rodeo pistindeki atlara anlatın anlatabilirseniz. Boy hem çok şey ifade eder hem de hiçbir şey ifade etmez aslında.

Bazılarının atın dördüncü "doğal" yürüyüşü olarak kabul ettiği "kenter" (*canter*), adını İngiltere'deki Canterbury şehrine hacıların atla yaptığı seyahatlerden alır. Kimileri de, ön ve arka ayakların dışarı yayılmaktan çok kapalı bir akordiyon misali içe doğru toplanmasından yola çı-

karak buna “toplanmış” yürüyüş (*collected gallop*) der. Fakat öğrenilmiş hareketlerle doğal hareketler arasındaki hemen hemen bütün ayrımlar gerçek bir atın hareketlerinin gözlemlenmesiyle yok olur gider. Yüzyıllar boyunca belli yürüyüş tarzlarına dönük olarak o kadar çok at yetiştirilmiştir ki, günümüzde bunların doğuştan mı yoksa eğitim sonucu olarak mı ortaya çıktığını tespit etmek oldukça zordur. Atların insanlar için bu kadar büyüleyici olmalarının sayısız sebeplerinden biri de genetik ve eğitsel faktörlerin iç içe geçtiğini gösteren çok sayıda örnek sunmalarıdır. Atlarla ilgili neredeyse her şeyin bir tartışma konusu olması mümkündür. Bunlardan biri hâlâ üzerinde uzlaşmaya varılamayan, binicisinin dönüşten ya da atlayıştan önce atını toplamasının ne kadar doğru olduğu sorusudur. Bu sorunun cevabı atın kendisi için doğal olanı yapmasına ne kadar prim verdiğinizden geçer –ve sizin bunun ne demek olduğuna ilişkin algılamanıza bağlıdır. İyi bir binici olmanın sırrı, her ata ve her duruma özgü olarak değişen durumların arasını bulmaktır. Buradaki zorluk, atın enerjisini doğru anda kontrol etmekte ve salıvermektedir. Böylelikle, hem at hem de binicisi hayranlık duygusuyla tarif edilebilecek bir denge durumu yakalayabilir.

Yürüyüşlerdeki asıl fark öncelikli olarak ritimden gelse de ayakların birbirine göre çapraz ya da yanal hareketleri de önemlidir. Bu ve her yürüyüşün farklı zamanı bir çeşit melodi oluşturur. Adeta, ayakların çapraz sırayla yerden kesildiği dört zamanlı bir yürüyüş şeklidir. Üç zamanlı olan dörtnala yürüyüşünün örneklerini, geçtiğimiz yüzyılın ortalarındaki western filmlerinde Diablo, Trigger, Silver ve Champion’un Vahşi Batı düzlüklerinde dörtnala koştuğu sırada çalan müzik eşliğinde görebiliriz. Tırıs ve rahvan yürüyüşleri ise iki zamanlıdır. Tırısta çapraz ayaklar aynı anda hareket ederken rahvanda aynı yandaki ayaklar beraber hareket eder.

Hızlı tırıs ve yavaş rahvan gibi (bazı Amerikan Saddlebred’lerin sergilediği bu yürüyüş tarzının en stilize örneğini Tennessee Walking Horse verir) dört zamanlı ve yanal yürüyüş türlerinin yanında Paso Fino ve Peru Paso’nun hızlı kenter’i andıran *paso* yürüyüşleri de vardır. *Sobreandando* denilen sıra dışı yürüyüş tarzında ise ön ayaklar dışa doğru sallanır. Bu haliyle kulaçlama yüzen bir yüzücünün kollarının dışa doğru dönmesini an-

Resim 12. Krishna ve Arjuna Savaşa Giderken (Hindistan, 18. yüzyıl).

dırır. Kimileri bunu bazı atlar için bir nevi yürüyüş bozukluğu olarak görmekte haklıdır. Ama yine her zamanki gibi bu konuda da bir fikir birliği olduğunu söylemek imkânsızdır. Mesela, Hz. Muhammed en gözde atlarından birinin koşarken ayağını bu şekilde kaldırmasını beğenmiş ve ona bu yüzden Yüzücü ismini vermişti. Sonuç olarak denilebilir ki, bu yürüyüş türleri genelde binici için kolaylık ve uzun mesafeli binişlerde konfor sağlamak için geliştirilmiştir. Bazıları hızlı tırıs yürüyüş ile yumuşak kenter arasında kalan dört zamanlı *western lope* denilen tarzı da ayrı bir yürüyüş şekli olarak kabul eder.

Genellikle uzun mesafelerin kat edildiği 3.000-4.000 yıl önceki yaygın yürüyüşler hakkındaki bilgimiz kısıtlıdır. Bu dönemlere ilişkin bildiklerimizin neredeyse tümü, genellikle son derece stilize olan resimler, kitabeler, oymalar ve diğer görsel tasvir formlarıyla sınırlıdır. Son birkaç

binyıl boyunca atlar ciddi değişiklikler geçirmediğinden (*equus*'un ortaya çıktığı dört ya da beş milyon yıllık koca zaman diliminde bir göz kırpmalık parçacığa tekabül eden birkaç binyıl!) erken dönemlerdeki yürüyüşler muhtemelen bugün bildiklerimize oldukça benziyordu. Konkur kompleden koşu parkurlarına, at üstünde dayanıklılık müsabakalarından rodeo pistlerine kadar günümüz atçılık sporları da farklı şartlar altında nasıl hareket edildiğine dair oldukça iyi bir fikir verebilir aslında.

Bundan başka, bazı çıkarımlarda bulunmamız da mümkündür: Mesela, pırıldayan zırhlara bürünmüş bir şövalyenin atının, binicisi ve binicisinin teçhizatıyla birlikte 250 kiloya kadar ulaşan yükün altında eşkinden daha hızlı yol alamayacağı kesindi. Diğer yandan, kat ettikleri mesafeler, araziler ve harcadıkları zamana dair bildiklerimizden yola çıkarak, tarihin en meşhur atlı savaşçılarından Büyük İskender ve Cengiz Han'ın at üzerindeki hızlarının hızlı tırıs yürüyüş ile düşük tempolu kenter arasında bir hız olduğunu kestirebiliriz. Düşmanlarının kayıtlarında bu savaşçıların baş döndürücü süratlerine atıfta bulunulsa da bunun doğruluğunu, düşman kamplarına baskınlar yapıp, herkesi dehşet içinde bıraktıkları özel anlarda aramak gerekir.

Stanford'un bahse tutuşma konusunun da gösterdiği üzere, bu tür meseleler atlarla ilgilenen her toplumun ardı arkası gelmez tartışma konularındandı. Çünkü işin içine hareket girdiğinde kesin tahminlerde bulunmak hiç de kolay olmazdı. En nihayetinde, atlarla ilgili bu tip tartışmalar insanların atlara sürekli olarak bindiği ve onlarla itinayla ilgilendiği eski zamanlarda başlamıştı. Belki de eski toplulukların atlarla olan ilişkisi biz modern insanların otomobille olan ilişkisine benziyordu: Otomobilimizi her gün kullanıp ona özenle bakmamıza rağmen nasıl işlediğine dair en ufak bir fikrimiz bile olmaz çoğu zaman.

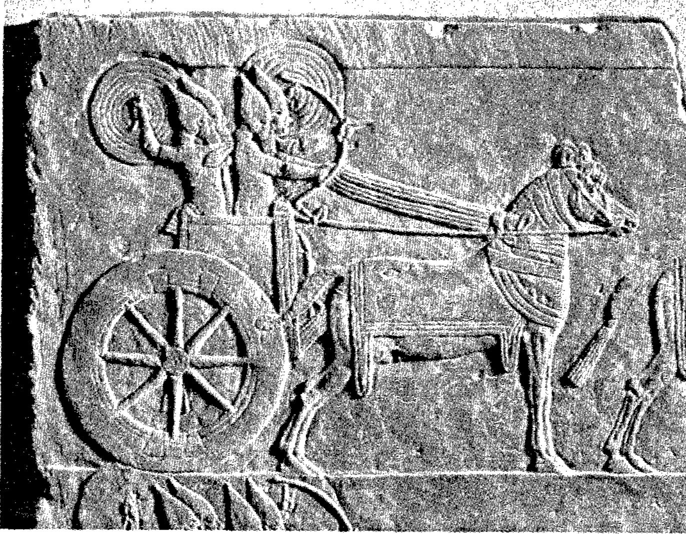
İyi çalışmak başka, güzel görünmek başkadır ve atlar güzel görünmeye her zaman önem vermiştir. Tıpkı insanlar gibi, kendini iyi hissetmesi için güzel görünmeleri gerekir atların. Atların nasıl göründükleri umurlarında bile olmayan insanlar aslında atları umursamayan tiplerdir.

Nasıl göründükleri ve başkalarının kendilerine nasıl baktıkları hususunda son derece hassas olan atlar bizim ilk moda öncülerimizdir. Aynen bizim gibi, atların da iyi ve kötü saç günleri vardır ve bu kötü saç günleri gerçekten de çok kötü olabilir. Yani tımar önemlidir. Sürüdeki bir at tımarlanmak için başka bir ata –aynı aileden bir başkası veya bir arkadaş– ihtiyaç duyar. Esas olarak, sürü içinde karşılıklı tımarlanma söz konusu olduğunda arkadaşlar çoğu kez aileden önce gelir.

İnsanlar at yetiştiriciliğine başladığında tımar işini de üstlenmişlerdi. Daha sonra atları giydirmeye de başladılar. Bu, önce defin törenlerinin bir parçası olarak ortaya çıksa da zamanla yaygınlaşarak koşum atları için hazırlanan giyim aksesuarlarının gittikçe şıklaşmasıyla devam etti. Antik kültürler de dahil, tüm kültürlerde daha güzel görünmeleri için atlara makyaj yapılmasına bile rastlanır. Konik uçlu ağızlıklar, beyaz burunluklar, omuzlara asılan şeritler ve diğer moda dokunuşlarla stilize edilen 15.000-30.000 yıl öncesinin mağara resimleri bunun ilk örneklerindendir.

Kesik Kulaklı Kurt –o sırada Karaayakların büyük reisi olmuştu bile– kabilesinden iki bin kişiyle birlikte 1912'de başlayan ve Batı ovalarının önemli festivallerinden Calgary Stampede'ye katılmış, alanda *tepee*'lerini kurmadan önce kasabadaki geçit töreninde tüm gösterişiyle at sürmüştü. Atlarını en iyi örtüler, eyerler ve dizginlerle donatmışlar, boncuklar ve kakmalarla süslemişlerdi. İçlerinden birinin yüzünde savaş sırasında korunmayı sağlayan maskesi, ikisinin ise alın kayışlarına iliştirilmiş tüyleri vardı. Bu eski bir gelenekti. Sibirya'da Pazırık denilen yerin yakınlarında, tarihleri MÖ 3. yüzyıla dayanan mezarlarda keçeden maskeleri ve kafa aksesuarlarıyla birlikte gömülmüş atlara rastlanmıştı. Yüzyıllar öncesinin büyük at kültürlerinden İskitlerin geleneksel mirasının bir parçası olduğu hemen hemen kesin olan bu mezarda, günümüzün en aşırı punk-rockçularını ve *piercing* müptelalarını bile şaşırtacak süs parçaları da bulunmuştu.

Moda, tanımı gereği zaman ve mekânla sınırlıdır; ama çağlar boyunca bir tek ortak yanı vardır: Modeli defileler aracılığıyla (seçkin modada olduğu gibi) ve yolda (giyerek) oluşturmak. Bu, ortaçağdaki at üstünde mızraklı dövüşlerden tilki avlarına, geçit törenlerinden atların belli bir soyun

Resim 13.
Asur savaş arabası (Ninova, MÖ 7. yüzyıl).

özelliklerini ne kadar taşıdıklarının sınandığı gösterilere kadar pek çok farklı sahada kendini gösterir.

Düğünler, taç giyme törenleri ve cenazeler gibi özel anlar için, çoğu kez belli bir de renk tayin ederek –siyah, beyaz veya gri mesela– atları birçok dünyevi ve ruhani törenlerimizin ve elbet efsanelerimizin merkezine de yerleştirmiştik. İskandinav tanrısı Odin göklerde sekiz ayaklı karbeyaz atı Sleipnir üzerinde gürlerdi. Vishnu'nun sekiz enkarnasyonundan biri olan Krishna, Bhagavad Gita'da iki beyaz atın çektiği arabaya binerken anlatılmıştı. Özellikle mutlulukların veya zaferlerin kutlandığı zamanlarda daha çok bize musallat olduklarına inanılan kötü ruhları kovup nazardan korunmak için, birkaç bin yılı aşkın bir zamandır insanlar at figürlü nazarlıklar takmaktan vazgeçmediler. Günümüze kadar gelen başka bir inanca göreyse kötülükleri defetmenin yolu kapı eşiklerine at nalı çakmaktan geçiyordu.

Tüm bu bir araya gelişlerde farkı yaratan atlardır. Atlar geçmişi günümüze taşır ve geleceğin ne getirebileceğini bize anlatır. Ezelden beri geçit törenindedir atlar: Kadim mağaraların duvarlarında belirerek, sirk ringlerinde ve dresaj arenalarında dans ederek, dünyanın görkemli şehir-

lerinde kraliyet arabalarını çekerek ve henüz bizim elimizde mahvolmamış bir avuç toprakta özgürce koşturarak.

Acaba insanlar ilkönce atların çektiği arabalara mı yoksa atların sırtına mı binmişti. Tarihimizde at arabası en az binici kadar önemli bir role sahip olmuştu. Şurası kesindi ki, uzun zaman boyunca, atların *sırtında* gitmenin barbarların, *arkasında* gitmenin ise medenilerin âdeti olduğuna inanılmıştı. MÖ 1780'de bir protokol şefinin Fırat kıyısındaki Mari şehir devletinin yöneticisi Kral Zimri-Lin'e gönderdiği mektupta krala savaş arabasına, hatta olmazsa eşeğe binmesi, fakat kesinlikle at sırtına binmekten kaçınması tavsiye ediliyordu.

Tavsiyeyi verenin gerekçesini bilmesek de birkaç olası sebep düşünebiliriz. Ata binmenin uygun görülmemesinin ardında atların çokça terleyen hayvanlar olmaları, belki de yörenin adetlerinde bunun yerinin olmaması geliyordu. Biniciliğin henüz iyice yaygınlaşmadığı hesaba katıldığında, bu konuda yeterli tecrübeye sahip olmayan yarı-tanrı payesindeki kralın başına nahoş bir kaza gelmesinin hiç de iyi olmayacağı kesindi tabii.

Asyalı Hiksosların Mısır'ı istila edip bölgeyi atlarla tanıştırmasının hemen öncesinde yazılan bu mektup, at bakımıyla ilgili elimizdeki en eski kaynaktır. Dönemin birçok toplumu gibi Mısırlılar da taşımacılıkta ve binicilikte eşekleri tercih ediyordu. Biniciler, önde cidagonun hemen arkası yerine geride –bazılarının eşek koltuğu dediği– hayvanın belinin üzerinde oturuyordu. Bölgede eşeğe verilen değerin bin beş yüz yıl sonra bile halen geçerliliğini koruduğunu Kudüs'e eşek sırtında giren İsa ile görürüz. Ama bundan altı yüz yıl sonra Hz. Muhammed'i göklere taşıyan da bir at olacaktır.

Uzun bir süre boyunca ata binmek göçebe toplulukların tekelinde kalmıştı. Hayatlarını mevsimlere göre ayarlıyor, sütünden ve etinden faydalandıkları at sürüleriyle ilgileniyor ve dönem dönem komşu topraklara akınlar düzenliyorlardı. 3000 yıl önce yazan Homeros bu topluluklardan, sadece coğrafi değil aynı zamanda kültürel anlamda da sonsuz bir karanlık içinde yaşayan kısrak-sağıcılar diye bahsetmişti. "Ham" topluluklar at sır-

tında ve yabanda bir diyardan başka bir diyara sürüklenirken, "olgun" topluluklar arabalarını çeken atların ardında şehirden şehre dolaşıyordu.

Ama at arabası kullanmak yerleşiklerin tekelinde değildi. En nihayetinde, atların sunabileceği birçok olanağın farkında olan bu topluluklar atın ardına bir araba bağlamanın avantajlarını erken kavramışa benziyordu. Sırf taşıma amaçlı iri cüsseli atlar da yetiştiren Uzakdoğu'nun önde gelen göçebe topluluklarının atları evcilleştirmesinin tarihi MÖ 3.000'lere kadar gidiyordu.

Atlar, yapıları gereği taşıyabildiğinden daha fazlasını çekebilir ama atların taşıyarak alabileceği yol çekerek alabileceğinden daha fazladır. Dolayısıyla, insanlık tarihinin erken bir evresinden beri atların sırtına hep bir şeyler yüklenmiştir. Bu ise başka bir soruyu akla getirir: Atın sırtında yerini daha önce alan hangisiydi: Yük mü, yoksa insan mı? Belki de yaşlı ve güvenilir bir kısrağın sırtına küçük bir çocuk ya da bir ihtiyar kayışla bağlanmıştı. Kesin cevabı hiçbir zaman veremesek de, şundan emin olabiliriz ki bir insanın –yani bir binicinin– atın arkasında bir ileri, bir geri mütemadiyen hareket edişi, vahşi bir kedinin arkadan saldırılarına karşı her an tetikte olan tedirgin atı ilk başlarda ürkütmeye yetmiş olsa gerek. Ayrıca atlar her zaman için, ölü yükler denen, sabit ve dengede duran yükleri tercih eder. En maharetli biniciler bile bunu sağlayabileceklerinin garantisini veremez. Ünlü Amerikalı jokey Eddie Arcaro'ya handikapı* eşitlemek için atın sırtına hangi yükün konulmasını istediği sorulduğunda, Arcaro seçimini düzgünce yerleştirilecek ölü yükten yana yapmıştı. Dolayısıyla, atlar insan taşımadan önce yük taşımaya başlamıştı muhtemelen.

Atın sırtına binmeyen kimse kalmadıktan sonra bile ata binmek, barbar yaftası vurulan göçebe topluluklarla, sözüm ona medeni olmak ise çiftlik araçları ve süslü arabaları olan tarım topluluklarıyla özdeşleştirilmeye devam etti. Bu eşleştirme, Gobi Çölü'nün kadim Moğollarının torunu olan ve MS 5. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran Attila gibi isimlerle daha da perçinleşmişti. Üzengi gibi, en medeni icatlardan sayılan bir buluşla Avru-

* Handikap koşuları safkan atların koştuğu önemli bir yarış türüdür. Ağırlığı daha az olan genç atlar yaşlı ve dolayısıyla ağır atlarla rekabete girer. Yaşlı atların ağırlığı handikap olarak kabul edilir –ç.n.

pa'yı tanıştırması ise hakkında anlatılan barbar hikâyelerinde kendine bir yer bulamadı genellikle. Çünkü onlarınki geri kalmış düzenin şer imparatorluklarıydı. Ama yine bu barbarlar değil miydi Karadeniz'in ötesindeki uçsuz bucaksız düzlüklerde at koşturup Asya, Avrupa ve Afrika boyunca yaşayan yerleşik toplulukların dönüşümüne vesile olan?

Mızrak ve okla donanmış atlılara yüzyıllardan beri rastlanmasına, Hititler ve Mısırlıların izcilikte ve haber ulaştırmada muhtemelen atlılardan yararlanmalarına rağmen atlar esas olarak ülke içi ulaşım ve savaş arabalarında kullanılıyordu. Medeniyetin kalbi sayılan Bereketli Hilal'de süvari diye adlandırabileceğimiz sınıfın ortaya çıkışı daha sonraki dönemlere rastlar. Birliklere ayrılıp stratejik biçimde düzene sokulan at sırtındaki savaşçıların Ortadoğu'da yaygınlaşması için Kral Zimri-Lin'e yazılan mektubun üzerinden bir bin yıl daha geçmesi gerekecekti.

Değişimin öncelikli sebebi savaş alanının değişen karakteriydi. Zengin bir tarımsal arazi üzerinde yükselen Asur devleti bir süreden beri topraklarını genişletmekte olsa da kuzeydeki dağlık bölgenin doğal kaynaklarını bu medeni işgalcilerle paylaşmakta gönülsüz davranan barbar toplulukları için çareler aramaktaydı. Savaş arabalarının dağlık arazi için müsait olmaması ve özellikle atlı Ermeni akıncılarının verdiği zarardan çıkardıkları derslerle Asurlular MÖ 900 civarında ilk süvari birliklerini oluşturdu. Asurlular da, tıpkı Şoşonlar tarafından yenilgiye uğratılan Karaayaklar ve Hiksoslar tarafından istila edilen Mısırlılar gibi, "Bu atlara *binmemiz* şart" demişti. Böylelikle savaşa yönelik at yetiştiriciliğine başlamış oldular (zaten bin yıldan beri barış süresince çeşitli hizmetlerinden yararlandıkları eşekleri yetiştiriyorlardı). İhtiyaç duyulan yeni soyu tedarik etmek için *tamken sise* diye adlandırdıkları at tacirliği mesleğini de başlatmışlardı.

Tüm bu söylenenlerde aslında atların da kaçınılmaz olarak içine çekildiği derin bir çelişki vardı. Göçebelerin medeni olmamaları yalnızca ata binmelerinden değil yerleşik olmamalarından ileri geliyordu. Binyıl boyunca kabul edilegelen düşünce buydu. ABD'li süvari generali Nelson Miles 1879 senesinde "barbar" atlı kabilelerden biri olan Nez Percelerin şefi

Joseph teslim bayrağını çektiğinde, "Barbarlıktan uygarlığa doğru gelişen hemen hemen her ırk sırasıyla avcılık, çobanlık, çiftçilik basamaklarını çıkarak nihayetinde ticaret, teknik ve yüksek sanatlara ulaşmıştır" diye buyurduktan sonra kabilenin bütün atlarını almıştı.

Yıllar sonra Şef Joseph, bu tip işlerin bir parçası olduğunu bildiği ihanet hakkında epey feylesofça fakat kabilesinin atlarının akıbetine dair duyduğu endişe hakkında ise gayet ısrarkâr bir mektubunda, "General Miles vaadini tutabilecek olsaydı tutacağına inanıyorum" diyerek, "Teslim olmamızdan bu yana çektiğimiz sıkıntılar için onu suçluyor değilim. Kimin suçlu olduğunu da biliyor değilim" diye eklese de söyleyeceklerini şu şekilde noktalar: "Tüm atlarımızdan feragat ettik –bin yüzden fazla– ayrıca yüzden fazla sayıdaki tüm eğerlerimizden de. Ve o zamandan beri onlardan hiç ama hiç haber alamadık. Biri bizim atlarımızı aldı."

Philip Sheridan adında bir başka general Şayenler ve Siuların atlarını ellerinden aldığında onlardan "değersiz atlar" diye bahsederek daha sonra Meriam Raporunun kullanacağı dilin bir nevi habercisi olmuştu. Halbuki Sheridan ekmeğini at sırtında kazanıyordu.

Böylesi çelişkilere atların ve insanların ortak tarihinde sıkça rastlarız. Daha 1980'lerde İngiliz Kolumbiyasında adliyeye intikal eden ve Bobby Attachie'nin yaşadığı dağların diğer yakasında yaşayan Yerlilerin toprak haklarının tanınması mücadelesi verdikleri bir davada hâkim, söz konusu Yerlilerin atalarının ne at ne de tekerlekli araç sahibi oldukları için medeni sayılamayacakları, "arazide başıboş dolaşan hayvanlar" gibi olduklarını söylemişti.

İşin garibi insanların bir yerden başka bir yere tıpkı arazideki hayvanlar gibi dolaşmasını da, göçmen kuşlar misali yabancı diyarlara gidip yeni şehirler ve yeni kültürler kurmasını da *temin eden* aynı atlar değil miydi? Görünen o ki at hem "barbarlık"ın hem de "uygarlık"ın temsilcisiydi. Meselenin düğümlendiği nokta göçebelik ve yerleşik hayat karşısında nerede durduğumuzla ilgili gibiydi.

Atlar insanlara her iki seçeneği de sunmuştu: Mevsimlere göre yerlerini değiştirip avcılık ve çobanlıkla uğraşmak veya verimli topraklara yerleşip çiftlik hayatı sürmek. "Ah bufaloların otladığı yerde bir evim olsa!" diye başlayan en meşhur kovboy şarkılarından *Home on the Range*

tam da bu zıtlığı ifade eder. Mekândan mekâna göçüp durmayı simgeleyen bufalo otlaklarıyla, yerleşik hayatı simgeleyen evin bir araya geldiği bu şarkı aslında en temel varoluşsal zıtlığı, belki de en temel varoluş durumunu dillendiriyordu. Günümüzden yaklaşık 125 yıl önce bestelenen bu şarkıyı her söyleyişimizde hayalimizde bu ikilemi canlandırırız. Bunun hayalimizde canlanmasının sebebi, verilen mesajın yekpare bir gerçeklikten ziyade birbirine zıt iki gerçekliği anlatıyor olmasıdır. İnsanlığın evrensel tarihi hem göçebeler hem de yerleşik hayatı seçenler tarafından beraberce yazılmıştır.

İklimin ılımanlaşması ve ormanlık arazilerin kuzeye doğru yayılmaya başlamasıyla birlikte insanların kalabalık göçleri de başladı. Ovaları tercih etme konusunda atlarla benzeşen insanlar tam da bu sıralarda, başkalarını görüp gerektiğinde kolayca kaçabilecekleri dağ etekleri ve açık arazilerin yaşamak için daha elverişli olduğunu fark etmiş olmalılar. Sonuç olarak, yeryüzünün dönüşümünde modern zamanlara dek eşi benzeri görülmeyen muazzam bir göç hareketinin yaklaşık 4.000 yıl önce başlamasıyla Aryan halklar –Aryanları birleştiren nokta aynı Hint-Avrupa dil ailesine mensup olmalarıydı; yoksa aynı "ırk"tan değillerdi– güney Rusya bozkırlarından Hindistan'a, Fırat ve Dicle vadilerinden Avrupa'ya kadar dağıldılar.

Birçok Avrupalı uzun zaman boyunca "gezginler"e, özellikle de lisanları kuzeybatı Hindistan'da konuşulan lisanı oldukça andıran Çingenelere karşı bir antipati besledi. Sürdürdükleri göçebe hayat, 15. yüzyıldan beri Avrupa'da yaşayan bu insanları Nazi ölüm kamplarında doruğa ulaşan zulümlere maruz bırakmıştı.

Ama Çingenelerin eskiden beri atlarla (ve şimdilerde genelde motorize olan seyyar evlerle) ilişkilendirilmesi hayat biçimlerinin bu serbest karakterine karşı duyulan bir cazibeyi, Çingeneleri göçebe alışkanlıklarından vazgeçirip yerleşik hayata sokmaya çalışanları bile çekecek bir cazibeyi beraberinde getiriyordu.

Uygarlık yerleşik hayata geçme ve tarımla mı yoksa ayağını yerden kesip ata binmekle mi başladı? Hiçbiriyle başlamadı, her ikisiyle de başladı.

Hiçbiriyle... Çünkü bundan on binlerce yıl önce tundralardan ve çöllerden tutun da ormanlardan sahillere kadar farklı tip arazilerde avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan topluluklar, geliştirdikleri hem kalıcı hem de karmaşık, hem dünyevi hem de ruhani geleneklerle ne tarımsal yerleşime, ne de atlara gerek duyuyorlardı ve sürekli değiştirdikleri mekânlarda beslendikleri bitki ve hayvanlarla kendilerine özgü bir düzen kurmuşlardı.

Ve her ikisiyle de... Çünkü cilalı taş devrinden beri tarımsal gelişimin izlediği ana seyir, yerleşik hayata geçerek öküzler ve eşekler sonra da atlarla toprağı sürmek, bununla yetinmeyip, çoğu kez at üstünde veya ardında, başka topraklara ulaşıp oradaki toplulukları yerlerinden etmek şeklinde gerçekleşmişti. Bu, uygarlığın Asya'dan Avrupa'ya, Afrika'ya ve daha sonra Amerika ve Avustralya'ya yayılan tarımla birlikte yazılan hikâyesiydi. Hikâyenin ana unsurlarından birinin avcılık ve çobanlıkla uğraşan toplulukların yerlerinden ve mallarından ediliyor olması bu hikâyeyi pek de neşeli kılmıyordu tabii ki. Bu süreçte belirleyici roller oynayan atların uygarlıkların kurulması ve yıkılmasındaki etkileri iklim koşulları da dahil diğer tüm faktörlerden fazlaydı.

İnsanın ata binmesi yerleşik hayata geçişin habercisi ve "uygarlık"ın başlangıcı mıydı? Yoksa, ata binmek seyahat etme ve yer değiştirme iştahını daha da açarak göçebe yaşamın "barbarca" alışkanlıklarını pekiştirmiş miydi? Yine, vereceğimiz cevap, hem hiçbiri hem de her ikisi olacaktır.

İnsanı insan yapan, içimizdeki dolaşma, hatta başına buyruk dolaşma içgüdüsüydü belki de. Şüphesiz, şartlar çekilmez olduğunda hayatta kalmamızı sağlayan buydu. Ama aynı zamanda, şartları işimize geldiği gibi değiştirmeye çalıştığımızda bizi doğaya ve diğer insanlara karşı tahripkâr kılan da buydu. Atlar araziler boyunca hareket etmemizi, tabiatla mücadele etmemizi ve onu değiştirmemizi, yani bir bakıma insan olmamızı kolaylaştırdılar; toprakları, geçimlerini ondan çıkaran insanlarla beraber tarumar etmemizi de. İnsanları bir araya getirmişti atlar; toprakları, dilleri ve geçimleri ortak olan kültürler halinde. Ve onları birbirinden ayırmıştı; farklı yaşayan, farklı konuşan ve farklı davranan topluluklar olarak.

Diğer içgüdü kadar temel olan bir başka içgüdü ise yuva kurma içgüdüsüydü. Bu içgüdümüz doğayla kurduğumuz hassas ve karmaşık işbirliğini, insan kitlelerini besleyecek yiyecek arzını karşılayan tarımsal sistem-

leri oluşturmakla kalmamış, beraberinde getirdiği nice soruna rağmen yine de insanlığın başarıları olarak sayabileceğimiz köyler ve şehirler, evler, mabetler, katedraller ve fabrikalar yaratmıştı.

At, insanoğlunun bir toprak parçasına yerleşip burayı benimsemesini ve ekip biçmesini temin etmenin yanı sıra dolaşıp yeni topraklara açılmasını da sağladı. At varsa yapılamayacak bir şey yoktu sanki. Kelimenin tam anlamıyla yeryüzünün çehresini değiştirmişti at. Toprağı işlemede ilk önce öküz ve eşekten yararlanılsa da tarımı daha kolay ve etkin kılan at olmuştu. Belki daha da önemlisi, ruhlarının dürtmesiyle –veya kıtlık tehlikesiyle– mekân değiştirmek isteyen insanların hareketini sağlamıştı.

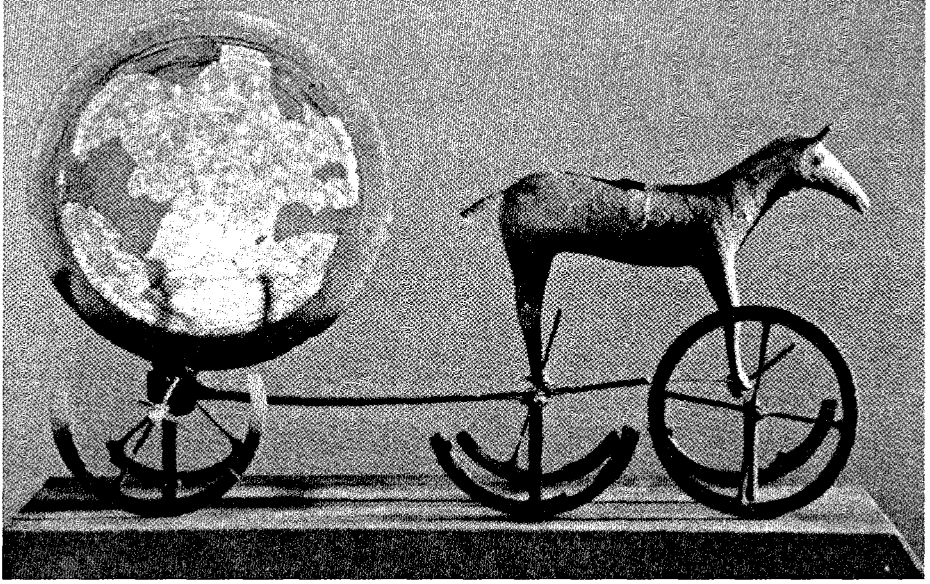
İnsan tabiatının temelinde hangisi vardır: Göçebelik mi, yerleşik hayat mı? Bu, iklimin mi yoksa kültürün mü durağanlık ya da değişimin birincil belirleyicisi olduğunu veya hayatımızı şekillendirenin genetik mi yoksa çevre mi olduğunu sormaya benzer. Birçok topluluğun ciddi anlamda ekonomik ve politik sermayesine mal olan göçebelikle yerleşik hayat arasındaki ikilemin çözülmesinde atın rolü büyüktü. İnsanın hâlâ inatla at sırtında avlanmaya devam ediyor olması belki de bunun o ikircikli hayatın hatırası olmasındandı.

Başlangıçta, göçebeler dünyanın her köşesindeydi. Bunların çoğu Orta Asya bozkırlarından güneyde Afrika, Ortadoğu ve Hindistan'a, doğuda Çin'e ve batıda Avrupa ile daha erken zamanlarda (zamanın puslu sayfalarında izini kaybettirse de) Bering Kara Köprüsü yoluyla Amerika'ya hareket eden göçebe topluluklardı.

Kaçınılmaz olarak bu toplulukların bir kısmı dolaşmaya son verip tarımın ve yerleşik hayatın nimetlerinden faydalanmaya başlayınca, üzerlerine dalgalar halinde akınlar düzenleyen atlılara ilkel barbarlar yaftasını yapıştırıverdi. Bu akınların yarasını sardıktan sonra yaptıkları ilk şey, gidip kendilerine atlar bulup sil baştan onları nasıl kullanacaklarını öğrenmek oldu.

Göçebeliğin de, yerleşik hayatın da beslendiği ortak kaynak meraktı. Belki insanlar birbirinden sıkılmaya başladıkça beliren bezginlik duygusunun da bir parça payı vardı bunda. Ama insanların gözlerini ufuk çizgisinde dikili tutan, hem toprağa yerleşmeyi hem de at üstünde sürüklenme-

Resim 14. Diski altın kaplamalı tunçtan güneş arabası (Danimarka'da bir turbalıkta MÖ 10. yüzyılda bulunmuştur).

yi sağlayan aletleri yapmasını mümkün kılan şey, merak duygusundan başka bir duygu değildi.

İplik ve tellerin –örülmüş ot ve kabuklar, soyulmuş postlar, örme saçlar– kullanılmaya başlanması çığır açan bir yenilikti. Tabiat güçlerinin insan amaçları doğrultusunda kullanılmasında bunların neredeyse ateşin oynadığı rol kadar önemli rolleri vardı. Yelkenleri açıp toplamak, öküz ya da eşeğin burnundan bir ip geçirip tarlaya sürmek önemsiz şeyler değildi. Gerek göçebe gerekse yerleşik hayatın bir başka vazgeçilmezi olan tekerleği de unutmamak lazım. Kazaklar isimlerinin gezip dolaşmak anlamına gelen Türkçe bir sözcükten ya da Moğolların tekerlekli araba için kullandığı kelimeden türediğini söyler.

İnsanlar tekerlek ve arabayı MÖ 3500 civarında kullanmaya başlamıştı. Başlangıçta ispitsiz tekerlekleri olan arabalar oldukça ağır ve hantal olsa da çobanların erzak ve eşyalarını nehir vadilerinin ötesine geçirip yaz

ve kış kampları kurarak sürülerinde tuttukları hayvan sayısını artırmalarına imkân tanımıştı. Bu dünyadan göçenlere son yolculuklarında eşlik edecek at ve yük arabalarının ölenle beraber kabre konulması eski devirlerde bunlara verilen önemi gözler önüne serer.

Çok daha yavaş olsa da, insan belki bir atın kat ettiği mesafe kadar yürüyebilir ama insanın taşıyabildiği yük miktarıyla atın taşıdığını karşılaştıramayız bile. Zaten insanın attan öncelikli faydalanma sebeplerinden biri arabalı ya da arabasız yük taşımacılığıydı. İnsan bin yıl boyunca öküz, eşek ve köpeklerden yük taşımacılığında faydalansa da atın bu işi üstlenmesiyle taşımacılık hem sürat hem de stil kazanmış oldu.

Ağır çadırlar ve giyeceklerin yanı sıra çadır perdelerinden tutun da küçük oymalara, minik biblolara, müzik aletlerine kadar akla hayale gelebilecek her türlü eşyanın at sırtına bağlanarak taşınmasında at taşımacılığının avantajları diğer alternatif taşımacılık yöntemleriyle karşılaştırılamayacak kadar fazlaydı. Atı kullanarak insan eskiden olduğunun on katı hızlı yol alabilir ve düşmanın en azılısı olan hava koşullarına karşı savaşabilirdi. Seyahat eden bir ailenin atlarının yükleri çekmek yerine sırtında taşıması aileye vadi, bozkır hatta dağlar boyunca nispeten hızlı ve kolay yol aldırabilirdi.

Yeryüzünün çehresini değiştiren insan göçlerinin böylesi büyük bir ölçekte cereyan etmesi atsız düşünülemezdi. Bu eski halkların büyük kısmını, sınırları belli bir alanda kalan, Karaayakların bufaloları takip etmesi örneğindeki gibi, değişen mevsimleri takip eden göçebe topluluklar oluşturuyordu.

Onları harekete geçiren şey, besledikleri merak duygusu ve dünya denen bu yerin görebildiklerinden daha engin olduğuna dair inançlarıydı. Eğer global köy diye adlandırdığımız hayali cemaat gerçekten var olduysa, gerek insanlara, gerekse eşyaya ve fikre yeni bir hareketlilik kazandırarak bunu var eden onlar olmalıydı. İronik bir biçimde, dünyayı *hem* daha büyük *hem de* daha küçük bir yer haline getirmişlerdi. Atlar insanları kâğıdın ve matbaanın, telefon ve televizyonun, radyo ve kayıt makinesinin, hatta internetin birbirine yakınlaştırmasından daha çok birbirine yaklaştırmışlardı.

Sümerlerin zamanına gelindiğinde MÖ 3. binyılda günümüzde Irak'ın kuzeyine düşen topraklarda ve güneyde Asur İmparatorluğu'nda (MÖ 2000 civarında başlayarak) öküz ve eşeğin yerini at almaya ve toplumun üst tabakasına mensup kişiler atların çektiği ispitli tekerlekli arabalarda seyahat etmeye başlamıştı.

Artık seyahat etmenin farklı bir stili olmuş, yeni teknolojiler –özellikle boyunduruklar, koşum takımları, ahşap ve metal işçiliği ile yol yüzeylerinin değişmesi etkili olmuştu– ve değişen sosyal şartlarla birlikte at arabaları ve savaş arabaları da yeni bir çehre kazanmıştı. Yerel şartların da etkisiyle her kültür kendine özgü at soylarını ve araba tiplerini geliştirmişti.

Çin ve Hindistan'da olduğu üzere Mezopotamya'daki soylular da belli bir müddet boyunca ispitsiz tekerlekli arabalara (bataklık ve kumluk arazileri aşabilmek çoğu kez oldukça büyük tekerlekler gerektiriyordu) binmeye devam etti. İspitli tekerleğin kullanılmaya başlanması birkaç farklı modeli de beraberinde getirdi. Bazı modelleri Kenanlıların dört-ispitli hafif tekerleklerinden ilham almışken, Mısırlılar bu modeli önce sekiz-ispitli tekerleğe çevirmiş daha sonra ise altı-ispitlilerde karar kılmıştı. Ardından Yunanlılar her zamanki moda düşkünlükleriyle dört-ispitli tekerleğe geri dönmüşlerdi. Stiller sık sık devlet sınırlarının ötesine geçmiş olsa da genellikle bölgesel ve yerel modayı da yansıtarak, estetik ve etkileyici ile işlevsel ve pratik arasında bir nevi denge kurmuştu. Antik Mısır ve Yunan uygarlıklarındaki koca bir dizi sosyo-ekonomik geleneğin temeli savaş arabalarının kullanılmasına bağlıydı; tıpkı artan ticaret ve gelişen yol ağıyla birlikte 18. ve 19. yüzyıl Avrupa ve Kuzey Amerika'sında hafif çekim ve yolcu atları tarafından yapılan taşımacılığın muazzam derecede çeşitlilik gösterip sosyal anlamda son derece kusursuz olması gibi.

Bu zaman zarfında popüler olmuş yük ve yolcu taşıyan at arabalarının kısa bir listesi bile model zenginliğiyle ilgili bir fikir verir: Fayton, berlin,* break,** kupa arabası, yaylı araba, iki kişilik araba, üstü açık fayton, üstü açılır ka-

* Oturulacak kapalı yeri olan at arabası –ed.n.

** Büyük, dört tekerlekli, düz bir gövdesi ve branda çatısı olan, önde sürücü yeri, arkada uşak yeri bulunan araba –ed.n.

panır tenteli araba, dört tekerlekli, tek atın çektiği hafif gezinti arabası, iki tekerlekli, tek atlı, tenteli araba, iki tekerlekli hafif gezinti arabası, boylamasına oturma yerleri olan uzun ve hafif araba, dört kişilik, dört tekerlekli kapalı at arabası, iki kapılı spor araba, av köpekleri için köpek taşıma arabası, dingilli ve iki oturaklı araba, mürebbiye arabası, iki tekerlekli fayton, koşu arabası, iki tekerlekli, tek atlı bir kişilik araba, kadınlar için iki tekerlekli, tek atlı bir kişilik araba, açılır kapanır körüklü lando, küçük lando, dört tekerlekli ve kadınlar için yapılmış türleri de olan üstü açık fayton, hızlı kadın faytonu, erkekler için hızlı kadın faytonu, iki tekerlekli yarış arabası, dört tekerlekli ve iki sıralı hafif gezinti arabası, iki atın birbiri ardına koşulduğu araba, iki kişilik ve iki tekerlekli hafif araba, iki tekerlekli at arabası... Üstelik bu saydıklarımız sadece ana tiplerdi ve günümüzün otomobil modelleri kadar alt modelleri vardı.

Ama ilk zamanlarda, hatta diyelim ki binlerce sene boyunca ciddi bir mesele gözden kaçmıştı. Önce öküzler sonra atlar tarafından çekilmeye başlanan ilk arabaların (yük ve savaş arabaları) kusurlu bir yönü vardı.

Atlar "çekme" eylemini öküzlerden devraldıklarında takımlarla ilgili bir değişiklik yapılmamıştı: Hayvana geçirilen boyunduruk, hayvanın yük arabasını omuzlarına baskı yaparak çekmesini sağlıyordu. Yüksek omuzlara sahip öküz için uygun olan bu teknik atın yapısına ters geliyordu. Cidagosuna bir kuşak ve boğaz kayışı yardımıyla tutturulacak bir mekanizma bile atın omzuyla değil de boynuyla çekmesine engel olamayacaktı.

Atın en güçlü olduğu bölgesi boynu değildi. Kuvvet merkezi vücudun arka kısmında toplanan ve yükü önüne aldığında daha etkili olabilen at, aslında çekebildiğinden çok daha fazlasını itebilirdi. Eski boyunduruklardaki boyun kayışının yukarı kalkıp atın nefes borusuna baskı uygulama olasılığı da vardı. Boynun alt tarafındaki abartılı kaslanma –Mısır ve Yunan sanatındaki at figürlerinde bu boyun yapısı çokça resmedilmişti– bu durumun etkisini sadece kısmi olarak azaltabilirdi. Ön ayakların arasından geçen ekstra bir kayışın boyun kayışının ortasından eklenmesi sorunun çözümü için yeterli olmamıştı.

Boğazdan geçirilen kolandan oluşan koşum takımı, at için rahat olmadığı, hem de atın gücünden etkin bir şekilde yararlanmayı engellediği halde yine de bir şekilde işe yaramıştı. Atlar asırlar boyunca savaş arabalarını bu şekilde çekti. İki hatta çoğu kez daha çok at tarafından çekilse bile savaş arabasının azami derecede hafif olmasının gerekmesi sorun yaratıyordu. Birden fazla at olması hız için iyi sonuç verse de çekiş için ideal değildi. Yine de boğazdan geçirilen kolandan oluşan koşum takımı antik çağlarda Batı dünyasında yaygın olarak kullanılmış, Çin'de ise buna benzer bir başka kayış takılmıştı.

Atın bir arabayı peşinden sürüklemesini halen "çekmek" fiiliyle karşılarız ve "beygir gücü" atların ne kadar hızla ne kadar yol aldığını, ne kadar yük çekebildiğini tespit eder. Beygir gücü ilk defa olarak, 18. yüzyılda geliştirdiği buhar makinesi ile bilinen James Watt'ın ağır çekim atlarıyla yaptığı deneylerin sonunda 68 kilogramlık (150 pound) bir ağırlığı 67 metre (220 feet) derinliğindeki bir kuyudan çekmek için bir dakika içinde sarf edilen güç olarak tanımlanmıştı. Gereken şekilde koşum takımları giydirilmiş bir at bu yükün on-on beş mislini çekebilirken, beraber koşulmuş bir çift at otuz beygir gücünü aşabilir.

Buradaki anahtar kelimeler "gereken şekilde koşum takımlarını giydirmek"tir. En karmaşık buluşlara imza atan uygarlıklar kimi zaman en basit şeyleri görmez. Sayısız konudaki bilgeliklerine rağmen ne Mısırlılar, ne Yunanlılar, ne Ertrüskler, ne de Persler atın çekme eylemindeki etkinliğinin itme eylemindeki etkinliğinin yarısı bile olmadığını fark edememişti. Hayvanın kafasına geçirilecek bir hamut aracılığıyla itme eylemine yönelmek mümkündü.

Mühendislik dehalarını konuşturan Romalılar, bu mekanizmayı mükemmel biçimde olmasa bile kavramış görünür. Dört at ve üç kişiden oluşan *quadriga* denilen savaş arabalarını, ağırlığın baskısını boyundan bir parça uzaklaştıran göğüs-kayışlı ve araba falakası düzenekli bir koşum takımıyla güçlendirmişlerdi. Sürücü, okçu ve yardımcıdan meydan gelen ve bazen de atlı bir yardımcının dördüncü kişi olarak eşlik ettiği bu savaş arabası bölgenin en korkulu savaş arabası olmuş, günümüzün zırhlı araçları için bir model teşkil etmişti. Görülen o ki, çadırlarını, erzaklarını ve akın-

Resim 15. Ortaçağda tapan süren iki tarla işçisi (İngiltere, 14. yüzyıl).

larda ele geçirdikleri ganimetleri taşıdıkları ağır arabaları çekmek zorunda kalan Moğollar da çekmeye değil itmeye elverişli koşum takımı geliştirmede kısmen başarılı olmuştu.

Ortaçağ Avrupa'sında at hamutunu İskandinavlar geliştirmişti. Mezarlardan elde edilen bulgular ve seyyahların yazdıkları ışığında, hafif bir arabayı ya da savaş arabasını çekmekten daha fazla güç isteyen toprağın sürülmesinde 9. yüzyıla gelindiğinde at hamutunun yaygın biçimde kullanıldığını anlıyoruz. Bu buluşun ağır savaş arabaları için bir nevi lokomotif olduğunu kabul edersek saban kulağının yerini keskin bir kılıç alabilirdi, fakat söz konusu devirde savaş arabalarının kullanım sahası oldukça daralmıştı. Toprağı süren atların kıymete binmesi için birkaç asır daha beklemek gerekecekti. Nitekim şövalyeler çağı yaklaşıyordu ve ağır zırhların altında ezilen şövalyeleri sırtlayacak güçlü atlara çok iş düşecekti.

At hamutu ve üzengi, atın işlevselliğinin artması sürecindeki en önemli buluşlar olarak kabul edilmiştir. Bu her iki buluş da sık sık şahit olduğumuz ikiliği gayet açıkça yansıtır: Hamut, ata çekerken itme kabiliyeti kazandırırken üzengi atın binicisinin otururken doğrulmasını sağlamıştır. Bu buluşlar ata, biniciye ve arabaya yeni bir güç ve hareketlilik kazandır-

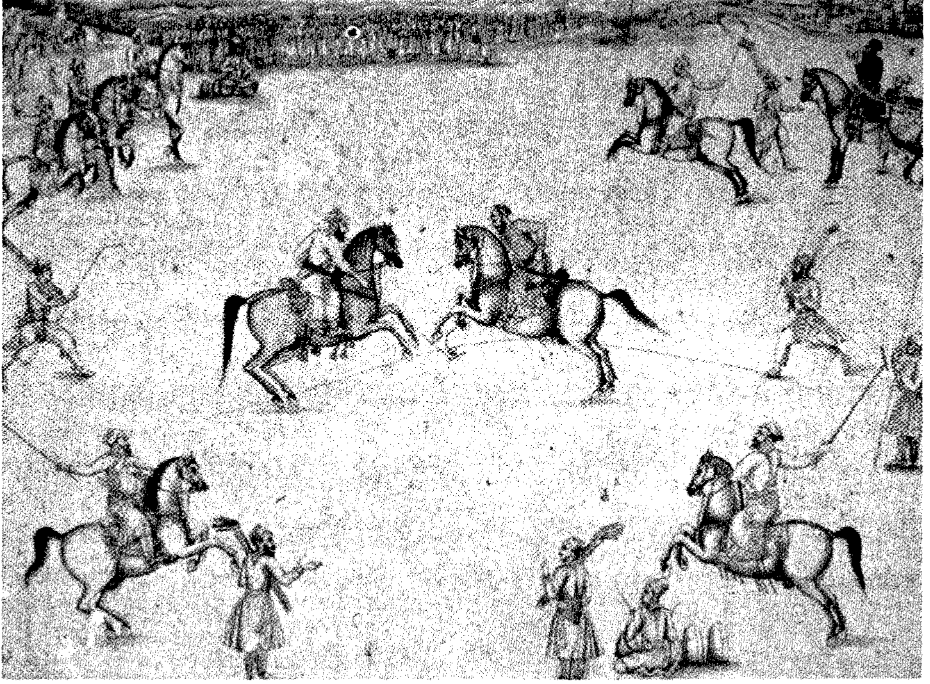
mıştı. Yine de taşımacılıktaki ve süvarilikteki birçok önemli kazanımı hamutun ve üzenginin kullanılmaya başlandığı dönemden öncesine, atın ve binicisinin ortak beceri ve gücüne borçluyuz.

Biniciye ayaklarının yere bastığı yanılsamasını veren üzengi tıpkı bir silahın yaptığı gibi insanları olduğundan daha güçlüymüş gibi hissettirir. Üzengiden önce de çok sayıda usta binici vardı ve üzenginin gelmesiyle herkes iyi binici olmadı tabii. Asurlular ata üzengisiz binmişti. Elleri serbest, ok ve yaylarını tutar vaziyetteyken dizginleri hamuta mahirane bir şekilde bağlıydı. Dizginin bağlandığı hamutun dengede durması için bir püskülle karşı ağırlık verilmişti. Bacağın uygulayacağı baskı ve hamuta asılan kayışla binici atını istediği istikamete sürebilirdi.

Üzenginin bir başka işlevi ise binicinin ağırlığını maharetle kaydırması, atın ve binicinin kendilerini daha rahat hissetmesini sağlaması ve aralarındaki iletişimi geliştirmesidir. Ustaca kullanıldığında sağlayacağı sayısız kolaylığın farkında olmayan kimi biniciler ise üzenginin hakkını veremez. Bu kolaylıklardan biri, insan vücudunun en etkili darbe emicisi –kalçadan çok daha etkili– olan ayak bileklerini binicinin doğru biçimde kullanmasını sağlamasıdır. Bu şekilde, iyi binicilerin hedeflediği esneklik ayak bileğinde başlar, arkadan yukarı doğru çıkarak sırttan omuzlara ulaşır, oradan da en önemli bölge olan bileklere ve ele ulaşır. Ayak bileği kemiğinin el bileğindeki kemiğe bağlandığından bahseden eski deyiş, herhalde en çok biniciler için geçerli olsa gerek. Bir başka mecazi anlatım için John Jennings'e kulak verebiliriz: "Birçok yanlış harekete –motordan gelen garip sesler misali– binicinin denge sağlamak için dizginlerle ata fazlaca müdahalesi sebep olur; oysa atın dizginin hareketlerine uymasını sağlayıp ardından azami incelikle kendi dengesini bulmasına yardım etmek gerekir. Asıl amaç atın serbestçe arazide dolaşırken hissettiği özgürlük ve dengenin aynısını üzerine eyer koşulmuşken hissetmesinin sağlanmasıdır."

Dünyayı üzengiyle tanıştırdığına inanılan Attila'dan neredeyse bin yıl önce MÖ 500'ler gibi eski bir tarihte Hintli biniciler ayak başparmaklarına iple doladıkları bir çeşit üzengi kullanıyordu. Üzengi muhtemelen,

Resim 16. Mugallerin (Babürlüler) polo oyunu (1770'li yıllardan bir çizim).

Hindistan'dan Çin'e, Asya'nın diğer bölgelerine ve nihayet Avrupa'ya yayılmış, Charlemagne'ın imparator olduğu 800'e gelindiğinde yaygınca kullanılır olmuştu.

Menşei ne olursa olsun üzengi, Moğol imparatorluk devirlerinin kargaşasında unutulup giden Hindistan'ın kadim ve son derece gelişmiş binicilik geleneğinin hatırasıydı. Yer ve hava arasında tuttuğu nazik dengeyle betimlenebilecek başparmak üzengisi Hintlilerin geliştirdiği klasik bir binicilik tekniğiydi. Sonraki devirlerde de Hindistan yarımadasındaki zarif atçılık geleneği etkisini korumaya devam etti. 16. yüzyılın başlarında Cengiz Han ve Timurlenk'in torunlarından Babür Han'ın temelini attığı Hindistan Mugal hanedanı boyunca sarayda gelişen minyatür sanatı, atalarının hatırasını canlı tutmak ve kendilerini zaferle buluşturan hayvanı yü-

celtme yolunda akla gelebilecek her türlü tema içinde atları tasvir etmekten hiç vazgeçmedi.

Üzenginin avantajları barizdi: Binicilerin at üstündeki güvenliğini artırdı, yorgunluğu azalttı ve gerek hafif gerekse ağır teçhizatla donanmış olan süvarinin yararlanabileceği biniş tekniklerini çeşitlendirdi. Üzengi, sonraları İspanyol ve Batı modeli eyer takımlarında vazgeçilmez yerini aldı. Kovboyların eyer üstünde on altı saate kadar kaldığı, sadece geçirdikleri uzun günler için değil aynı zamanda kementlerin at ve binici üzerinde yarattığı gerilimi azaltıp hem konfor hem de destek sağlaması için üzengi önemliydi.

Kesik Kulaklı Kurt'un büyükbabama 1880'lerde hediye ettiği eyer, Homeros'un destanlarını yazdığı sırada İskitlerin ve onlardan da önce diğer göçebe kavimlerin kullandığı eyerlerden pek farklı olmasa gerek. Zaman ve mekânın dışında kalmış kadar meçhul gözüken bu büyük at kültürlerinin tarihi 3000 yıl öncesinden günümüz Kazakistan'ına kadar uzanmakta, Batının ve Doğunun çağdaş at geleneklerini etkileyerek devam etmektedir.

At üzerinde yolculuk için gerekli iki temel parça vardır: Eyer ve dizgin. Tüm eyerler adeta imkânsız bir şey için, aynı anda hem insana hem de ata uyması için, tasarlanmıştır. İkisinin beraberliği adeta kare şeklindeki bir deliğe yuvarlak bir vida sıkıştırmaya benzer. İnsan kalçasıyla at sırtının farklı yapıları uyumu zorlaştırır.

Bu uyumsuzlukla başa çıkmanın iki yolu vardır. Birincisi denizcilerin kullandığı yoldur: Belli bir yönden esen rüzgârı, tekneyi diğer istikamete yönlendirmek için kullanır ve tutunursun. Diğer metot ise Shaker'in metodudur: Konforlu bir koltuk yaparsın. Eğer, her iki metodu bir araya getirsen aynı anda binicinin hem koltuğu hem de yelkeni olur.

İlk eyerlere eyer demek için bin şahit gerek. Battaniyemsi bir örtüden başka bir şey değillerdi aslında. Birkaç bin yıl boyunca biniciler bununla idare etse de koşum takımlarının (ve ardından hamutların) tasarlanmasıyla birlikte ağırlık ve baskıyı ayarlayıp hem atın hem de binicisinin yıpranma payını azaltacak yeni yöntemler buldular.

Eski İskit eyerleri şık işlemelerle süslenmiş keçedendi. Bunu, Sibirya'da don altındaki mezarlardan çıkarılan örneklerden anlıyoruz. Asil biniciler defnedilirken, boğularak öldürülen atları da koşum takımları ve süsleriyle mezara konuyordu. Keçe, muhtemelen, gece uyurken battaniye olarak kullanılıyordu. Eyer, bölgedeki ren geyiği gibi hayvanların tüyleriyle doldurulmuş iki yastığın bir kayış veya bir deri parçasıyla birleştirilmesiyle hazırlanmıştı. Binicinin ağırlığını dağıtmak, atın cidago ve belkemiğini rahat bırakmak amacıyla omurgasının her iki tarafına yastıklar yerleştirilmişti.

Her şeyiyle tıpatıp aynı eyere dünyanın değişik bölgelerinde rastlarız. Arjantinli *gaucho*lar –kovboy da diyebiliriz– neredeyse İskitlerin kullandığı eyerin aynını kullanmışlar, Karaayaklar ve diğer ova Yerlileri de İspanyollardan gördükleri bu eyerin içini bufalo, geyik ve antilopların deri ve tüylerini kullanarak doldurmuş, dışını kirpi dikenleriyle süslemişlerdi. Günümüzün atlama eyerinin tasarımı bu eski eyerlere oldukça yakındır ve yaygın olarak kullanılan genel amaçlı eyerler için bir model teşkil etmiştir. Bu, özellikle vücut ağırlıklarını atın sırtının ortasına (bu kısım teknik açıdan bakıldığında atın en zayıf noktasıdır aslında) değil de atın cidagosunun arkasına verip öne doğru binenler için tercih edilir. Bu eyerdeki binici, oturan bir kişiden çok rüzgârı ve yelkenlerini yöneten bir denizciye benzer.

Her binici için geçerli olan zorluk atın arka kısmındaki kuvvetini bacakları ve oturağı ile kullanırken ön kısmının kontrolünü elinden kaçırmamayı başarmaktır. Burada asıl olan, en ufak hareket ve sarsıntıya sürekli olarak dikkat etmek ve dengenin her anlamda sağlanması ve korunmasıdır. Rüzgârla ya da atla savaşmanın hiçbir işe yaramayacağını bilmek gerekir.

At ve rüzgâr birbirinin daima yoldaşı olmuştur. Eyer, üzengi, gem ve kayışa koşum takımı deriz; rüzgâr sayesinde giden yelkenlilerde de halat, palanga, yelken vb. takımları vardır. Bir binicinin atıyla kurduğu ilişki ile bir denizcinin rüzgârla kurduğu ilişki arasındaki çarpıcı benzerlik gözden kaçırılmamalıdır. Atın da geminin de yönü daima değişir, hem binici hem de gemici daima gergindir.

Binicilik tarihinde meşhur bir yeri olan bir diğer eyer modelinin çerçevesi ya da "ağaç"ı bu eyeri sağlam bir oturak yapıyordu. Bu tipteki ilk eyer-

lerin İskitlerin doğu komşuları Sarmatlar tarafından, büyük olasılıkla mızrak ve oka nazaran daha ağır silahlar kullanmalarının getirdiği gereklilikten ötürü geliştirildiğine inanılır. Biniciye önemli avantaj sağlayan bu eyer ilerleyen asırlarda diğer uygarlıklar tarafından da benimsenmişti. Bu modelden esinlenen Arap eyerinin ön tarafı yüksekti ve arka tarafında böbrekleri korumak için geniş bir kaşı vardı. Ayrıca deri kolanlarla, bazen tıpkı İskit eyerindeki gibi göğüs ve kalça kayışları da eklenmişti. Karaayaklar ise buna benzer bir eyeri kadın ve ihtiyarlarla çocuklar ata binerken ayrıca bufalo eti ya da başka erzakları taşırken kullanmıştı. Yarılıkları ahşaptan olan bu eyerin ön ve arka kaşları yüksekti, bir tür kavak ağacından veya elk ya da geyik boynuzundan yapılmıştı ve "çayır tavuğu kapanı eyeri" diye de bilinirdi.

İlk kez 14. yüzyılda bir leydinin, ayakları ufak bir yükseltiye dayalı olarak yanlamasına oturmasını sağlayan içi doldurulmuş bir oturaktan başka bir şey olmayan yan eyerden bahsedilir. 16. yüzyıla gelindiğinde binicinin dizini bükmesini sağlayan bir kaşın eklenmesi hem ek güvenlik sağlamış hem de yol hâkimiyetini artırmıştı. Sonraki eklemeler arasında denge kayışı ve binicinin uyluk kemiğinin üzerinden kıvrılan yeni bir kaş yer aldı.

Tasarımı nasıl olursa olsun iyi bir eyer, binicisini dengeli bir pozisyonda tutarak atını bacaklarıyla rahatlıkla yönetmeye imkân vermeli ve binicinin ağırlığının atın belinde odaklanmamasını sağlamalıydı. İster ren geyiği sürüsünü gütmek, ister düşman üzerine akın yapmak, isterse de dresaj pistlerinde yarışmak olsun, iyi bir eyer binicisinin bacaklarını altta birbirine yakınlaştırmasına izin vermeliydi.

Yılların verdiği tecrübeden yola çıkan John Jennings durumu şöyle özetler: "Binicinin mükemmel bir denge içinde olması gerekir. Bindiği atın altından çekildiğini hayal etmelisiniz ve o zaman mükemmel biniciyi dizleri kıvrılmış ve sırtı hafifçe yay içimini almış olarak, omuzlarının gerisinden oturağının arkasına ve oradan da topuklarının ardına uzanan düz bir çizgide görürsünüz. Kovboyların kullandığı gerçekten iyi eyerler binicisini işte bu pozisyonda tutuyor ve böylelikle atı bacaklarıyla en iyi şekilde etkileyerek dengeyle oynamasına imkân tanıyordu. Şimdi gördüğümüz eyerlerin çoğu ise binicisini koltuk pozisyonunda oturtarak

bacaklarının doğru dürüst bir şey yapmasına engel oluyor ve ağırlığı atın beline yüklüyor."

Dresajdan atlamaya geçtiğimizde ise binicinin yapması gereken tek şey üzengiyi kısaltıp vücudunu ileri doğru eğmek, ağırlığı atın arkasından almak, fakat aynı zamanda vücudu ileri giderken oturağı geri iterek aynı çekim merkezini korumaktan ibarettir.

İyi bir binici kollarından ziyade bacaklarını kullanan binicidir. Ama bunun için hem ata hem de biniciye düşen görevler vardır. İçgüdüsel olarak, yapılan baskıya itmeyle karşılık veren atın –zaten "çekme" eyleminin ve beygir gücünün arkasındaki mantık da budur– kendini binicisinin bacaklarına boyun eğmeyi öğrenmesi gerekir. Binicinin payına düşense, pek kolay olmasa da ellerini zapt etmeyi öğrenmektir.

Gem ve dizginler işte bu noktada karşımıza çıkar. Asırlar boyunca iki temel binicilik stili yaygındı. Bunlardan birincisi eyer üzerinde sıkıca sabitlenerek atın kontrolünü dizginler ve ağzındaki gem aracılığıyla sağlamak, diğeri ise ağırlıkla ve burna yapılan baskıyla oynamak suretiyle atla kurulan temastı.

Her iki yöntemin kendine göre bir yeri ve mantığı vardı. Gelmiş geçmiş tüm büyük at kültürlerinin stilleri bu iki yöntemden esinlenmişti. İki yöntemin arasının bulunması ise geçen yüzyılda Avrupa ve Amerikan biniciliğine damgasını vurmuştu.

En eski kontrol tekniği, attan önce öküz üzerinde denenen burun halkasıydı. İlk dizginler ise burun etrafına dolanan örülmüş bir ot siciminden ibaret olsa gerek. Çenenin alt kısmına geçirilen bir ip buna sonradan eklenmişti (bu tip dizginler Karaayaklar tarafından yeniden rağbet görmüş ve "savaş dizgini" diye bilinegelmişti). Sonraları burun halkasının içinden ya da burnun etrafından geçirilerek boynun etrafına dolandırılan dizgin takımı sayesinde binicinin –veya arkadaki arabayı sürenin– hareketin ve durdurmanın idare edildiği atın ön tarafına sinyal göndermesi temin edilmişti.

Bir atı kontrol etmenin birçok yolu vardır –bunlardan bazılarını hiç yazmasak daha iyi olur– ama hareketin merkez noktası atın başıdır. Dolayısıyla, bir zamanların korkusuz kovboyları bile atın başına ilişmezdi. Çün-

Resim 17. İki kanatlı dağ keçisi figürüyle süslenmiş bir gem (İran, MÖ 7-8. yüzyıl).

kü atın başı onun mahrem bölgesi demekti, orası sadece ata aitti. Öyle ki *bronco-buster*'ların* –Arjantin'de *domadores* Meksika'da *amansadores* diye adlandırılıyordu– atın başıyla ya da boyun bölgesiyle oynamaları kovulma sebepleri olabilirdi. Aslında, at terbiyecisi demek atları sakinleştiren demekti aynı zamanda. Atlara eyeri benimsemelerini öğreten de, huylanmadan sakin durmalarını öğreten de onlardan başkası değildi. Atın bundan sonraki terbiyesi biniciye kalıyordu ve hiçbir kovboy insanlardan korkan bir atla çalışmak istemezdi.

Atın büyük burunlu olması atın hareketinin yönetilmesinde ve durdurulmasında öncelikle burnunun kullanılmasını doğallaştırıyordu. Daha sonra ise ağzı geliyordu. Öyle ki 5.000 yıl boyunca ağzın mı yoksa burnun mu bu iş için daha elverişli olduğu konusunda bir fikir birliği olmamıştı. Birçok gem ve dizgin modeli birbirine çok yakın olduğu için hem ağza hem de burna baskı yapmaktaydı.

* Vahşi atları terbiye eden kimse –ç.n.

Nasıl tarih boyunca birçok sıra dışı binici eyersiz ve üzengisiz ata binmişse, gemsiz hatta dizginsiz ata binenler de olmuştu. Dünyanın dört bir yerinde yaygınlaşmasından epey sonra bile gem kullanmayan binicilik geleneklerinden bahsedebiliriz. Mesela, Kuzey Afrikalı bazı binicilerin, bazılarının eşeği idare etmesine benzer şekilde, atlarını ince bir ağaç dalı ile kulaklarından idare ettiği olmuştu.

Tarihi, dizginler gibi çok eskilere, insanın atı evcilleştirdiği zamana dayanan gemlerden de bahsedebiliriz. Böylesi eski bir tarihe sahip geme tunç çağının "kült aygır"ının bulunduğu günümüz Ukrayna'sındaki Dereivka köyünde rastlarız. İki ana gem çeşidi vardır: Hafif gem ve suluk.* 6.000 yıllık bir tarihi olan hafif gem ağzın içine girip ön ve arka dişler arasında duran bir ağızlık aracılığıyla dilin üzerinde ve ağzın kenarında işlev görür. Atın çenesinin alt kısmındaki diş etinde bulunan boşluğun buraya bir kemik ya da bir metal parçasının yerleştirilmesine imkân tanıdığının fark edilmesi insanoğlunun en önemli keşiflerinden biriydi. Atların otları, yaprakları ve ince dalları asıl çiğnemeye geçmeden önce biriktirebilecekleri bir nevi ağız kesesi olarak gelişen bu kısım gem için biçilmiş kaftandı.

Atların cüsselerinin gelişmesi ve yüksek enerjili tahılların diyetlerine katılmasıyla daha etkili idare mekanizmalarına ihtiyaç duyulması kaçınılmaz oldu. Bunun üzerine yüzü sıkıştırması için hafif gem ortasından eklemlendi ve zaman zaman ağızlığın uçlarına halkalar eklenerek bu daha da güçlendirildi. Artık çoğu hafif gem eklemliydi ve atın idaresi ağızlığın köşesine eklenen halkalardan geçen dizginler vasıtasıyla yapılıyordu.

Muhtemelen MÖ 4. yüzyılda Keltler tarafından geliştirilen suluk modelinin bahsini Xenophon'da da görürüz. Ağızlığının bir gem ağızlığına benzer olduğu söylenebilse de başın üst kısmında veya alt çenede baskı yaratmak amacıyla yanaklık parçasının iliştirilmesi ve ağızlığın alt tarafına bir halka eklenmesiyle suluk daha fazla kontrol kabiliyeti sağlar. Bu gem modeli on beş asır boyunca daha yaygın olarak kullanılmış ve suluk yerine gem kullananlar dik kafalı atlı topluluklar tarafından horlanmıştı. Fakat

* Dizginlerin alt ucunda atın alt çenesini içine alan halka –ed.n.

son zamanlarda çoğunlukla burun bağıyla beraber kullanılan gemin yaygın olarak tercih edilmeye başladığını görüyoruz.

Gemler söz konusu olduğunda hafif gem ve suluk modellerinden sonra yeni buluşlar gerçekleşmemişti. Binicilik tekniği yelpazesini genişleten bu iki buluşu farklı biniş stillerine uydurmak için her türlü ufak değişiklik denenmişti. Uçsuz bucaksız düzlüklerde yaşamış İskitler –ovalardaki Kızılderililer misali– ok ve yaylarla avlanıp aynı anda akın yapmayı mümkün kılan bir biniş metodu geliştirmiş, gem ve her iki eli serbest bırakan gevşek dizginleriyle tıpkı jokeyler ya da şovmenler gibi ileri doğru eğilerek oturmuşlardı eyerlerine.

Persler ve Yunanlılar tarafından benimsenen bir başka alternatif biniş stili daha dik bir duruşu öngörüyordu. At, başını dik tutan bir gem (dudaklarının köşelerinden yukarı doğru çekilerek) yardımıyla toplanıyor, vücudunun arka kısmı destekleniyordu.

İğdiş edilmiş boğanın boynuna kemendini geçirmeye çalışan eyer üstündeki kovboy iyi eğitilmiş bir atın sırtına pekala gem kullanmadan da çıkabilirdi. Serbest ve rahat "barbar" atlı ile sıkı ve kontrollü "uygar" atlı arasındaki eski ayrım her iki binicilik stilinin de aslında şartlara uyumdan başka bir şey olmadığını, eksiksiz bir binicilik teorisinde her ikisine de yer olduğunu düşündüğümüzde anlamsız kalır.

Bariz ayrımların bile anlamsız kaldığı zamanlar vardır. Büyükbabamın *hackamore* diye bilinen dizgininin gemi yoktu ve bu yönüyle arkadaşı Kesik Kulaklı Kurt'un Karaayak dizginini andırıyordu. Oysa ki bu iki dizginin işleyiş mantığı oldukça farklıydı. Büyükbabamın kullandığı dizginin odak noktası atın burnu, Kesik Kulaklı Kurt'unkinin ise atın ağzıydı.

Bufalo avında ve günlük yolculuklarda da kullanılmasına rağmen asıl olarak savaşlarda yararlanılmasından ötürü Karaayakların kullandığı dizgine savaş dizgini deniyordu. Yekpare bir telden ya da örme deriden yapılmış bir ucu *honda*lı (küçük ilmik) olan ip atın boynundan dolandırılıyor, ağzına yerleştirilip alt çenesinde sıkılaştırılmadan önce iki yarım düğüm atılıyordu. İpin serbest kalan diğer ucu ise atın boynunun diğer tarafından ve hondadan geçiriliyordu. Binici için hondalı uç birinci dizgin kolunu, diğer uç ise ikinci dizgin kolunu oluşturuyordu. Dokuz-on met-

re kadar uzunluğa ulaşabilen ipin geri kalanı ise at veya sığır kemendi olarak kullanılmak üzere –veya attan düşmesi halinde binicinin atın kontrolünü tamamen kaybetmemesini sağlamak için– dolanarak binicinin kemerine sıkıştırılıyordu.

Bu sanatın başka numaraları da vardı ki insanlar ve atlar bir araya geldiğinde olmaması düşünülemezdi zaten. Zapt etmesi güç atlar için ağızlıklarına üçüncü bir düğüm eklemek bunlardan biriydi (ham deriden yapılan düğümler atın ağzında şişmeye neden olurdu). Karaayaklar yarış atları için tek bir yarım düğümü yeterli görürken geçit törenlerinde dizgin ipinden –veya bazen yüzülmüş kafa derisinden– uzun bir ilmik, başını dik tutmadığı taktirde burnuna çarpması için atın çenesinin altından sarkacak şekilde asılırdı.

Büyükbabamın kullandığı *hackamore,* kökeni çok eskilere dayanan bir dizgin modeliydi. Kelimenin kökü İspanyolcaya *jáquima* olarak geçen Arapça *hakma* kelimesinden geliyordu. Bu dizgin, atın çenesi altınca uzanan büyük bir düğüm (topuk düğümü de denilir) ile sıkı örülmüş ham deriden bir burunluk (buna *bosal* deniyordu), atın kulaklarının arkasından geçirilen hafif bir tepe kayışı ve bunu sabit tutmaya yarayan bir alınlıktan ibaretti. Çoğunlukla atın yelesindeki kıllardan veya pamuktan yapılan nispeten ağır ipten yapılmış bir dizi sargı –binicinin uygulayacağı baskının sınırı sargıların sayısına bağlıydı– topuk düğümüne bağlanıp oradan yukarıya doğru devam ederek dizgin vazifesi görüyor, başlık takımı bir taraftan büyük düğüm ve dizgin kolları, diğer taraftansa dayanıklı burunlukla dengeleniyordu. Topuk düğümünün alt çeneye vurmasını önlemek için genellikle bir boğaz altı –kulakların arkasında boğazı saran hafif bir kayış– da takıma eklenirdi.

Ortaya çıkan sonuç atın idaresini sağlayan baskıyı ağza değil de burna yapan bir dizgin modeliydi. Binicilikteki "burun" ekolünün zirve noktası diyebileceğimiz bu dizgin modeli iplerin serbestliği ve binicinin vücudunun hareketleriyle idareyi sağlayan, gerek savaşmak gerekse sığır ve boğaları son hız giderken kontrol etmek amaçlı atlar yetiştiren bir geleneğin ürünüydü. Kıvrak dönüşler ve hızlı atılışların belirleyici olduğu polo için eğitilen atlarda *hackamore*'ların kullanılması hiç de şaşırtıcı değildi.

Hackamore'un hakkını verebilmek için bir binicinin ihtiyaç duyduğu şeyler bir çift hassas el ve atı kontrol edebilmek için ağırlık ayarını nasıl yapacağını bilmektir. Atın burnunun oldukça hassas bir organ olması sebebiyle en çok dikkat edilmesi gereken hususların başında, uygulanacak baskı miktarı geldiğinden binicinin yeteri kadar bilgi ve tecrübe sahibi olması gerekir. Ağızlığın uyguladığı baskıyı yumuşatmak ve dile daha fazla hareket imkânı tanımak için çoğu zaman ağızlığa ters U şeklinde bir suluk da eklenir. Bu şekilde ağzın çatısına ciddi bir baskı uygulanması da mümkün kılınır. Bu takımı incelik ve hassasiyetle kullanan tecrübeli western binicisinin atı Avrupa salonlarındaki atlardan çok daha az acıya maruz kalmasına rağmen, bu modeli İspanyolların büyük ama bir o kadar da sert binicilik geleneğiyle ilişkilendiren birçok Avrupalı tarafından vahşi addedilir.

İspanyol kolonicilerinin İber yarımadasında yedi asır hüküm süren Endülüs'ten devraldığı geleneği devam ettiren *vaquero* at eğitmenleri Vahşi Batıyı 1880'lerde *hackamore* ile tanıştırmıştı. Kesik Kulaklı Kurt'un yurdu olan Alberta Milk River yakınlarındaki bir çiftlikte *vaquero*ların atları nasıl yakaladığına dair bir gözlemcinin 1884'te yazdığı satırlar şöyleydi: "İplerini fırlatarak ön ayaklarına dolar, atlar yere düştüğü anda *hackamore* geçirilir ve gözleri bağlanır. Sonra ayağa kalkmalarına izin verilir. Gözleri bağlı bir at sakin bir şekilde tutulduğu taktirde ayakta genellikle rahat duracak ve eyerin giydirilmesi çok zor olmayacaktır... *Hackamore* ham deriden örülmüş bir yular, başı sıkı bir şekilde saran tepe kayışı ve ayarlanabilir burunluğuyla getirdiği kontrol sayesinde dizginlere asılarak atın nefesinin kesilmesini ve bu şekilde kontrolünün sağlanmasını mümkün kılıyordu."

*Vaquero*lar –Portekizcede *vaqueiros* deniliyordu– kuzeydoğu Brezilya'nın kuru düzlükleri *sertao*nun yanı sıra kuzey Meksika ve Hispanik-Amerikan güneybatı topraklarının kovboylarıydı. Bazıları kuzeye yönelmiş, Karaayakların topraklarına ve Koca Kuş'un indiği dağların ülkesine kadar sokularak sürülerini gütmüştü. Güneyde Arjantin'de Rio de la Plata'daki uçsuz bucaksız pampalar –muhtemelen dünyanın en zengin doğal otlakları burasıydı– ile güney Brezilya'daki Rio Grande do Sul'da sürülerin peşinden sürüklenenler efsanevi *gaucho*larken, Venezuela'da *llanero*lar, Şili'de

ise *huaso*lar Amerika kıtası boyunca İspanyol binicilik geleneğini yayanlar olmuştu. Ama tıpkı *hackamore* ve atın kendisi gibi, bu gelenekler de son tahlilde uzaklardan geliyordu.

Geçmişin ve günümüzün binicilik gelenekleri arasında zarif olmayanlar da vardı ve şövalyelik çağında kullanılan gemlerden bazılarının korkutucu görünümleri ironikti. Yine de, boyun dizginleri kullanan ortaçağ şövalyelerinin atlarına verdiği zarar, *hackamore* kullanan binicilerin verdiği zarar gibi, günümüz binicilerine kıyasla daha azdı.

Bazıları savaşmaktan başka işi olmayan bir adamın atları düşünme lüksü olmadığını söyler. Halbuki tıpkı kovboylar gibi, hayatta kalmaları atlara bağlı olan antik zamanların ve ortaçağ savaşçılarının, atlarıyla ilgilenmeme lüksleri yoktu asıl. İnsanlık tarihinin ilk sayfalarından itibaren geçerli olan bu gerçeklik binlerce yıl boyunca atların varlığını gerek hikâyelerde ve şiirlerde, gerekse oymalarda, resimlerde, cenaze merasimleri ile höyük mezarlarda karşımıza çıkarmıştı.

Tarih boyunca atları terbiye etmesini becerip binicilerini eğitmeyi başaranlar, isimlerinin yüceltildiği hikâyeler ve şiirlerle mükâfatlandırıldı. Ta başından beri atları şefkatle terbiye edenler kadar, kamçıyla terbiye edenler de vardı. Birçoğunun hayatı bizimkinden çok daha fazla atlara dayanan bu kültürlerdeki insanlar atlar hakkında muazzam bilgiye sahipti. Bu kültürler karşımıza, başarının tadına varan ve bu başarı üzerinde yükselen insanlar çıkarmıştı. Ray Hunt, Buck Brannaman, Monty Roberts gibi Amerikalıların eğitmenlik metotlarında gerçekleştirdiği değişim, Federico Caprilli (birçokları tarafından "modern biniciliğin babası" addedilen İtalyan) ve Alois Podhajsky (Viyana'daki İspanyol Binicilik Okulunun 1936'dan 1965'e kadar direktörlüğünü yapan kişi) gibi Avrupalı isimlerin daha erken zamanlarda yakaladığı dönüşümle eşdeğer boyuttaydı ve insanların *gerçekten* de bunları umursadığını bize hatırlatıyordu. Podhajsky'ın *My Horses, My Teachers* (Atlarım, Öğretmenlerim), Hunt'un *Think Harmony with Horses* (Atlarla Uyumu Düşünmek) adlı kitaplarının başlıkları bir şeyler söylüyordu aslında. Ta en başından beri, eğitmenler

yeni metotlar deniyorlar ama bu arada eski metotları tekrar öğrenmekten de vazgeçmiyorlardı.

Göçebelerin antik zamanların at kültürünü şekillendirmesini andırırcasına, iki bin yılı aşkın bir süre boyunca en yaygın savaş anlayışının temelindeki süvarilik geleneği 20. yüzyılın önde gelen binicilerinden birçoğunu eğiten ve günümüzün binicilik anlayışının kendisine çok şey borçlu olduğu bir gelenek olmuştu. Önceki asırlardan biriken hünerlerin üzerine at ve binici arasında yeni bir işbirliğini öne çıkaran binicilik teknikleriyle beraber, atın hem doğal hareketlerine hem de doğal kabiliyetlerine odaklanan yeni bir anlayış, şekil ve işlevi buluşturmuştu. Bu değişimin kaynağının, bir nevi pastoral romantizmden ziyade Tor di Quinto ve Pinerolo'daki saygın İtalyan askeri okullarıyla bunların Polonya binicilik akademilerindeki takipçileri olması büyük bir ironiydi. Bu ve bunun gibi süvari okullarından çıkan ve gelecek vaat eden birçok eğitmen kazanımlarını kendi ülkelerine aktarmayı ihmal etmemişti. Bahsi geçen eğitmenler arasında kariyerini Amerikan Süvari Sınıfında tamamlayıp kurumun at ustalığıyla ilgili başucu kitabının yanı sıra, artık klasikleşmiş *Riding and Schooling Horses*'u (1935, Binicilik ve At Eğitimi) yazan Harry Chamberlin, Rus İmparatorluk Süvari Sınıfında hizmet yapan ve *Commonsense Horsemanship*'i (1951, Sağduyulu Atçılık) kaleme alan Vladimir Littauer ile *The Horse in Action* (1954, At İş Başında) adlı kitabı yazan İngiliz binici Henry Wynmalen sayılabilir.

Dördüncü Bölüm

SERT ZAMANLAR

At ve Savaş

Tarihin sayfalarından çok sayıda meşhur at geçti. Eclipse, Seabiscuit, Secretariat ve Northern Dancer gibi yarış atlarıyla birlikte safkan İngiliz atlarının atalarından Darley Arabı ve Morgan soyunun atalarından Justin Morgan gibi bazı atların isimleri aile kuran atlar olarak tarihte yerini aldı. Pegasus, Black Beauty veya My Friend Flicka'yı sayabileceğimiz bazıları efsanevi veya hayali atlar olarak kaldı. Kimileriyse tarihin önemli isimlerini sırtlayan atlar olarak tanındı: Büyük İskender'in atı Bukefalos, Hz. Muhammed'in atı Burak, George Washington'un atı Nelson, Napolyon'un bindiği Marengo ya da Toussaint L'Ouverture'ün atı Bel Argent gibi.

Oysa tüm zamanların en meşhur atı, yapılan en meşhur savaşın atıydı. Adı filan yoktu. Aslına bakarsak, bir at bile değildi.

On seneden beri sürmekte olan Truva kuşatmasını ahşaptan yapılan Truva Atı noktalamıştı. Homeros'un *Odisse*'sinde Yunanlıların Truvalılar karşısında oynadığı oyundan bahseden Odysseus, ahşap atın kendi fikri olduğunu iddia eder. Büyük ahşap atın içine Yunan askerleri saklanmış, sağlam surlarla çevrili şehri zapt edemeyen kuşatma ordusu da artık vazgeçip Yunanistan'a doğru yelken açmış izlenimini vermişti. Etkileyici bir ata hangimiz karşı koyabiliriz ki Truvalılar karşı koysun? Ahşap atı şehir surlarından içeri almışlar, herkes uykudayken atın içinden dışarı çıkan Yunan askerleri de şehri ele geçirmişti.

Truva Atı yapılabilecek en mükemmel savaş numaralarından biriydi. Belki de hilenin işe yaramasının sebeplerinden biri atlardan anlayan herkesin bildiği gibi Truvalıların da atların yalan söylemeyeceğini bilmesiydi. Hakikaten yalan söylemezdi atlar! Jonathan Swift, Gulliver'i atların ülkesi "Houyhynhynm"a gönderdiğinde Gulliver atların "olmayanı olmuş gibi göstermesinin" imkânsız olduğunu görmüştü. Atların Yahoo* diye adlandırdığı insanların aksine yalan nedir bilmezdi atlar.

* *Yahoo* kelimesi Jonathan Swift'in icadıdır, İngilizcede "kaba saba insan" anlamına gelir –ç.n.

Resim 18.
Napoleon Crossing the Alps (Napolyon Alpleri Aşarken, Jacques Louis David, 1801).

Fakat Truva Atı'nın gücü tarihteki diğer tüm atlarda olduğu gibi değişimi simgelemesinden ileri geliyordu. Atın değiştirdiği şeylerden biri de insanların savaşma teknikleriydi. İşin doğrusu, bildiğimiz savaşın mucidi atın ta kendisiydi zaten.

"Gücün hükmü yok derler çoğu kez. Ama bu neyi ispatlamaya çalıştığınıza bağlıdır" demişti Oscar Wilde. At, insanların birbirini yok etme kapasitelerinin olduğu gerçeğini bir kere daha ispatlamıştı. Amaç, gidip bulabildiğin kadar at bulmak ve bu atlarla karşı tarafa verebileceğin en ciddi zararı vermekti. Bu anlamda at, sadece savaşı icat etmekle kalmamış, silahlanma yarışını da başlatmıştı.

İlk zamanlarda, savaşan toplumların atlarının olması savaşın akıbetini doğrudan etkiliyordu. Eğer atların varsa kazanırdın, o kadar! At, modern zamanların uçak ve tanklarının antik dönem ve ortaçağdaki karşılığıydı. Bariz avantajlarının farkında olan süvariler, düşmanlarının üzerine atılıyor, onları ok ve mızrak yağmuruna tuttuktan sonra ezip geçiyordu. Bu hem süvarilerin hem de savaş arabalarının temel işleyiş mekanizmasıydı. Süvarilerin diğerleri karşısında yerden yüksekte ve süratli olmanın getirdiği çifte avantajı kullanması süvarisiz düşmanla yapılan meydan savaşlarında neredeyse mutlak bir zaferi önemsiz kayıplarla elde etmeyi

mümkün kılıyordu. Günümüzde bile sokakları denetlemek ve kalabalıkları zapt etmek için atlı askerler ve polislerden yararlanılmaktadır. Eski zamanlarda iyi atlara sahip olmayan veyahut atlarını hüner ve tecrübeyle kullanmaktan yoksun savaşçılar güçlü bir atlı topluluğu karşısında rüzgâra karşı durmaya çalışan bir kibrit alevine benzerlerdi. Arbaletin ve tüfeğin icadı atsız olmanın verdiği zaafı bir nebze olsun hafifletse de atların pabucunu dama atmaya yetmemişti.

İlk atlılara pek de kibar olduğu söylenemeyecek barbar yaftası yapıştırılsa da, topraklarına girenlere veya tek değişmez yuva olarak belledikleri kabirlerine zarar verenlerin üzerine yıldırım hızıyla yaptıkları ölümcül misillemelerine hayran kalınmaması imkânsızdı. Bu yönüyle, modern zamanların kumandanları bile, ordularında Hun ya da İskit savaşçılarının savaşması için neler vermezdi! Son asrın motorize savaş yazınında hâlâ varlığını koruyan "süvari" kelimesi savaşa verdiği amansız karakter ve atlı savaşçılara verdiği ölümcül avantajla atın hatırasını canlı tutmaya devam eder.

Birkaç bin yıl boyunca her çeşit at savaşın en önemli aracı olarak kullanıldı. Önceleri akınlar ve misillemelerde bulunmak için özellikle süratli atlar revaçtayken, MÖ 2. binyıldan itibaren savaş arabalarının birincil rol oynamaya başlamasıyla birlikte atlarda aranan ilk özellik güç oldu. Öncelikle, nispeten yerleşik topluluklar arasında cereyan eden savaşlarda olmak üzere, savaş arabası vazgeçilmez yerini neredeyse koca bir binyıl boyunca başka hiçbir araca kaptırmadı. Özellikle engebeli arazilerde kullanılması oldukça zor olan savaş arabalarının kendine özgü kısıtları bir yana, şok edici etkileri muazzamdı. MÖ 1. binyılda sıkı bir talimden geçirilen organize süvari güçlerin yaygınlık kazanmasıyla sürat atlarda yeniden en başta aranılan özellik oldu.

İnsanın atla geliştirdiği ilişkinin tarihine baktığımızda Batı dünyasına gürül gürül giren savaş arabasının geldiği yerin Asya olması şaşırtıcı olmayacaktır. Savaş arabaları sayesinde Hiksoslar MÖ 18. yüzyılda Nil Deltası'nın denetimini ele geçirmişlerdi. Hiksos istilasını betimleyen kaynaklardan biri yıldırım hızıyla tozu dumana katarak gelen atların çektiği savaş

arabalarının, yayından çıkan oklar misali gece gündüz demeden sınır karakollarını geçtiğini anlatıyordu. Bu betimleme biraz fazla heyecanlı kalıyordu belki ama bilinen şu ki, bu istila Asya'daki at kültürünü birçok yönüyle birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya taşımıştı. Atlar bu sıralarda bölgede pek yaygın değildi. Söz gelimi, Asur'da bir at otuz köle veya beş yüz koyun değerindeydi. Fakat tüm savaş oyuncaklarında olduğu gibi zamanla herkesin atların peşinden koşmasıyla Mittannilerin –Hint-Aryan soyundan geliyorlardı– yerleşik olduğu Suriye ve MÖ 2. binyılın başından beri hafif savaş arabalarının kullanıldığı Kenan İli başta olmak üzere komşu ülkelere akınlar yapılmaya başlandı. Tevrat'ta (Tekvin: 47) atların bahsi ilk defa olarak MÖ 1700 civarlarında Yusuf'un Mısır ve Kenan İli'nden bazı çiftlik hayvanlarıyla beraber at da getirmesiyle geçer. Hititli atçıbaşı Kikkuli'nin at eğitimiyle ilgili meşhur el kitabını yazdığı bölge de yine burasıydı.

MÖ 1600'lü yıllara gelindiğinde Mısırlılar artık işgalci Hiksos ordularını ülkelerinden çıkarmış ve savaşçılığıyla bilinen Firavun III. Tutmosis elde ettiği gözde savaş arabası atlarını, kısa bir süre içinde savaş arabası ve piyade sınıfından 5.000 askerlik bölükler halinde oluşturduğu düzenli Mısır ordusuna katmıştı. Elimizdeki kayıtlara göre bu orduyla ilk kez MÖ 1469'da Hiksosların müttefiklerine karşı Suriye'de Megiddo'da [Meğit] savaşmıştı. Bu olayla ilgili olarak ne zaman, nerede, kiminle, ne oldu sorularını neredeyse kesin olarak bilmemizden yola çıkan John Keegan bu savaşı "tarihteki ilk savaş" olarak tanımlar (tarihi sadece yazılı kaynaklara bağlı olarak tanımlaması önemli bir kısıt olsa da). Her ne dersek diyelim, bu olayın atların yadsınamaz roller oynadığı ve Mısır tarihindeki bir dönemeci temsil ettiğini inkâr edemeyiz. Mısırlılar bu atları dış görünüşlerine sadık kalarak yaptıkları resimlerde hep yâd etmişler ve bunlar buz çağındaki mağara sakinlerinin duvarlarına işlediği resimlerle birlikte, atın fiziksel varlığının yanı sıra ruhani varlığını da vurgulamıştır.

İsrailoğullarının istilacı Asur kuvvetlerine karşı Mısır atlarını kullanması İsrailoğullarının peygamberlerini huzursuzlandırmışa benziyordu. Buna karşı sesini yükseltenlerden biri Yeşaya idi: "Vay haline yardım bulmak için Mısır'a inenlerin! Atlara, savaş arabalarına, kalabalık atlılara güveniyorlar... Mısırlılar Tanrı değil, insandır; atları da ruh değil, et ve ke-

miktendir." Ama "Eşeğini sağlam kazığa bağla, sonra Tanrı'ya hamdet" düsturundan vazgeçmeyen İsrailoğulları yardım için hem Tanrı'ya hem de Mısırlılara sığınmaya devam etti. Bu da, Asur tehdidini uzakta tutmalarını ve hatta Sanherib'e karşı bazı zaferler kazanmalarını sağladı. Bu zaferler Yeşaya'daki başka bir pasajdan ilham alan Byron tarafından şu ölümsüz dizelerde methedilmişti:

Asurlular koyaktan inen kurt sürüsü gibiydi,
Işıldıyordu askerlerinin mor ve yaldızlı parıltıları;
Mızraklarının ışıltısı denize düşen yıldızlar misali,
Celile'de yalpalarken gecenin mavi dalgaları.

Savaş arabası saldırısı hem görsel hem de işitsel olarak son derece etkileyici ve korkutucu olmalıydı. Savaş arabalarının korku salan saldırı silahları olması doğruydu doğru olmasına ama yine de atların sadece kısmen kontrol altında tutulabildiği savaşın tam ortasında bazı korkunç zincirleme kazaların yaşanması doğal olmalıydı. Diğer taraftan atlar, piyadelerin –günümüzde uçaksavar ateşine denk düşen– ok ve mızrak atışlarından zarar görüyorlardı. Üstüne üstlük, savaş arabası ve süvari savaşının yaygın olduğu erken zamanlarda, daha sonraki dönemlere göre nispeten daha küçük olan atlar –midilli boyunda olduklarını söyleyebiliriz– bu tip saldırılardan korunmayı sağlayacak kalınlıkta zırh giyilmesine imkân tanımıyordu.

Kısmen bu zaafın da etkisiyle savaş arabaları saldırı araçları olarak kullanılmanın yanında asker nakliyesi –bir nevi zırhlı personel araçları gibi– amaçlı olarak da iş görmeye başladı. *İlyada*'da yazdığına göre savaş arabaları askerleri muharebe alanına taşımıştı. Zamanın diğer kayıtlarında ise savaş dönüşü, ganimetleri taşıdıkları yazılıydı. MÖ 1. binyılın başlarında Homeros'un Truva Savaşını yazdığı sıralarda, süvari kuvveti savaşın ön saflarındaki yerini almaya başlamış ve Batı Roma İmparatorluğu'nun MS 5. yüzyılda son bulmasına kadar savaş arabalarından genellikle asker nakliyesinde faydalanılmıştı –ve de Homeros'un *İlyada* 23. kitapta sözünü ettiği yarışlar gibi savaş gösterilerinde. Akhilleus'un "at terbiyecisi" Hektor tara-

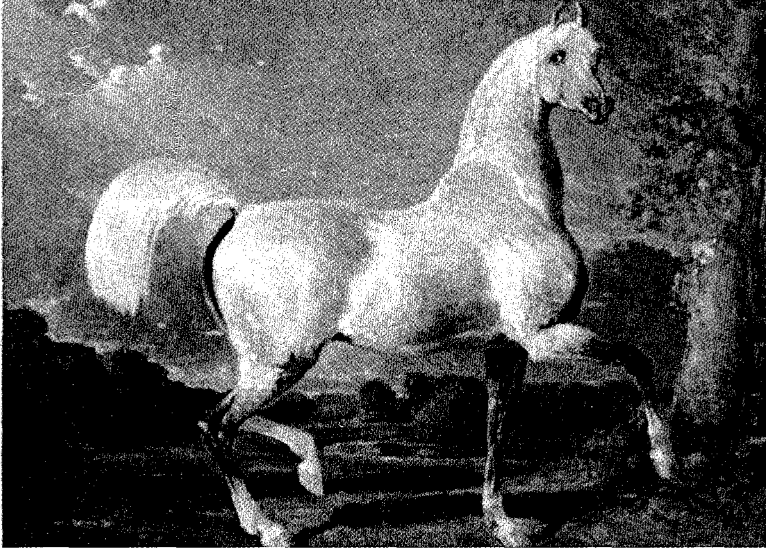
fından öldürülen arkadaşı Patroklos'un anısına düzenlediği bu yarışların anlatısı tüm destandaki en canlı savaş tasvirlerinden biridir.

At edinmenin tek yolu ticaret değildi kuşkusuz. Güçlü bir ülkenin savaşma kabiliyetini artırmanın (ve diğer ülkelerinkini azaltmanın) en yaygın yolları arasında akınlar ve yıllık vergiler geliyordu. Çağın birçok emperyal gücü gibi Persler de fethettikleri ülkeleri at vergisi ödemeye mecbur kılıyordu. Mesela, Kapadokya Perslere vergi olarak her yıl 1500 at verirken at yetiştiriciliğiyle meşhur Kilikya 360 at vermek zorundaydı.

Tabii ki, daha adil yollar yok değildi. Gerçekten muazzam büyüklükteki at çiftliklerinde bu ticareti mümkün kılan binlerce at yetiştiriliyordu. Herodotos, Babil'de soylu sınıftan olmayan bir çiftlik sahibinden bahsediyor ve bu kişinin 16.000'den fazla kısrak ve 800'den fazla aygır beslediğini yazıyordu. At yetiştiricileri ve tacirleri her geçen yıl artan talebe yetişmeye çalışıyordu. Atlarının miktarı ve kalitesiyle öne çıkan Suriye gibi bölgelerin denetimini ele geçirmek için Mittannilerden tutun da Hititlere, Mısırlılara ve Asurlulara, Ermenilere, Perslere ve Makedonyalılara kadar devrin bütün askeri güçleri kıyasıya bir mücadele içine girmişti.

Suriye'nin atlarla olan ilişkisinin tarihi, en abartısız tahminle MÖ 18. yüzyıldan Darley Arabı'nın, safkan Arap atlarının ülke dışına çıkarılma yasağının ihlal edilerek, Halep'te satın alınmasından sonra II. Charles tarafından başlatılan at yetiştiriciliği geleneğini devam ettirmek üzere İngiltere'ye getirildiği MS 18. yüzyıla kadar giden uzun ve özel bir tarihti. Daha sonra Safkan ırk olarak bilinecek olan soyun üç kolundan biri Darley Arabı'na dayanıyordu. Diğer ikisi ise Oranjlı William'ın 17. yüzyıl sonunda yaptığı İrlanda seferinde Yüzbaşı Byerley diye bilinen bir askerin süvari atı olduğu söylenen Byerley Turk ve 1728 yılında Paris'te bir su arabası çektiği sırada kurnaz bir at tacirince keşfedilen Godolphin Berberi atıydı. XV. Louis'e Tunus Beyi tarafından hediye edilmiş, fakat kralın zevkine hitap etmediğinden olsa gerek, sonunda sokaklara düşmüştü. Darley Arabı 1764'teki güneş tutulması sırasında dünyaya gelen (ve 1789'da kolikten ölen) tüm zamanların en meşhur yarış atlarından biri olan Eclipse'nin de-

Resim 19. *Arab Thoroughbred* (Safkan Arap Atı, Alfred Dedreux, y. 1846).

desinin dedesiydi. Eclipse ise İngiltere'nin en büyük düz koşusu olan Epsom Derby'sinin yüzden fazla galibinin atasıydı.

At alışverişinin beraberinde getirdiği kısıtlar da vardı. Bu kısıtlar kısmen askeri üstünlüğü koruma kaygısından ileri gelen güvenlik sebepleri, kısmen de bazı soyların saflığını koruma kaygısından kaynaklanıyordu. Her iki durumda da gurur ve önyargı rol oynuyordu tabii ki. Bir ara Arap atı yetiştirenlerin çoğu, hatalı bir şekilde, bir Arap aygırını kendi ırkından olmayan bir kısrakla çiftleştirmenin doğru olmadığına ve farklı soyların çiftleştirilmesinden ötürü ileride yeniden safkan Arap kısrağıyla çiftleştirilse bile ırkın saflığının bozulacağına inanıyordu. Söz konusu at yetiştiricileri saflığa ilişkin takıntılarında yalnız değildi. Dünyanın birçok yerinde tıpkı atlarda olduğu gibi farklı ırklardan insanların karışması da adeta tabuydu.

"Yabancı" soya karşı gelişen bu önyargılar ırk temelli göç politikalarının erken çeşitleriydi ve soy ağaçlarına yapılan katı vurgu at kültürü-

nün asli bir parçası haline gelmişti. Damızlık atlarla ilgili kitapları ve çiftleştirme kayıtlarını başucundan ayırmayan at üreticiliği dernekleri bize bu durumun geçerliliğini günümüzde bile koruduğunu gösteriyor.

At üreticiliği tarihine göz atarsak gelmiş geçmiş en iyi at soylarından bazılarının *melez* çiftleşme sonucunda meydana geldiğini görürüz. Bir yandan safkan soylar yetiştirilirken diğer yandan binlerce yıldan beri süregelen, kimi karakteristikleri pekiştirmek ve sonra da kopyalamak amacıyla herhangi bir "soy"un alınıp başka bir ırkla çiftleştirilmesiyle melez türler elde edilmesinin ironik bir yanı vardır. Her iki tercihin ardında gerek sosyal gerekse ekonomik gerekçeler, farklı çıkarlar rol oynar. Fakat burada genellikle bilime fazla kulak kabartılmamaktadır.

Belki de böylesi daha doğrudur. Son tahlilde atlarla ilgili diğer birçok şey gibi at üretimi de bir bilim olduğu kadar bir sanattır aslında. Binlerce yıldan bu yana atlar insanların arzu ve ihtiyaçlarının yanı sıra çevresel faktörlere göre yetiştirildi ve kullanıldı. Binicilik nasıl sosyal ve psikolojik tavır alışların üsluplaştırılması kadar, biniciliğe dair bilimsel nitelikli teknikler uyarınca gelişmişse de atların çiftleştirilmesi meselesi çok yönlü kaygıları yansıtır. Bunların kimi savaş arabası ve süvarilere ya da yük ve taşımacılığı gibi farklı işlevlere hizmet edecek pratik kaygılardan ileri gelirken kimi de siyasi ihtiraslara ilişkindi. Sözgelimi, dil ve kültürdeki ulusal kaygılarında son derece hassas olan Fransızlar 2. Dünya Savaşının ardından tek bir koşum atı soyunun geliştirilmesini teşvik etmişti. Ama artık ulusal tiplerden uzaklaşıp yerel kültürel farklılıklara odaklanmaya başlayan Almanlar aralarında Mecklenburg, Oldenburg, Hanover, Vestfalya, Hesse, Württemberg ve Bavyera Warmblood gibi ırkların olduğu çarpıcı bir çeşitlilikte yerel soyların yetiştirilmesine önem vermişti.

Birkaç bin yıldan beri yapılan ve hız, cüsse ya da dayanıklılık özelliklerinin korunmasını amaçlayan at üreticiliğinin arkasındaki asıl itici güç savaştı. Bir ülkenin askeri donanımının asli unsurlarından olan atların düşman ülkelere satılmasını engellemek için katı ambargolar ve idam ce-

zaları oldukça yaygındı. Ortaçağda İspanya, Fransa ve İngiltere at ihracatının yasaklandığı ülkelerdendi ve hatta Tudorlar zamanında İngiltere İskoçya'ya bile at ihracını yasaklamıştı. Söz konusu yasakların çoğu kez ihlal edilmesi bu toplumlarda atlara verilen aşırı önemi gösterir.

Her kültürde örneğine rastladığımız atlı geçit törenleri ülkelerin askeri güçlerini gösterişli bir tarzda yansıtmasına imkân tanır. Bu törenler, en azından bir asırdan beri gerek otokratik rejimlerde gerekse demokrasilerde yaygın olarak gözlenen, içerdekileri hayran bırakıp dışarıdakilere korku salmak amacıyla savaş makinelerinin cafcaflı biçimde sergilendiği törenlerin ilk örnekleriydi. Atların sergilendiği bir başka yerse, dünyanın dört bir köşesinde park ve meydanları süsleyen büyük liderlerin (belki de o kadar da büyük değil) at üstündeki heykelleriydi.

Savaş arabası ve başka amaçlı arabaların MÖ 2. binyılda kullanımının arttığı ve özellikle de kullanışlı koşum takımlarının henüz tasarlanmadığı zamanlarda bu arabaları çekmek için daha iri cüsseli atlara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Ve tabii ki, artık herkes bu tip atların peşinden koşuyordu.

Savaş arabalarının erken bir zamanda kullanılmaya başlandığı ve iri cüsseli atların pek revaçta olduğu Çin'de iyi besili ve yaklaşık bir buçuk metre boyundaki efsanevi Fergana atları adeta el üstünde tutuluyordu. MÖ 100'lü yıllarda İmparator Vu-di bu atları getirmek için çok çok uzaklardaki Batı topraklarına büyük bir sefer düzenlemişti. İmparatorun askerleri atlardan 3.000 tanesini yakalamışsa da 3.500 kilometreden daha uzun dönüş yolunda sadece en güçlü ellisi hayatta kalabilmişti.

Ortaçağ boyunca maksat, tüm ağırlıklarıyla zırhlı şövalyeleri taşımak olduğundan iri cüsseli atların üretilmesine öncelik verilmişti. Ateşli silahların çıkmasının ardından daha küçük ve hızlı atlar yeniden önem kazanmış, şövalyelerin "iri cüsseli atları" ise sivil bir kimlik kazanarak modern zamanların Avrupa'sında taşımacılık için ve gösteri amacıyla yetiştirilen birçok at türünün ataları olmuştu. Savaş dışı amaçlar için üretildiğini düşündüğümüz Percheron veya Belçika Atı gibi çoğu çekim atı aslında kariyerlerine savaşlarda başlamış ancak daha sonra, çiftlik işlerinde, kanal mavnalarını ya da demiryolu ortaya çıkmadan önce ağır yük-

leri çektikleri işlere koşulmuştu. Özel olarak çiftlik işleri amacıyla üretilen tek yaygın çekim atı türü ise Suffolk idi.

Atların birtakım özel ihtiyaçları karşılamak için yetiştirilmesi ve en uygun koşum takımlarının tasarlanması önemini sürekli olarak korumuşsa da at eğitimi daima birincil öneme sahip olmuştur. Atlara dair ilk yazmaların daima savaş hazırlıklarının bir parçası ve binicilikteki modern anlayışın menşeinin süvari akademileri olması hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer yandan, spor müsabakaları ve eğlence amaçlı gösterilerin de oynadığı roller olmuştu. Gelişen savaş teknolojisinin savaş arabasını devre dışı bırakması Romalıları savaş arabasından vazgeçirmemiş, Yunanlılardan esinlenerek, en büyüğü 200.000 izleyici kapasitesine sahip olduğu söylenen Roma'daki Circus Maximus olmak üzere, at yarışı amaçlı arenalar –hippodrom– yapmışlardı. Çoğu zaman vahşi ve kanlı ama arkasında büyük para dönen bu eğlence, çoğunluğu kölelerden ya da işçi tabakasından gelen son derece parlak bir sürücü takımı yaratmıştı.

Engelsiz koşu ya da polo ve buzkaşi [at üzerinde post kapma yarışı] gibi binicilik oyunlarının geçmişi antik çağlara kadar gider. Buzkaşi, keçi veya dana derisi kumla doldurulup bir gece suda bekletildikten sonra sayıları ondan tutun da bine kadar değişen binicilerden oluşan takımların Orta Asya'da ezelden beri oynadığı bir oyundur. Kelime anlamı "keçi çalma" olan ve binicilikte ustalık kadar içerdiği bariz riskleri umursamayacak bir yürek isteyen bu özel oyunun tarihi İskitlere kadar uzanmaktadır.

Atlarla yapılan ilk sporlardan olan avcılığın savaşmaya yönelik bir pratik teşkil etmesinin arkasında, atlı bir savaşçının ve aslında herhangi bir atlının temel meselesine cevap vermesi yatıyordu: Atın doğal içgüdüsü kovalamak değil kaçmaktı. En az bir süvari veya gösteri atı gibi, bir savaş arabası atının da bir şeyin peşinden gönüllüce koşmasını sağlamak için eğitilmeye ihtiyacı vardı. Avcılık bunu tehlikeli biçimde sınamaya yarayan bir yoldu. MÖ 1100 civarında yaşayan ve savaş arabasının üzerinde 800 aslan öldürdüğü rivayet edilen Asurlu I. Tiglat Pileser gibi birçok eski zaman kumandanı için avcılıkta mahir olmak böbürlenilebilecek bir meziyetti.

Tarihin bu devirlerinden kalma birçok tasvir, doğal düzenin tepetaklak olduğuna işaret edercesine savaş arabaları ve aslanların karşı karşıya gelmesini konu alır.

Atlarla ava çıkılması atın içgüdüsel davranışlarına ters düşen insan alışkanlıklarından sadece biriydi (ters düşme daha önce binicilik ve sürücülükle başlamıştı). Atların en derin içgüdülerinin onlara yaban kedilerden gelecek saldırıları tam sırtlarında hissettirdiğini düşünürsek, sırtlarına, hangi amaçla olursa olsun, bir insanın çıkmasına izin vermeleri pek doğal sayılmaz. Tıpkı kurtların birini yere serıneye çalıştıklarında yaptığı gibi, bir yabancının arkamızdan bize sarılması halinde hissedeceğimizi atlar insanlar sırtlarına çıktığında hissetmiş olsa gerek. Saldırı amaçlı koşmayı öğrenmek de at için pek kolay olmasa gerek. Atlara yapılan nadir atıflardan birini bulduğumuz Tevrat'ta (Eyüb: 39) artık saldırmayı öğrenmiş atın gösterdiği cesaret şöyle anlatılır:

> Ayakları toprağı şiddetle eşer, gücünden ötürü sevinçle coşar, savaşçının üstüne yürür. Korkuya güler, hiçbir şeyden yılmaz, kılıç önünde geri adım atmaz. Ok kılıfı, parıldayan mızrak ve pala, üzerinde takırdar atın. Coşku ve heyecanla uzaklıkları yutar, boru çalınca duramaz yerinde. Boru çaldıkça, "Hi!" diye kişner, savaş kokusunu, komutanların gürleyen sesini, savaş çığlıklarını uzaklardan duyar.

Burada at üreticiliğinin rolünü yabana atamayız. Yabana atamayacağımız bir başka nokta ise at yetiştiriciliği konusunda sahip olunan bilgidir. Genç Kyros komutasındaki ordunun, binicilik metotlarındaki ustalıklarıyla tanınan Perslerin lideri II. Artakserkses'e karşı giriştiği sefere paralı asker olarak katılan Xenophon, at bakımı ve at yetiştiriciliği hususundaki derin bilgisini burada öğrenmişti. Bu, zamanın bir numaralı efsanevi süvari birliklerine sahip Medlerin Perslerce mağlup edildiği MÖ 550 yılından çok daha sonraydı. İlerleyen yıllarda Persler her rütbeden insanın katıldığı bir binicilik geleneği geliştirmişti. Bu önemli sosyal değişimin soyluları endişelendirmesine gerek yoktu çünkü atlar hâlâ statü ile eş anlamlıydı ve mesafe ne kadar kısa olursa olsun Pers soylularının mutlaka at sırtında seyahat etmeleri bekle-

niyordu (Bir aşağıdaki caddeye inecekleri zaman bile makam araçlarından vazgeçmeyen yönetici alışkanlıklarının temelinde de bu var belki).

Pers hiyerarşisinin üst basamaklarında olanlar, ata binmenin savaş arabası sürmenin yerine geçerek daha büyük bir güç ve itibar anlamına geldiği zamana kadar, danışmanlarının sözünden çıkmayarak bir nevi antik limuzin diyebileceğimiz savaş arabalarının göreceli güvenliğinden vazgeçmedi. Hem sosyal hem de stratejik kaygılardan ötürü akıl kârı olan da buydu. Ayrıca birçok hükümdar çok iyi binici olmadığından ve savaşların çoğu savaş arabalarının kolayca sürülebileceği düz alanlarda yapıldığından bu olağan bir davranıştı.

Savaş arabası atlarının sırtı genellikle, kıldan dokunmuş bir örtü veya deri bir yastıkla kaplanarak korunurdu. Genel geçer kanıya göre muharebelerde savaş arabası hücumları yapılmışsa da buraya koca bir soru işareti düşsek iyi olur.

Atlar hakkında bilgisi olan tarihçilerin de belirttiği üzere, savaş arabası (veya süvari) hücumlarının kaçınılmaz –aslında kasıtlı– yönlerinden olan çarpışmalar atlar için hep öldürücü olurdu. Bu ortadayken, mutlak gerekli olmadığı durumlarda neden herhangi bir temkinli savaşçı buna yeltenirdi ki? Atlar böyle riske atılamayacak kadar çok değerliydi ve savaş arabalarını çeken atların sayısını düşündüğümüzde kayıpların felaket boyutlarına ulaşabileceğini tahmin etmek zor değildi. Düz arazide hız yapıp ani dönüşleri becerebilmesi için nispeten hafif tasarlanan savaş arabalarının çarpışması çok tahrip edici olurdu. Ayrıca arka saflarda meydana gelecek keşmekeşi de hesaba kattığımızda, at hücumunu takip edecek piyadenin devrilen atlar arasında pek fazla ilerleme şansının olacağını söyleyemeyiz.

Son olarak, hücum esnasında sürücünün yanında pozisyonunu alıp yayını gerecek ya da mızrağını fırlatacak askerin hedefini şaşırmaması için sürücünün atları ya dörtnala koşturması ya da eşkin sürmesi gerekirdi. Atın dikey olarak yaratacağı sarsıntının minimuma indirilmesi sadece bu iki tempodan birinin seçilmesiyle mümkündü. Fakat her ikisinin de bariz riskleri vardı. Dörtnala sürülen atların savaş arabasının ani dönüşler

yapmasına imkân tanımaması çarpışmalara davetiye çıkarırken, yavaş tempoyla sürülen atlar düşman için kolay av olacaktı.

Ortadoğu'da MÖ 7. yüzyıla gelindiğinde savaş arabalarının cephedeki malum kısıtları ve engebeli arazi şartları, ordulara daha fazla hareket ve güç sağlayan süvari kuvvetlerine geçişi hızlandırmıştı. Ben Hur'u bir kenara koyacak olursak –savaş arabası sürücüsünün etkileyici görüntüsünün görsel sanatlarda ve bu sanatların saraylı destekleyicilerinde daha uzun zaman tesirini sürdürmesine rağmen– savaş atlarıyla ilgili meşhur hikâyelerimizin çoğunun kahramanları sürücüler değil binicilerdir.

İskitlerden Hunlara, Büyük İskender'den Cengiz Han'a, Müslümanlığı yayanlardan, Haçlılara ve İspanyol *conquistador*'larına ve ovalardaki Amerikan Yerlilerine kadar fethedip, denetleyen ve imparatorluklara kafa tutanlar hep at sırtındaki savaşçılardı. Seferlerinin öyküleri savaş tarihinin en önemlileriydi ve hem askeri stratejileri hem de binicilik hünerlerimizi günümüze değin şekillendirmişlerdi. Halen uyguladığımız at bakımı ve eğitiminin temelleri de yine onlar tarafından atılmıştı. Göklerde jetlerle, yahut yerde tank taburlarıyla olsun modern muharebe metotları süvarilere çok şey borçludur. Büyük İskender'in Makedonyalı süvarileri veya Cengiz Han'ın Moğol atlıları gibi efsanevi atlı birlikler düşmanlarını çaresiz bırakan taktikleriyle o günden günümüze savaş uzmanlarını hep hayran bırakmıştır.

Perslerin Yunanlılarla yaptığı savaşlarda ve daha sonra MÖ 5. yüzyılda Yunan şehir devletlerinin birbiriyle çarpıştığı ardı arkası kesilmeyen Peloponnez Savaşlarında süvarilerin varlığı göze çarpmaya başlamıştı. Bu devirde Yunan şehir devletlerinin henüz yerleşmiş bir atçılık geleneğine sahip olmadıklarını gören Xenophon, biraz da Atinalıların süvari güçlerini geliştirmeleri kaygısıyla yazdıklarını kaleme almıştı. O sert ve vahşi zamanlarda iyi bir süvari gücüyle sağlam yük hayvanları edinmek şarttı. Bunu Büyük İskender kadar kesinlikle gösterecek başka kimse yoktu.

Hakkında gerçekten bir şeyler bildiğimiz ilk atlı savaşçılardan biri Makedonyalı İskender'di. Atları kamçıyla değil, şefkatle terbiye eden ilk eğiticilerden biriydi ayrıca Makedonyalı İskender:

Resim 20. İskender ve atı Bukefalos (Pompei, İtalya, y. MS 1. yüzyıl).

Teselyalı bir at taciri Makedonyalıların lideri Philippos'a satmak için bir at getirir. Arkasına vurulu damga, öküz başını andırdığından halk ata bir isim bulmuştu bile: Bukefalos (öküzbaş).

Takvimler MÖ 344 senesini gösteriyordu ve o zamanlarda bile at tacirlerinin pek iyi bir ünleri olduğu söylenemezdi. Hareket ederken muhteşem görünen at, yanına biri yaklaştığında son derece huysuzlanıyordu. Philippos tam atı ve tacirini defedecekti ki henüz 12 yaşında olan oğlu İskender atı sakinleştirmeyi denemek için babasından izin istedi. İskender saç fırçası tutmadan önce yular tutmaya başlayan delikanlılardan biri olmalıydı; yoksa saç fırçasını önce bir at üzerinde mi denemişti? Her ne ise, at tacirinin –hatta belki de atın kendisinin bile– anlamadığı bazı şeylerden anladığı aşikârdı.

Bukefalos'un kendi gölgesinin hareket ettiğini gördüğü zaman korktuğunu fark eden İskender atı güneşe doğru çevirdi. Bukefalos

artık sakinleşmişti. Atının üzerine atlayan delikanlı tarih yazmaya hazırdı artık.

İskenderiye'den Fergana'ya, Makedonya'dan Hindistan'a kadar neredeyse 30.000 kilometrelik bir sahaya yayılmış dünyanın gördüğü en geniş imparatorluğu kurarken Büyük İskender'in altında atı Bukefalos vardı. Her ne kadar Teselya'nın ovalarından getirilmiş olsa da Bukefalos'un soy kütüğü ya Akhal Teke –üç gün boyunca su içmeden yol alabilen atlarıyla meşhur Akhal vadisi Orta Asya'daki Karakum çölünün göbeğinde bir vahaydı– ya da Fergana'ya dayanıyordu. Büyük İskender sıcaklığın 50 dereceye ulaştığı yerlerden Hindukuş'un kar ve buzuna, otlaklardan, bataklıklara, çöllerden muson ormanlarına kadar her türlü arazi ve hava şartları altında ilerlerken onu Bukefalos taşımıştı. Büyük İskender'in savaştığı son yer olan Puncap'ta Hydaspes ırmağında, söylenceye göre 30 yaşında ölen Bukefalos'un ardından unutulmaz komutan, fethettiği şehirlerden birine atının ismini vermişti.

İskender, babası Philippos'un MÖ 336'da suikasta kurban gitmesinin ardından iktidara geldi. Babasından 400 atlık hafif bir öncü birliğiyle, Philippos'un icadı olan ve *sarissa* denilen neredeyse altı metre uzunluğunda mızraklarla silahlanmış 3300'den fazla atlının oluşturduğu ağır bir süvari birliğini ve bölgenin tehlikeli biçimde karmaşıklaşmış ilişkiler ağını miras almıştı. Kısa mızraklarıyla Makedonyalı süvariye erişmesi imkânsız olan düşman atlısının yüzünü veya atını hedefleyen *sarissa*'nın ucu sivri, sapı ise binicinin ilk denemesinde ıskalayabileceği hesap edilerek kabaralı idi. Makedonya süvarisinin İskitlerden örnek aldığı kama biçimli savaş düzeni Yunanlıların dörtgen formasyonuyla karşılaştırıldığında daha fazla içeri sokulma kabiliyeti ve daha kolay manevra yapıp dönme olanağı sağlıyordu. İskender muazzam seferine başladığında yanında sadece Makedonyalı değil aynı zamanda sayıları 6.000'e ulaşan Teselyalı ve Trakyalı süvarilerle Pers süvarileri de bulunduruyordu. Ve bu sadece başlangıçtı.

Philippos Makedonya'nın at mevcudunu, söylendiğine göre 20.000 kısrak ithal ederek artırmış ve iyileştirmişti. Philippos'un dönemiyle aşağı yukarı çakışan Sibirya'daki Pazırık mezarlarından bildiğimiz üzere, sağlam bacaklı bu atların yerden yükseklikleri yaklaşık bir buçuk

metre olmalıydı. İskender, Bukefalos'un da doğduğu Teselya'dan ve atçılık geleneği Yunanistan'dan daha gerilere giden Trakya'dan getirttiği birçok başka tür mükemmel savaş atıyla Makedonyalı süvari birliklerinin gücüne güç katmıştı. Yapılan bazı yorumlarda bakımı kolay, şaşırtıcı derecede dayanıklı ama bir o kadar da çirkin olarak betimlenen at stoklarına Trakyalılar İskit ülkesinden ithal ettikleri at soylarını da eklemişti. İskender'in ordusunu tüm bu farklı türler oluşturuyordu.

İskender'in Muhafız Süvarileri diye bilinen ağır süvarileri yaklaşık 200'lük gruplara ayrılmış, 300 atlı bir grup ise lidere en yakın özel bir birliği oluşturuyordu. İskender'in süvarisinin bitirici gücünü biraz olsun anlamaya yarayacak bir örnek vermek gerekirse, MÖ 334'teki Granikos muharebesindeki kayıpları, sadece yirmi beşi Muhafız Süvarilerinden olmak üzere, doksan atlı ve otuz piyadeyi geçmezken Perslerin süvari ve piyade kayıpları 1000'in üzerindeydi.

Ertesi yılki İssos Muharebesinde ise Pers kralı Darius'un 30.000'lik süvari gücünün karşısına yalnızca 4.500 süvariyle çıkmasına rağmen sonuçta Makedonyalıların toplam 450 civarında süvari ve piyade kaybına karşılık Persler 15.000 askerlik bir kayıp vermekle kalmayıp atlarının birçoğunu da İskender'e kaptırmıştı.

İki yıl sonra Darius'la bir kere daha, bu sefer Dicle yakınlarındaki Gaugamela ovasında karşılaştıklarında İskender'in 7.000 süvarisi ve 40.000 piyadesine karşılık Darius'un yaklaşık 35.000 süvarisi, tahminlere göre sayıları 200.000'den bir milyona kadar değişen muazzam miktarda piyadesi vardı. Bunun yanı sıra 200 tane dört atlı ve biçki tekerlekli savaş arabası da –bu model Hindistan'da geliştirilmişti– bulunuyordu.

Bu yenilik bile Darius'un işine çok yaramamıştı belli ki. Sadece tek bir atı etkisiz hale getirmek diğer üçünü birden devre dışı bırakmaya yettiğinden savaş arabaları hem piyadeler hem de süvariler tarafından kolayca alt edilmişti. Savaşın sonundaki tabloya baktığımızda ise Makedonyalıların verdiği zayiat sadece 500 civarındayken bu rakam Perslerin cephesinde 100.000'i buluyordu.

Bunlar henüz İskender'in ısınma hareketleriydi. Çünkü takip eden sekiz yıl boyunca ordusunun başında Asya'nın batısından Hindistan'a kadar

ilerleyerek topraklarına toprak katmakla kalmamış, emperyal maceraları için ordusunun at stokunu da zenginleştirmişti. Ama bu muazzam ordunun lojistiğini hakkıyla sağlamak hiç de o kadar kolay değildi ve ne insanların ne de atların kolayca aşabileceği arazi şartları İskender'in tahmin ettiğinden de zorlayıcıydı. Gemilerin yerel limanlara taşıdığı erzak ve teçhizatın bir bölümü her biri 120 kiloya kadar yük taşıyabilen atların sırtına aktarılmıştı ve muhtemelen süvari atlarının payına da bir parça nakliye işi düşmüştü.

Bu atların sırtlarına yüklerin nasıl konulduğu ve taşındığı konusunda şaşırtıcı derecede az bilgimiz olsa da kullanılan halat ve düğümlerin asırlardan günümüze kadar gelen çeşitlerle neredeyse birebir mukayese edilebileceğini söyleyebiliriz: Yük eyeri ile birkaç küfe ve sepet. Batı Amerika dağlarında yük hayvanlarının sırtında eşya taşıyanların halen kullandığı ve *diamond hitch** dedikleri düzenek de büyük olasılıkla İskender'in ordusu tarafından biliniyordu.

Bu zorlu arazi koşullarında, günümüzde de olduğu gibi, atlar bir de kendi erzaklarını taşırdı. En nihayetinde, askeri açıdan en büyük önemi ifade eden atlarının sağlığı konusunda son derece titiz davranan İskender, her at için günlük beş kilo tahıl, beş kilo saman ile otuz beş litreye kadar su ayrılmasını buyurmuş ve şartlar elverdikçe otlamaları için haftanın bir gününü dinlenmelerine ayırmıştı. Bunun yanında, ordunun yaptığı yağmaların bölgelerin hasat zamanına denk gelmesine de özen gösteriyordu. Söz konusu cömert uygulamalar, bu büyük liderin atları için beslediği ilgi ve titizliğe dair bize bir fikir verebilir. Ama şunun da altı çizilmeli ki, atları olmadan, kelimenin tam anlamıyla, hiçbir şey yapamaz, hiçbir yere gidemezdi.

At sırtında başardığı bazı şeyler sanki insan sınırlarını aşar nitelikteydi. Gaugamela'dan sonra Darius'u birkaç gün daha takip eden İskender, bir günde yetmiş dört kilometre kat etmişti. Başka bir sefer de, çöl topraklarında susuz, çok az erzakla ve nalsız atlarla Dairus'u kovalarken, Darius'un kumandanlarından biri tarafından öldürüldüğünü öğrenene kadar beş gün boyunca toplam üç yüz yirmi kilometre yol kat etmişlerdi. Hindistan'da Hydaspes ırmağında Porus'un ordusundaki filleri bile becerikli bir

* Bkz. http://www.inquiry.net/images/ohb320.gif

manevrayla etkisiz bırakan İskender iki seneden daha kısa bir zaman sonra, MÖ 323 yılında ölmüş, ardında Yunanistan'dan Afganistan'a kadar uzanan koca bir imparatorluk bırakmıştı. Bunu atlarına borçluydu.

Büyük İskender'in kazandığı zaferler, süratle hareket edip şiddetle hücum eden süvari gücünün vurucu etkisinin habercisi olsa da, bunun açık bir şekilde doğrulanması için Romalıların İskit kökenli Partlar karşısında MÖ 53'te, Moritanyalılar karşısında MS 3. yüzyılda ve nihayet 378 yılında Adrianopolis Muharebesinde Gotlar karşısında uğradığı mağlubiyetleri beklememiz gerekecekti.

Romalıların, modern uygarlığın teknik temelini atan etkin ulaşım ve iletişim sistemleri, endüstri stratejileri, askeri organizasyon yapıları, gelişkin hukuk sistemleri ve daha bir dizi yeniliklerle dünyayı değiştirdiği doğrudur, ama söz konusu atlar olduğunda Romalılar öncü değil artçıydılar. Çabuk öğrenen Romalılar özellikle düşmanlarından kapabilecekleri ne varsa öğrenmeye çalıştılar. Kelt ve Germen kabilelerini ilk defa muharebe alanında gördüklerinde barbar yaftasını yapıştırıp onları hor görmelerine rağmen süvari ve piyade kuvvetlerinin bir araya gelmesinden ibaret olan hücum metotlarının oldukça etkili olduğunu da gözden kaçırmamışlardı. Perslerden silah ve zırh konusunda esinlenerek süvarilerini *cataphractarii* (sadece atlının zırhlı olduğu) ve *clibarani* (hem atın hem de atlının zırhlı olduğu) diye ikiye ayırmışlardı. Bu formasyon daha sonra ortaçağ şövalyelerine ilham kaynağı olacaktı.

Romalıların bundan sonra attığı adım, oyunu kurallarına göre oynayan tüm emperyalistlerin yaptığı gibi yerel toplulukları kullanmak oldu. Çok geçmeden Roma'daki Constantinus Zafer Takının frizlerinde resmedildiği üzere Yukarı Nil'deki Belmiler ve Moritanyalıların yanı sıra Hunlar, Gotlar ve öteki Germen süvarileri Roma'nın emperyal ordusunda saflarını almıştı. Yine de bütün yaratıcılıklarına rağmen hâlâ esas olarak piyade birlikleri dayanıyor ve süvarileri ancak zaferden emin olduklarında ortaya sürüyorlardı. At sırtındaki barbarlara karşı duydukları derin korku ve nefretten olsa gerek, Roma'nın tüm vatandaşları vahşi toplulukların kılığı olan pantolon ve bot yerine toga ve sandal giyerdi.

Büyük İskender'in mahirane bir biçimde yaptığının aksine Romalılar hiçbir zaman çarpıcı organizasyon kabiliyetlerini özel eğitimlere, savaşacakları araziyi dikkatle seçmeye ve süvarinin ihtiyaç duyduğu atların sağlığına devamlı özen göstermeye yöneltmedi. Fakat posta servisinden savaş arabası yarışlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede atların savaş dışı hizmetleri oldukça belirginleşti. Batıda Britanya'dan doğuda Suriye'ye kadar yayılan bir yol şebekesi üzerinde atların çektiği posta ve yük arabalarıyla –ve hatta at sırtındaki ekspres kuryelerle– sağlanan ulaşım ve iletişim hızı, ancak tren ve telgrafın gelişiyle geride bırakılabildi. İmparatorluk çapında av ve çekim atları, koşum atları ve yarış atları gibi yeni at türleri de yetiştirildi. Bir başka önemli nokta ise, genel kanıya göre Romalıların MS 1. yüzyılda icat ettiği at nalıdır. *Hipposandal* denilen bu nal modelinde düzleştirilmiş oval bir metal parçası, yükseltilmiş kenarları ve halkalar yardımıyla deri bir şeride tutturulup ayağa monte ediliyordu. İskender'in atlarının ayaklarına da muhtemelen bundan üç yüz elli yıl önce engebeli arazi için nala benzer şeyler takılmıştı.

İber yarımadasında Romalıların etkisi oldukça güçlü bir şekilde hissediliyordu. En büyük düşmanlarından Hannibal ile savaşan Romalılar yarımadayı MÖ 2. yüzyılın sonlarında kontrolleri altına aldıklarında yanlarında doğuya ait bazı at soylarını getirmeyi de ihmal etmemişlerdi. Öteden beri düşkün oldukları yarışları ve binicilik oyunlarını kısa zamanda yarımadada başlatmışlardı. Getirdikleri atları yarımadanın yerli atlarıyla melezleyerek üç ana at soyunun temelini atıyorlardı: Sırtı kısa, tıknaz, güçlü ve çevik yapılı Endülüs atının atası; kibar adımları, yuvarlak butları ve dalgalı yelesiyle zarif Jennet; küçük ve sağlam yapılı Fransız tırıs atı.

Roma at kültürüyle kesişen başka etkilerden bahsetmemiz mümkündür. Hannibal'in başarıları ve atların bu başarılardaki yadsınamaz payı sadece zaferlerinde değil, aynı zamanda Napoli yakınlarındaki Capua'da konaklamasını (MÖ 216-215) takiben Etrüsk atlarının Berberi atlarıyla çaprazlanmasıyla da ölümsüzleşmişti. Sonuç, meşhur Napoli (*Neapolitan*) atlarıydı. Her ne kadar günümüzde nesli tükenmiş olsa da iki Napoli aygırı –farklı türden dört diğer aygırla beraber– Lipizzaner soyunun ataları olarak tarihe geçmişti.

MS 3. yüzyıla gelindiğinde farklı göçebe kabilelerden develi biniciler Romalıların Kuzey Afrika'daki düzenli ordusunda saf tutmaya başla-

Resim 21. Roma posta arabası (MÖ 1. yüzyıl).

mıştı. Deve, Kuzey Afrika çöllerinde ve Ortadoğu'da savaşçıların en sık tercih ettiği binek hayvanıydı. Fakat Arap toplulukları Mısır, Irak ve Suriye içlerine doğru hareket etmeye çoktan başlamıştı. Hem dayanıklılığı hem de süratinden ötürü revaçta olan Arap atı, iktidar ve zarafetin asil sembolü olma yolundaydı. Kökeni, günümüz atlarının atalarının gizlendiği zamanın puslu sayfalarında saklı olsa da bu soyun uzmanlarından 19. yüzyılda yaşamış General Eugene Daumas'ın kanaati şöyleydi: "Bulutlar ile kumlar arasında bir yerde yaşar. Arap, Berberi, Türk, İran veya Necd diye adlandırmanızın pek bir manası yoktur çünkü tüm bu isimler vaftiz isimleri değerindedir. Bu ailenin asıl adı Şark Atı olmalıdır."

Arap atının kökenine dair hikâyeler çeşitlidir. Bu tip hikâyelerden beklendiği üzere hepsi birbirinden farklı şeyler anlatsa da özünde mesaj birdir: Arap atı çok asil bir soydan gelir.

Hz. Muhammed'in, güç ve sadakatlerini ölçmek için bir haftadan beri susuz bıraktığı atlarının damakları kurumuştu. Sonunda kapıyı açtı ve hepsi su kaynağına doğru atıldıkları esnada Hz. Muhammed savaş borusuna üfledi. Atlardan beşi çağrıya uyup geri döndü. Bu beş at artık onun en güvenilir bineği ve asil Arap atlarının atası olmuştu.

Eski bir Arap efsanesine göre Allah atı güney rüzgârından yaratmıştı. Ona şöyle buyurmuştu: "Senden bir canlı yaratmak istiyorum. Haydi, yoğunlaş!" Rüzgârın yoğunlaşmasıyla Cebrail'in bundan bir avuç alıp Allah'a takdim etmesi bir olmuş, Allah da bunu koyu doruya, karıncanın rengine dönüştürerek atı yaratmış ve tüm mutlulukları alnından gözlerinin arasına düşen perçemine asmış.

Bir başka hikâyeye göre ilk at yetiştiricisi, İbrahim'in büyük oğlu ve inanışa göre Arapların atası olan İsmail'di. Hz. Muhammed'in çağdaşı ve Arap atlarının şeceresini tutmakla meşhur İbnül Kelbi'ye göre bu sülale binden fazla ata sahip olan Davud ile sürmüştü. Davud'un ölümünün ardından atları oğlu Süleyman'a geçmiş, o da bu atların arasından yüz tanesini ayırmıştı. Süleyman'ın atlarının sayısı zamanla 12.000'i aşsa da (bu şekilde Tesniye: 17'deki Musa'nın bir kralın kendisi için at artırmamasına dair kanunu ihlal edilmiş oluyordu) daha önceden ayırdığı yüz attan biri olan Zad el-Rahib veya Biniciye İhsan adlı aygır dikkatleri üzerinde toplamıştı. Süleyman, Saba Melikesi Belkıs ile evlenmesi vesilesiyle hediyelerini sunmak için uzaklardan Kudüs'e gelen Araplara bu aygırı göstermişti. Kendisine gösterilen hürmete karşılık ve dönüş için önlerinde uzanan zorlu yolu da hesaba katarak, yolculuk sırasında avlanmaları için bu aygırı onlara hediye etmişti. Zebradan, ceylandan ve devekuşundan da daha hızlı olan Zad el-Rahib'le yapılan hiçbir avdan boş dönülmüyordu. Nitekim memleketlerine döndüklerinde onu damızlık olarak kullanarak dünyanın en büyük safkan at ırkının efsanevi temellerini atmışlardı.

Günümüz Libya topraklarında bulunan ve geçmişleri en az 8.000 yıl öncesine dayanan kaya resimlerinde, günümüz Arap atının neredeyse aynısı olan bir atın resmedildiğini görürüz. Bilimsel bir tespite göreyse, Arap atının binlerce yıl önce sürüdeki diğer arkadaşları kendi yollarına de-

vam ederken kuzeyden Hindistan'a inen Asya atlarının torunu olduğu neredeyse kesindir.

Hz. Muhammed'in aradığı terbiye ve sadakate sahip at tipi yüzyıllar boyunca insanoğlunun tasavvur ettiği bir şeydi ve bir anlamda da insanlar için bir ilham kaynağı olmuştu. Tıpkı soylu atlar gibi sadık atlar da herhangi bir kültürün ya da ülkenin sınırlarına hapsolmuş değildi. İslam'ın dillere destan at sevgisinin temeli olan bu anlayış Kur'an'da yüceltilip Hz. Muhammed tarafından geliştirildi. Ortaçağda Avrupa uygarlığını biçimlendiren ve onu hâlâ etkileyen Hıristiyan şövalyelik geleneğinin temeli de bu sadık at imgesidir. Gerek maddi gerek manevi, gerekse de fiziksel ve psikolojik olarak bize atlara ihtiyaç duyduğumuzu söyleyen ve yabani atlara düzdüğümüz övgüde kendisini ele veren hissin bir parçasıdır bu. Atlar hayal dünyamızda özgürce koşar ve dostlarımız olur.

Arabistan'ın asil atlıları ve yeni doğan İslam dini, Hz. Muhammed'in 632'deki vefatını takip eden asırlar boyunca bütün dikkatleri üstüne toplamakla kalmamış, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve İspanya'nın büyük bir bölümünü de fethetmişti. Kur'an'ın 100. suresi olan Âdiyât Suresi şöyle başlar: "O harıl harıl (savaşa) koşanlara, (tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara, sabahleyin akın edenlere, tozu dumana karıştıranlara..." Hıristiyanlığın yayılışı gibi İslamın yayılışı da bu inancın dışında kalanlara bu dini kabul ettirmekten geçiyordu ve askeri gücün bu amacı gerçekleştirmedeki en etkili yöntem olduğunu Hz. Muhammed daha en başında görmüştü. Bu manevi amaçla atlara gösterilen maddi ilgi ve özen İslami yapının suyu ve çimentosuydu adeta.

Aslında bu, bölgede Hz. Muhammed'den önce hüküm süren şartların doğal bir devamıydı. Atların, güttükleri sürülerle beraber mekân değiştirip duran çoban toplulukları için nakliye görevini yerine getirmesinin yanında genellikle at sırtında yapılan kabile savaşlarında da temel bir rolü vardı. Hz. Muhammed, öncelikle misyonunu başlattığı Mekke'de daha sonra da 622'de hicret ettiği Medine'de sadece Arap yarımadasını değil bütün dünyayı temelinden değiştirecek adımlar atmıştı. Bu dönüşümü esas olarak sözleriyle gerçekleştirse de eylemleri hem savaş hem de barış zamanında muazzam etkiler bırakmıştı. Her zaman atlara önem verdi. Vefatına

kadar Medine'de kaldığı on yıllık süre zarfında altmıştan fazla askeri sefer planlamış ve bunların otuzunu bizzat kendisi idare etmişti. Hz. Muhammed'in disiplin ve kararlılığından ilham alan ilk halife Ebu Bekir Kadisiye'de Sasanilerle giriştiği muharebereyle başlayarak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı yeni inançla tanıştırmak için kolları sıvamıştı.

İslamın kararlı ilerleyişi karşısında Avrupa inatçı bir engel olarak durmakta kararlıydı. Çoğunluğu Müslüman Berberilerden oluşan bir kuvvet 711 yılında Cebelitarık'a çıkmış, takip eden beş senede İspanya içlerine doğru ilerleyip Pireneler'de Fransa'nın kapısına dayanmıştı. 732 yılında Tarık'ın süratli ve hafif atları Charles Martel'in mızraklı ağır süvarileriyle Poitiers'de karşı karşıya geldiler.

Eski tarihlerden beri süregelen bu çatışma "gerilla"larla "gorilla"lar arasındaydı. Sonuçta "gorilla"lar kazansa da bu "gerilla"ların sonu anlamına gelmemişti. Ne de bu, atlı savaş tekniklerinde yeni bir geleneğin başlangıcına işaret ediyordu –nitekim Romalılar ve mızraklı savaşçılarıyla Sarmatlar bunu daha önce kullanmışlardı. İşaret ettiği bir şey varsa o da savaş arenasının yeni teçhizatın denendiği bir yer olarak ortaya çıkmasıydı. Bu sefer, daha büyük, daha güçlü atlar ve daha ağır bir zırhla donanmış süvari galip geliyordu.

Neredeyse bin yıl boyunca İber yarımadası yalnızca Müslümanlarla Hıristiyanların değil aynı zamanda değişik savaş teknolojilerinin de kozlarını paylaştığı savaş alanlarına ev sahipliği yaptı. Antik Yunan zırhı sırt ve göğüs levhasından oluşuyordu. Romalılar metal şeritler kullanarak daha fazla hareket serbestisi kazandılar. 500'lü yıllara gelindiğinde, Bizans süvarilerinin giydiği ve Bayeux Duvar Halısı'nın gösterdiği üzere, Normanların İngiltere'yi işgal ettiği 500 yıl sonrasında dahi geçerliliğini koruyan zincir zırhlar kullanılmaya başlanmıştı. Zincir zırhın ağırlığı atların da ağır olmasını gerektiriyordu. Ağır zırhlı mızraklı atlıların ihtiyaçlarına cevap verebilmek için Avrupa süvarisi zincir zırhı levhalı zırhla takviye ederek ekstra koruma sağlamış, çok geçmeden şövalyelerin bütün vücutlarını saran zırhlara bürünmeleriyle zincir zırhın sadece boyun ve eklem yerlerini örtmesiyle yetinilmişti. Bu da eskisinden de büyük atlara gereksinim duyulacağı anlamına geldiğinden herkes bu cüssedeki atları tedarik işine girdi. 12. yüzyı-

lın başlarında at üreticiliğine başlayan Chartreuse Tarikatına mensup keşişler her atın soy kütüğünün ayrıntılı kayıtlarını tutmaya başlayarak bu konuda Avrupa'nın öncülerinden olmuşlardı.

Ama Endülüs Arapları ne daha hafif zırhlarından, ne de süratli, kıvrak, Asya ve Ortadoğu'nun süvari stiliyle uyumlu ve vur-kaç taktikleri için müsait safkan Berberi soyundan vazgeçmişti. Avrupa'nın bir başka bölgesinde bu stilin meziyetlerinin en çarpıcı kanıtı ise Moğol soyundan gelen Macarların 883 yılından itibaren Avrupa içlerine yaptığı akınlar olmuştu. Neredeyse on yıl gibi kısa bir sürede İtalya'ya kadar uzanmışlar, ele geçirdikleri ganimetleri taşımak için yanlarında yük atlarını da getirmeyi ihmal etmemişlerdi. Sonunda göçebe toplulukların en büyük düşmanına göğüs germek zorunda kaldılar: Atları için gerekli otlakların yokluğuna. Bu tarımsal araziyi adeta dinsel bir coşkuyla yok eden toplulukların karşılaşabileceği en büyük ironiydi. Yine de tıpkı Araplar gibi kıtaları kasıp kavurmaları hâlâ öykü ve türkülerde hatırlanmaktadır.

Barutun icadı bu anlatılanların geride kaldığı yepyeni bir dönemin habercisiydi. Muhtemelen, ilk defa 9. yüzyıl gibi Çin'de kullanılmaya başlanan barutun Avrupa'ya gelmesi ortaçağın sonlarını bulmuştu. 15. yüzyılın ortalarında süvariye karşı zaman zaman kullanılmaya başlansa da, barutun muharebe alanında en etkin nasıl kullanılacağının anlaşılması biraz daha zaman almıştı. İspanyollardan İsveçlilere kadar atlı askerlerin kullandığı ilk tüfekler pek kullanışlı olmamalarının yanı sıra pek etkili de sayılmazdı, ama yine de herkesi korkutmaya yetiyordu. Ateşli silahların yaygınlaşmasından epey zaman sonra bile eski günlerin anlayışı kaybolmamış, farklı toplumlardaki süvariler yakın teması, arbaletlerin ve tüfeklerin sağladığı ölümcül ama korkakça olan mesafeli savaşa tercih etmeye devam etmişti. Birçokları hâlâ kılıçtan vazgeçmemekte direniyordu –1510'larda Osmanlı barutu karşısında boyun eğmek zorunda kalan Orta Asya kökenli savaşçı köle sınıfı Memlükler ya da 17. yüzyılın başından itibaren kültürel olarak benimsenen gayet etkin bir silah kontrol sistemi yüzünden barutun nispeten daha az yayıldığı Japonya'daki samuraylar gibi. Atçılıkta oldukça ileri bir noktada olan her iki toplumdaki at eğitmenliği de şövalyelerin yöntemlerine oldukça benziyordu. Nerede olursa olsun, atlı savaşçılar ataları

nasıl savaştıysa kendileri de öyle savaşmaya devam etmek istiyordu ve uzunca bir müddet boyunca, hatta revolver ve art arda ateş eden tüfeklerin icadıyla bile bu arzularından geri dönmeyeceklerdi.

Yayların ve mızrakların kullanıldığı eski günlere kısa sürelerle geri dönüşler oluyor ve süvariler savaşlarda yer almaya devam ediyordu. 1866'daki Avusturya-Prusya Savaşında mızraklı ve kılıçlı 56.000 süvari top ve tüfeğe karşı ileri atılırken birkaç yıl sonraki Fransız-Alman Savaşında aynı şekilde silahlı 96,000 savaşçı savaş tarihinin nihai toplu hücumunda atlarını muharebe alanına sürmüştü. Atlı askerler, her ne kadar beceriksizce yönetilmişse de, 1. Dünya Savaşında da kullanılmıştı –mesela Rusların elinin altında 200,000'den fazla süvari vardı. İlk bakışta süvarinin savaşın neticesine tesir etmediği söylense de aslında bu doğru değildi. Tek bir Alman süvari tümeninin Rusları yeterince oyalaması Almanlara Tannenberg zaferini kazandırırken, İngiliz generali Allenby, hava kuvvetleriyle de desteklenen süvari gücüyle, Filistin'de yapılan Megiddo Muharebesinde –süvarili savaşların sonuncularından biri olarak tarihe geçen bu muharebe, savaş arabalarıyla yapılan ilk savaş olduğuna dair elimizde yazılı kaynak bulunan MÖ 1469'daki Megiddo Muharebesi ile başlayan hikâyeye yaraşan bir sondu adeta –Osmanlı ordusuna karşı etkin bir mücadele vermişti. II. Dünya Savaşında ise hem askerlerin ilerleyişleri, hem de seyyar saldırı "yeni" zırhlı ve mekanize süvariler olan tanklarla yapılmaya başlanmıştı.

At demek savaş hakkındaki her şey demekti aslında. Birçok öykü ve türkü dörtnala saldıran atlılarla hafif ya da ağır atlı tugayların cesaret dolu hücumlarını; güçlerini zaafa, yaşamı ölüme çeviren barutla, yeni taktiklerle veya amansız arazi şartlarıyla giderek daha sık yüz yüze gelmelerini anlatıyordu. Savaş arabaları ve süvarilerle özdeşleşen savaş kaçınılmaz olarak ölümle de özdeşleşiyordu. Binlerce yıldır bu savaşlarda ölen sayısız insan gibi, silah yaralarının yanı sıra açlık, susuzluk ve hastalık yüzünden sayısız at da telef olmuştu.

Batı tarihindeki en önemli savaşlardan biri olarak kabul edilen Poitiers'ten dört asır sonra, dünyanın o zamana dek gördüğü en büyük

Resim 22.
At sırtında bir Moğol okçusu (Çin, Ming hanedanı).

göçebe atlı savaşçı Doğuda belirdi. 1162'de doğduğu sanılan bu savaşçı, yetişkinliğe Timuçin adında sıradan bir Moğol savaşçısı olarak adımını atsa da kısa bir süre sonra "Herkesin Hükümdarı" anlamına gelen Cengiz Han adını alacaktı. Kendisine bu ismi seçmesi tesadüfî değildi. Nitekim Cengiz sadece Moğolistan'ı ve aralarında çatışan Moğol kabilelerini birleştirmesinin ardından işgal ettiği Kuzey Çin'i değil, Asya'nın büyük bir bölümüyle, yer yer Avrupa'yı da fethetmişti. Bu, asırlar sonrasının Amerikan kovboyları gibi hayatlarını at sırtında geçiren savaşçıların kıtaları kaplayan zaferiydi.

Cengiz Han'ın atlıları, sonraları "doğal binicilik" diye adlandırılacak stilleriyle ata biniyorlardı. Bu stile göre savaşçılar atlarını, ellerinden çok dizlerinin hareketleriyle ve vücutlarının dengesiyle oynayarak idare ediyorlardı. Marco Polo'nun atın ağzına serbestlik veren bir yöntem olarak tanımladığı bu stilde, binici dengesini bulurken ata da kendi dengesini ayarlama imkânı tanıyordu. Savaşçı çoğu kez günlerce eyerden inmiyor, atı otlarken ya da heybedeki samanla beslenirken orada dinleniyor, özellikle meşakkatli yollarda atının damarlarından emdiği kanla da kendisini besliyordu.

Cengiz Han'ın başarılarını en yakından takip edebildiğimiz kaynak, bu büyük liderden iki nesil sonra Moğol İmparatorluğu'nu boydan boya geçen Marco Polo'dur. Geride Cengiz Han'ın savaşlarını yazacak pek insan sağ kalmadığı ve kendi yoldaşlarının bunu yapmaya ne imkân ne de isteği olduğu için bu savaşların bilgisine kesin olarak ulaşamasak da elimizdekilerden yola çıkarak, savaşçılarını belki de tüm zamanların en büyük süvarileri olarak nitelendirip, oluşturulan nakliye ve iletişim sisteminin günümüz "global ağı"nın mimarlarını bile kıskandırmaya yeteceğini söyleyebiliriz: 40 kilometrelik aralıklarla serpiştirilen ve her birinde dinlenilecek bir han bulundurmanın da ihmal edilmediği 10.000'den fazla posta menzili, ilgili bölgeden toplanan ve yarısı otlarken diğer yarısı da posta ulaklarının kullanımına hazır bekleyen 400 atlık bir stok.

Bu dönemde Avrupa ve Asya'da ardı arkası kesilmeyen yerel çatışmalar bir yana iki muazzam girişime şahit olunmuştu. Bunlardan biri Haçlı Seferleri ve İslam dünyasının buna karşı koyuşu, diğeri ise birkaç yüzyıl sonra önce İspanyol ardından da Fransız ve İngiliz istilacıları tarafından Amerika kıtasının ele geçirilmesiydi. Her iki girişimin de arkasında dünyevi ve ruhani sebepler birlikte yer alıyordu ve atlar yine merkezdeki yerlerini almıştı. Akdeniz ve Atlantik sonra da göller ve ırmaklar gemiler ve botlarla aşılsa da bu korkunç "kutsal savaşlar"ın temel araçları atlardı.

Her ne kadar saçma görünse de savaş çarkının merkezinde çoğu kez aşkı görmek mümkündü: Vatan aşkı, zenginlik ve toprak aşkı, macera aşkı, Tanrı aşkı, bir kadına ya da erkeğe duyulan aşk –bunlarla birlikte kıskançlık çoğu kez savaşın sebebi değil miydi zaten? At, başından beri bu çelişkinin tam kalbindeydi ve belki de bu yüzden çoğu kez atla ruhaniyet ilişkilendiriliyordu. Dudley Young'ın yazdığı *Origins of the Sacred* (Kutsiyetin Kökenleri) adlı kitabın alt başlığı *Ecstasies of Love and War* (Aşkın ve Savaşın Esrikliği) idi.

Bu çelişki kendisini en açık şekilde şövalyelik kavramında belli ediyordu. Tarihsel bir ironi olarak Haçlılarla ilişkilendirilen şövalyelik geleneğinin ilham kaynakları arasında şüphesiz İslami saray gelenekleri, Germen

kavimlerinin askeri törenleri ve tabii ki Hıristiyanlıktaki ruhani sadakat ve kendini adama idealleri vardı. Tarihsel olarak baktığımızda şövalyeliğin daha başka köklerinin olduğunu da söyleyebiliriz. Örnek olarak, bin yıl öncesinde Çin'de, kendilerini başkalarının hizmetine adayan gezgin ve romantik bir atlı geleneğini gösterebiliriz.

Ama, Avrupa'daki geleneğin temelde atı merkeze koyan Arap geleneğini kendine örnek aldığını söyleyebiliriz. Nitekim bazı açılardan her ikisi de, zamanın çeşitli parametrelerinin şekillendirdiği benzer kültürlerin ürünüydü: Köleler, serfler ve efendiler; güçlü aşiret bağlarına sahip küçük topluluklar ve yerel sadakat temelli milis güçleri. Genel olarak Arapların atlarına gösterdiği ilgi ve itinanın Avrupalılarınkiyle karşılaştırıldığında daha fazla olmasını ve yine muhtemelen Avrupalılara nazaran daha iyi biniciler olmalarını bir kenara koyduğumuzda, bu iki sosyo-ekonomik –ve dini– müessesenin at ile insanı şeref ve vazife akdiyle hem aşkın, hem de savaşın hizmetinde bir araya getirmekte üzerine yoktu.

Avrupa şövalyelik geleneği, başka birtakım çelişkileri de bünyesinde barındırıyordu: Kibarlık ve güç, dünyevilik ve uhrevilik, sanat ve hayat, Lancelot ve Jeanne d'Arc. Atlar bunların arasında bir arketip, şövalyelik ise at kültürünün arketipiydi.

Söz konusu atlar ve insanlar olduğunda çoğu kez görüldüğü gibi bu sefer de mesele dönüp dolaşıp bir dizi teamüle dayanmıştı. Teamüller toplumların temel yapı taşları ve tüm binicilik sistemlerinin esasıydı. İnsanlarla atlar ritüel ve âdetlere göre yaşardı. Yerel kanunlarıyla değişik teamüllerin bir karmaşası olan Avrupa feodalizminin belirsiz dünyasında şövalyelik hem ritüelleri hem de âdetleri sunuyordu.

Hz. Muhammed İslam sancağı altında bir araya getirdiği kabilelere, yarı-göçebe at kültürüne dayanan kutsal bir imparatorluk ideali vermişti. Yerleşik toplumun gerçekliği içinde, Avrupa'da ise şövalyenin bir gözü ufuk çizgisinde, diğeri evinde, şatosunda idi. Yerleşik toplumun sınırlarına rağlen ona bu ideali veren ise Şövalyelikti. Bozkırların göçebe savaşçısı gibi rağmen şövalyesi de yalnız bir güvercin, katı kurallar ağıyla çevrili kaygısız bir kovboy, asla yerleşik hayata geçemeyecek olsa da daima bunun hayaliyle dolaşan bir gezgindi. Şövalyeliğin kanunu, savaşçı bir ruh ve şefkat-

li bir duyarlılıkla prensipte uygarlığı ama pratikte barbarlığı talep ediyordu. Ayırt edici yönü ise eylemin düşünceden nasibini almış olmasıydı. Bunun aynı zamanda temel bir binicilik prensibi olması şaşırtıcı değildi. Tıpkı kendi vücudu ve ruhu olan at gibi, şövalye de özgürlük ve disiplin arasında, düş ve gerçek arasında gidip geliyordu.

Wolfram von Eschenbach'ın 13. yüzyılın başında yazdığı ve Kutsal Kâse'yi arayan bir şövalyenin serüvenini anlattığı *Parzival* adlı öyküde, ormanda dolaşan Parzival'in kar üstünde üç kan damlası görmesiyle yaşadığı derin ıstırabına şahit oluruz. Ona kaybettiği aşkını anımsatmıştı bu üç damla; Kral Arthur'un şövalyelerinden biri ona meydan okuduğunda atının sırtında, gözleri yerdeki üç damla kana dikili ve adeta kendinden geçmiş vaziyetteydi. Akabinde, aşk ile savaş, erdem ile şiddet ve rüya ile uyanma arasında kalan şövalyelik imgesiyle karşılaşırız... ve kesinlikle bir ata dayanan imgeyle:

> Gözünü kan damlalarına diken Parzival'i aşkının hatırası o kadar sarmıştı ki mızrağı ile saldırıya geçmek için kıpırdanan şövalyeyi fark etmemişti bile. Ama Parzival'in atı başını kardaki kandan alıp düşmana doğru dönerek Parzival'in kendine gelmesini ve burnunun dibindeki tehlikeyi görmesini sağlamıştı. Mızrağını düzeltmiş ve alacağı darbeye karşı durabilmek için kalkanına doğrulmuştu. Darbeyi almıştı almasına ama son derece isabetli tuttuğu mızrağı düşmanı atından devirmeye yetmişti. Kendisine saldıranın adını bile sormamış, hiç duraksamadan kan damlalarının olduğu yere atını sürmüş ve tekrar aşk acısı içinde kaybolmuştu.

Abartılı bir şiddet, abartılı bir kayıtsızlık; her ikisi de şiirsel bir anın içinde birbirine kaynaşmış.

Şövalyelikte *her şey* abartılıydı ve atların cüssesi de bu abartıdan nasibini almıştı. Özel olarak yetiştirilen ve "büyük atlar" diye anılan bu atlar, ortaçağ silah yarışı diyebileceğimiz bir mücadelenin ana unsuru olmuştu. Abartılı olan sadece atların cüssesi değil, tabii ki giysi ve teçhizat da dahil, neredeyse her şeydi. Ortaçağdaki binicilik teknikleri hem göçebe hem de

Resim 23.
Bir Ortaçağ turnuvası
(İsviçre, 13. yüzyıl).

modern binicilik tekniklerinden epey farklıydı. Bir yarış arabasının sürücü koltuğunu andıran eyerler fazla hareket imkânı tanımıyor, ağırlığın çoğu, neredeyse düz ve üzengilere sağlam bir biçimde oturan bacaklarda odaklanıyordu. Şövalyeler, gayet büyük, ağır ve kaba görünen gem ve dizginlerini günümüzde birçok biniciye nazaran daha hafif bir dokunuşla kullanıyor olmalılardı, çünkü aksi taktirde bindikleri atın canını çıkarmaları işten bile değildi. Eyere olabildiğince gömülü ve ağır bir zırha bürülü vaziyetteki şövalyenin atın ağzına fazla bir baskı uygulaması da pek mümkün görünmüyordu doğrusu.

Turnuvalar zamanın heyecanla izlenen etkinliklerindendi. Aslında savaş için antrenman imkânı sunan turnuvalar daha sonraları savaşın taklit edildiği etkinliklere dönüşmüştü. Günlük feodal çatışmaların hengamesi arasında, turnuvalar düzen ve disiplinin nispeten hâkim olduğu bir ka-

çamak imkânı sunarak yerel uygulamaların karmaşasını aşmaya imkân tanımıştı. Sportif açıdan baktığımızda bu turnuvalar futbol ve hokey gibi "göçebe" sporlardan çok, Amerikan futbolu ve kriket gibi "yerleşik" sporlara benziyordu. At üstünde mızrakla dövüşülen turnuvaların kuralları Geoffroi de Purelli adında bir Fransız tarafından Normanların Hastings'deki İngiltere çıkarmasının gerçekleştiği yıl olan 1066'da yazılmıştı. Ne yazık ki, de Purelli daha ilk müsabakasında hayatını kaybedecekti. Savaş alanını model alan turnuvalar kesinlikle riskliydi. Fakat popüler eğlence türü olarak yaygınlaştığında savaş alanları da çoktan değişmiş, parıldayan zırhına bürünmüş şövalye taktik açıdan geçerliliğini Don Kişot'un Mançа'da değirmenlere saldırmasından çok önce yitirmişti. Yine de, en azından ortaçağın hayal dünyasında saygın bir figür olarak kalmıştı.

Yeni zamanlar şövalyelere acımasızca davranmıştı. Görece daha az varlıklı ve savaşlar ile haydutluktan başka gelir kaynağı olmayan şövalyeler için bu âdeta bir bozgun demekti. Sonuç olarak, içlerinden en iyileri tehlikeli bir oyunun profesyonel oyuncuları olmuş, günümüzün profesyonel rodeo oyunlarında olduğu gibi hünerleri tanınmayacak hale gelmişti.

Zaman geldi, sanat ve hayat yeniden barıştı ve insanlarla atlar yeni bir dansa başladı. Avrupalılar antik çağlardan beri ilk kez olarak 15. yüzyılda pratik meseleler hakkında teoriler geliştirmeye başlamıştı. Dünyayı turlayan kâşifler ve *conquistador*'ların gemiler ve denizcilik konusunda yaptığına benzer şekilde, atlar ve binicilik hakkındaki teorilerini pratiğe dökmeye başladılar. Rönesans toplumu atlara şerefli bir yer ayırmakla kalmamış bunu seyahatin büyüsüyle de birleştirmişti. İşte insanlar ve atların ortak eseri olarak yeniden gezginliğe ve yerleşmeye gelip dayanıyorduk.

Klasiklerin Rönesans ile birlikte tekrar keşfedilmesiyle –atlara nazikçe davranılmasını tembihleyen Xenophon'un eğitmenlik yazıları ve 13. yüzyılda Kahire sultanının sarayında binicilik uzmanı olan Ebu Bekir ibn-Bedr'in yazdıkları dahil– yeni bir sanat biçimi olarak biniciliğe ilgi gösterilmeye başlandı. Yeni binicilik ekollerinin geliştirdiği teoriler, 7. ve 8. yüzyıl

İslam dünyası ile 18. ve 19. yüzyıl Yerli Amerikan kültüründe olduğu gibi, asil ve azametli davranışlarla, atların eğitimi ve bakımına öncelik veren prensipleri uzlaştırmıştı. Bundan başka, sağlam bir binicilik literatürü kök salmaya başlamış, atlarla ilgili şiirler, tablolar ve profesyonel görüşler atları merkezi bir sohbet konusu haline getirerek neredeyse atın kendisi kadar önem kazanmıştı. Tabir caizse, atlar tumturaklı bir çağın tumturaklı işareti olmuşlardı.

Atlar, günümüzün lüks ve pahalı yarış arabaları gibi, zamanın varlıklı ailelerinin pahalı meşguliyetleri haline gelmişti. Rönesans'ın önemli isimlerinden ve *The Book of the Courtier*'in (Saraylının Kitabı) yazarı olan Baldassarre Castiglione soylu akrabalarından Federico Gonzaga için at yetiştirmiş ve bu atların yarış pistindeki başarılarına bizzat nezaret etmişti. Hatta Gonzaga'yı en gözde kısraklarından birkaçını 1533 yılında VIII. Henry'ye armağan etmeye teşvik ederek, klasik İngiliz yarış atı soyunun temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştu. Henry'nin büyük Turin damızlık ahırından bazı kısrakları da eklemesiyle İngiliz yarış atı soyu Doğu soyuyla takviye edilmişti.

Rönesans'ın kalbi İtalya'da attığı gibi Avrupa'nın gözdesi olan atlar da İtalyan atlarıydı. İngiliz at yetiştiriciliği programına çekidüzen vermek için I. Elizabeth tarafından davet edilen ismin bir İtalyan olan Don Prospero d'Osma olması tesadüf değildi. 1576'da hazırladığı raporda kraliyet ahırında bakılan gözde İtalyan kısraklarını methetmesine karşın safkan ırkların korunmasına ve ırkların birbiriyle karıştırılmamasına azami özen gösterilmesine dikkat çekiyordu. Melez ırkların yer almadığı raporda söz konusu Arap atları olduğunda kapılar ardına kadar açılıyordu.

Ortaçağ boyunca gerek şövalyelerin serüvenleri, gerekse Haçlı Seferlerinin savaşlar ve turnuvalarla meşgul ettiği atlar, yük arabalarını çekme ve tarlaları sürme vazifelerinden de paylarını almıştı. Sanatçılar tüm bu temaları resmetseler de dini temalar ağır basıyor ve –Charlemagne'nin at üstündeki heykeliyle Bamberg Katedrali'ndeki atlı heykel bir yana bırakılırsa– dünyevi iktidarın simgesi olarak at unutuluyordu. Ölümün kimi zaman at sırtında gelmesi dünyevi ve uhrevi arasında ürkütücü bir şekilde duran at figürünü elbette resme dahil ediyordu.

Oysa Paolo Uccello, Piero della Francesca, Andrea Mantegna ve Sandro Botticelli'den Albrect Dürer ve Pieter Bruegel'e (Yaşlı) kadar birçok Rönesans sanatçısının fırçasında at görkemli bir dönüş yapacaktı. Artık hem forma dair yenilikler (Leonardo da Vinci'nin Milan'a dikilmesi planlanan anıtlar için yaptığı at eskizleri ve Michelangelo'nun çizimleri), hem de klasik mitolojiden (çoğu kez, sanatçının soylu hamisinin atlarının portreleri de eklenerek) savaşlara (savaşın kendisini ve muzaffer önderleri yücelterek) ve Rönesans kültürünün unsurlarından biri olan barbarlık ve medeniliğin buluştuğu av sahnelerine kadar birçok farklı temada at karşımıza çıkıyordu. "Aziz George ve Ejderha" gibi tasvirler av ve savaşı, yerel ve efsanevi olanı bir araya getirerek geç ortaçağ ile Rönesans arasında bir köprü vazifesi görüyordu. At, "Müneccim Kralların Tapınması"ndan tutun da Çarmıha Gerilme'ye kadar bir dizi dini temalı tablo ve freskoda görünür olmuştu.

17. yüzyıla gelindiğinde ise artık sanatçıların fırçaları *haute école* pozlarını resmediyordu. Kısa süre içinde, at sırtında zarif hareketler sergileyen süvarilerin heykelleri şehrin bütün meydanlarını süslemeye başlamıştı. Başarıyla üretilen İngiliz safkan ırkı ve at yarışlarının hem sosyal hem de ekonomik popülerliğinin artması sonucunda sanatın gözde temalarından biri de at yarışı oldu. Süvari ve piyadelerin kanlı savaş alanlarındaki tasvirleri yarış pistindeki atlar ve seyircilerin canlı tasvirleriyle yan yana asılmaya başlanmıştı.

Kolomb, 1494 yılında "yeni" dünyaya yaptığı ikinci seferinde yanına yirmi dört aygır ve on kısrakla birlikte çok sayıda sığır da almıştı. Ayak bastığı Hispanyola adasında, getirdiği hayvanların çoğalmaya başlamasıyla bir süre sonra yabani ve başıboş sığır fazlası ve İspanyol binicilik tekniklerini ve teçhizatını yeni ortama uyduran yetenekli biniciler ortaya çıkıvermişti. Yerleşimin anakaraya yayılmasıyla birlikte sığırlar ve atların kıta boyunca yol alarak 17. yüzyıl sonlarına gelindiğinde batı yarımkürenin kovboy kültürleriyle birlikte Amerika Yerlilerinin de büyük atçılık geleneğinin temelleri atılmıştı.

Resim 24. *The Battle of San Romano in 1432* (1432 San Romano Muharebesi, Paolo Uccello, y. 1455).

Bu gelişmelerden atçılığa dair diğer ilgiler de nasibini almıştı. Cortez'in hizmetindeki tarihçi Bernal Diaz del Castillo Meksika'ya gelen her atın tek tek ismini, ırkını, rengini, cinsiyetini ve diğer karakterlerini 1519 yılı itibarıyla kaydetmişti. Bu, Amerika kıtasında ata gösterilen önemin bir belirtisi olmasının yanı sıra Amerika'ya geri dönen ata bir "Hoşgeldin!" demekti.

Okyanusun batı kıyılarına ulaşamayan atlar da vardı. Atların akıbetinin en dokunaklı tanıklarından biri, yengeç ve oğlak dönencelerinin yakınlarındaki Ekvator'un 30° - 35° kuzey ve güneyindeki kuşakları tanımlayan *horse latitude** terimidir. Gemiler buradan geçerken genellikle rüzgârsız kaldıklarından çaresiz denizciler kimi zaman su stoklarını korumak ve yüklerini hafifletmek için atların bir kısmını derin sulara bırakmak zorunda kalırdı.

Yine de çok sayıda at karayı görebilmişti. *Conquistador*'ların atları başlangıçta Karayipler, Orta Amerika, Venezüella ve Brezilya'nın tropik bölgelerine alışmakta zorlansa da Arjantin'in pampalarına ya da Güneyba-

* At enlemi anlamına gelmekle birlikte Türkçede "dönenceler sakin bölgeleri" ile karşılanmaktadır.

tı Amerika'nın ovalarına ayak bastıklarında kendilerini evde hissetmişlerdi. Pedro de Mendoza sorumluluğu altındaki yerleşimciler açlıktan kıvranırken beş kısrak ve yedi aygır beslemiş, daha sonra da bunları salıvermişti. Vazquez de Espinosa'nın 17. yüzyılın başlarında yazdığına göre pampalarda "dolaşan kaçak atların sayısı o kadar fazlaydı ki atlara uzaktan bakıldığında onları orman zannetmek işten bile değildi."Aynı sıralarda atlar Kuzey Amerika ovalarına da yayılıyordu. Bir seyyahın 1777'de yazdığına göre Texas'ın Rio Grande bölgesinde o kadar çok at vardı ki "toprakta bıraktıkları izler aslında hiç kimsenin yaşamadığı bu bölgeyi sanki dünyanın en yoğun nüfuslu yeriymiş gibi gösteriyordu."

Amerikan Yerlilerinin atlarla ilişkisi farklı başladı. İspanyollar başlangıçta atlarının düşman eline geçmemesi için son derece dikkatliydi. Fakat 1680'deki Pueblo Ayaklanması çok sayıda atın kaçmasına sebep olmuştu. Buna rağmen Meksika Yerlileri atlara ihtiyatlı yaklaşmıştı. Diğer taraftan, ilk atlarını edinmelerinin (çoğu kez hırsızlıkla) üzerinden daha sadece bir nesil geçmişken Apaçiler ve Komançilerin at üstünde yaptıkları, mükemmel atçılar olan İspanyolları bile büyülemişti. Ama işin içinde birtakım acı ironiler vardı. İstilacıların kullandığı atların yok etme aracı haline gelmesi yerli halkları saf dışı bırakmayı da beraberinde getirecekti. Bu, geçmişi binlerce yıl ötesine giden eski bir hikâyeydi. "Zaferimizi önce Tanrı'ya sonra da atlara borçluyuz" diyen İspanyol *conquistador*'ları, dilleri farklı olsa da atlarına şükranlarını bildirmekten geri durmayan bozkırların göçebe savaşçılarını hatırlatıyordu.

Fakat at, saldırı aracı olmanın yanında bir savunma aracıydı da. Dinamik Yerli kültürleri, en az diğer sanatlar kadar zarif parçalar üreten farklı bir Rönesansla serpilir ve diğer binicilik anlayışlarından hiçbir geri kalır yanı olmayan bir binicilik hüneri geliştirirken, Yaratıcılarının bir ihsanı olarak yücelttikleri atları İspanyol istilacılara karşı kendilerini savunmak için kullanıyorlardı.

Avrupa Rönesansı dünyanın farklı bölgelerindeki Yerli topraklarının istilasını teşvik etmenin yanı sıra yeni bir estetik hassasiyeti de teşvik etmiş-

ti. Zerafet ve yabanilik birlikte dans ederken barbar olanla medeni olan eşleşiyordu. Medeniyetin merkezlerinde, kibar seyircilerin önünde ve gösterişli arenalarda biniciler, kendilerinden çok uzun zaman önce Doğu bozkırlarındaki atlıların spor ve binicilik yarışmalarında yaptığı gibi, savaş sırasındaki manevraları taklit eden hareketler sergiliyorlardı. Klasik zafer sahnelerinin hareketleri Avrupa'nın Rönesans salonlarında, binicilik ekolünün katı disiplini içinde sergileniyordu –*passage, piaffe, volte, levade, pesade, pirouette* ve *capriole* hep savaş alanlarına özgü hareketlerdi. Ya da çalışma alanlarına. Mesela, *pirouette* hayvanları sürüden ayırmak için at sırtındaki sığır çobanlarının yaptığı harekete verilen afili bir isimden başka bir şey değildi.

Ama Rönesans Avrupa'sı atla kuracağı ilişkinin diğer her alanda olduğu gibi kendine özgü bir ilişki olmasını istiyordu. Savaş ve barış ile iş ve oyunun ikiliklerini aşacak yeni bir at kültürünün temelleri atılmaktaydı. Nitekim, Mısır ve Yunan geleneklerinin Arap ve Doğu stillerinden bir şeyler katılarak yeniden keşfedilmesiyle klasik binicilik ekolü diye adlandırılan ekol ortaya çıkmıştı. Federico Grisone ve Giovanni Pignatelli gibi isimlerin 16. yüzyılda kaleme aldıkları biniciliğe dair kitapçıkları, çağdaşları olan Castiglione ve Machiavelli'nin erdem ve stil üzerine zengin tahlillerle dolu saray manifestolarına eşlik ediyordu. Bunları 17. yüzyılda Solomon de la Broue, Antoine de Pluvinel, Gaspart de Saunier ve William Cavendish (Newcastle Dükü) gibi isimler takip ediyordu. En büyük katkıyı ise 18. yüzyılda yazan François Robichon de la Guérinière, çok daha esnek eğitim metotlarında ısrar etmesinin yanı sıra sadece "zarafet" kelimesiyle tanımladığı "bir rahatlık ve özgürlük havası" yaratılmasına öncelik veren yaklaşımıyla yapmıştı. Geliştirdiği metotlar Viyana'daki İspanyol Binicilik Okulu'nun ve benzer bir eğitim uygulayan Fransa'daki Saumur Süvari Okulu'nun temel yaklaşımı olmuştu. Günümüzde *haute école* tarafından getirilen yüksek standartların, "havadaki ihtişam"ın virtüözce bir performansla gerçekleştirilmesini sağlayan tek eğitim bu iki okul tarafından verilmektedir.

Özenilmiş tüm süsleri bir yana, klasik dresaj aslında bir çember içinde at sürmekten, çark etmeye kadar bir dizi binicilik tekniğinin stilize edilmesinden ibaretti. Süvari manevralarında ve dağılmış sığır sürülerinin toplanmasında işe yarayan ve hem işlevsel hem de biçimsel olan bu temel

hareketler aynı anda zarif ve eğlendirici olabiliyordu. *Haute école* bir taraftan disiplin ve doğru davranışa diğer taraftansa taşkınlık ve aşırılığa düşkün bir toplum için törensel bir görsellik hazırlamıştı.

Bu zıtlıkların doğal sonucu, dresaj arenasındaki hareketlerin alınıp adeta bir göçebe çadırını andıran bir yerde yeniden yorumlanmasıyla atı sıradan insanların karşısına yeniden çıkaran sirk pistleri olmuştu. Sirk çember şeklinde bir tiyatroydu. Hiç şüphesiz, at sırtındaki akrobasi numaraları binlerce yıl geriye, belki de bozkırdaki kızın atının üzerine atlayıp heyecan içinde, "Bak anne, ellerimi bıraktım!" diye haykırdığı güne dek uzanıyordu. O günden beri genç biniciler birbirlerine hava atmak için sabırsızlanıp durmuş olsa gerek. Akrobatik hareketler ayrıca Romalılardan Rus süvarisine kadar askeri eğitimin ve antik Yunan'daki müsabakaların bir parçası olmuştu.

Sirkin esas özelliği çember şeklindeki pistin kendisiydi ve buna Latincede *circus* deniyordu. Modern sirki geliştiren kişi olduğuna inanılan ve bir zamanlar İngiliz süvari gücünde başçavuşluk yapmış olan Philip Astley, atın üzerinde ayakta durabilmenin atın bir halka çizerek gitmesine bağlı olduğunu fark etmişti. 1769 senesinde ilk dairesel pisti yapmış, on beş yıl içinde ise bu pistin binicilerinden biri Londra'daki Kraliyet Sirkini kurmuş-

Resim 25. Bir sirk afişi.

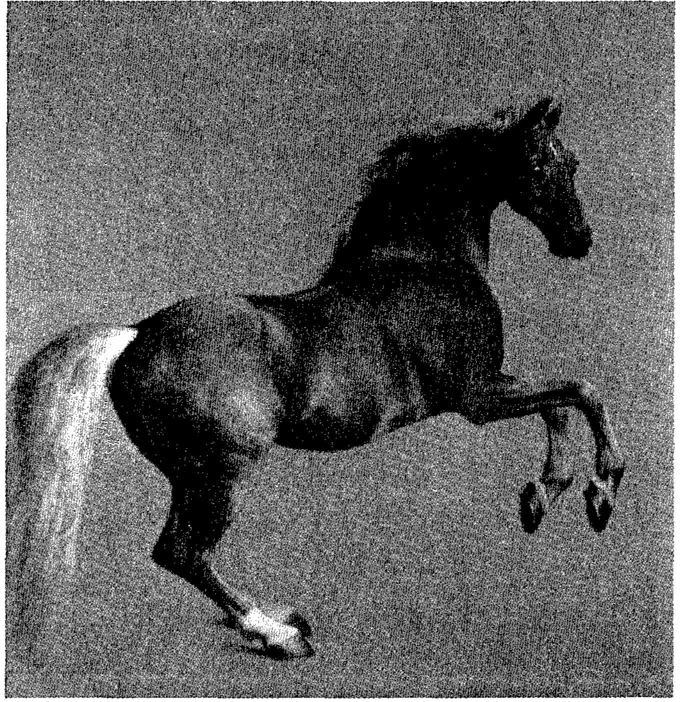
tu. Astley'in yaklaşık on iki metre çapındaki pistinde, eşkin adımların sakinliği ya da dörtnala giden atın merkeze doğru meyletmesinin binicisi üzerinde yarattığı merkezkaç kuvvetinin etkisiyle hem yerçekimine hem de sağduyuya meydan okurcasına yapılan gözü pek hareketler, tam da bunları görmek için orada toplanmış olan seyirciyi heyecanlandırmaya yetiyordu. Gösterilerdeki atlar ateşli ve kabına sığmayan Hackneylerden, soğukkanlı ve rahat Percheronlara, gri ya da kar beyaz Arap atlarına ve kimi zaman da dillere destan Lipizzanerlere kadar değişik soyları temsil ediyordu. *Haute école* yapay olanı doğalmış gibi gösterirken sirk tam tersini yapmıştı.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde sirk çoktan modernist kültürün bir ikonu, sanat ve hayatın bir araya geldiği bir mekân olmuştu. Bu mekânı prensler ve fukaralar paylaşmıştı –ama paradoksal bir beraberlikle: Üst sınıfa mensup olanlar aşağıda toz dolu pist seviyesindeki localarda otururken alt sınıftan izleyiciler yukarıda tribünlerde yerlerini almıştı. Toulouse-Lautrec, Degas ve daha sonra da Picasso gibi ressamlar sirkleri favori temaları arasına sokmuştu. Fakat sirkler yerlerini zamanla konser salonlarına kaptırdığı sırada atlar da 1. Dünya Savaşı ile birlikte son defa savaş alanına geri dönüyordu.

Tüm zamanların en ünlü at tablolarından biri George Stubbs tarafından 18. yüzyılda İngiltere'de yapılmıştı. Sanatına sosyete portre ressamı olarak başlasa da, başta atlar olmak üzere hayvanlara karşı duyduğu hayranlık, neredeyse on yılını verdiği bir çalışmanın ürünü olan ve 1766 yılında *The Anatomy of a Horse* (Bir Atın Anatomisi) başlığıyla yayımladığı detaylı çalışmasıyla meyvesini vermişti.

Yarış atları ve av manzaralarının da resmini yapan Stubbs 1762'de Whistlejacket adlı aygırın tablosunu yapması için Rockingham Markisi'nden bir sipariş almıştı. Aslında Stubbs'ın resmedeceği ata başka bir ressamın resmedeceği Kral III. George'un portresi eşlik edecek, yine başka bir ressamın fırçasından çıkacak canlı bir fonla beraber üçü aynı tabloda yer alacaktı. Ama sebebi tam olarak bilinmese de –değişen politik iklim birincil sebep olabilir– Whistlejacket tabloda yalnız kalmıştı. Hem de kelimenin her anlamıyla.

Resim 26. *Whistlejacket* (George Stubbs, 1762).

Tablo, atı şaha kalkmış bir halde düşmanın üzerine atılırken tasvir eder. Boyanmamış fon ise atın kusursuz vücudunu ve ruhunu daha da belli kılar. Bu yönüyle harika bir sanat eseri olan tablo, atın tasvir edildiği pozun ata uygarca hâkim olmanın nihai noktasını gösteren hareketlerden biri olması yönünden Rönesans binicilik akademilerinden kopup gelmiş bir sahne gibidir. Söz konusu poz Rubens, Velasquez, Goya ve David gibi ressamların Büyük İskender'den Napolyon'a kadar savaş kahramanlarını tasvir ettikleri portrelerinin popüler pozlarından biriydi.

Tüm bunların yanında Stubbs'ın tablosu aynı zamanda saf gücü ve vahşiliği de tasvir ediyordu. İşin aslı, Whistlejacket kendisine çok zor söz geçirilebilen bir attı. Stubbs, neredeyse tamamladığı tabloyu duvara dayadığında kendi resmini gören Whistlejacket öylesi bir hırsla tablonun üzerine atılmıştı ki, dizginlerinden tutmakta olan seyisin ayakları yerden kesil-

miști. Bereket versin hırçın atı zapt edebilmişler ve tabloyu kurtarmışlardı. Atın vahşi tabiatı tablonun asıl konusu değilse de Stubbs yine de binicilik geleneğinin parçası olan bir şeyi yakalamışa benziyordu: Savaşın vahşeti.

Haute école geleneğinin ilkelerinden biri de atlara öğretilen hareketlerin savaşlardan alınmasıydı. İddia edildiğine göre *levade*, düşman askerine ayaklarıyla vuran şaha kalkmış atın binicisine mızrak kullanma imkânını tanıyordu. Bu geleneğin esaslarından biri ve "havadaki ihtişam"ın en gelişmişi olan *capriole* hareketinde, atın ön ayaklarını böğrüne çekip arka ayaklarıyla yere paralel biçimde geriye çifte atarak yukarı doğru sıçraması ve sonra sıçradığı noktaya geri düşmesi söz konusuydu. Herhalde bu hareket savaş sırasında etrafı sarılan ata ve binicisine bir kaçma imkânı sağlayabilirdi.

Birçokları, bu gibi hareketlerin aslında pratikte gerçekleştirilen hareketler olduğunu ve savaş sırasında işe yaradığını iddia etmiş hatta Xenophon bile yazılarında benzer bir şeyi tarif etmişti. Ama bu, teoriden öteye gitmiyor gibi görünüyordu. Gerçek anlamda bir sessizlik ve adeta meditasyonvari sakinlikte bir konsantrasyon gerektiren şaha kalkma ve *capriole* gibi hareketler, bu özelliklerin kolay kolay bulunmadığı savaş alanlarına ne kadar uygun düşebilirdi?

Savaş hikâyeleri çoğu kez bu şekilde anlatılsa da savaşın kendisi çok daha farklı biçimde cereyan eder. Eğer süvari, atıyla bu hareketleri denemeye kalkışacak olursa ortaya çıkacak manzara herhalde *Raiders of the Lost Ark* (Kutsal Hazine Avcıları) filmindeki şu sahneden pek farklı olmazdı: Indiana Jones'un (Harrison Ford) karşısına Uzakdoğu dövüş sporlarından hızlı ve gözü pek biçimde bir hareket sunan can sıkıcı bir adam çıkar. Indiana Jones kısa bir müddet bir şey yapmadan bekler ve sonra silahını çekerek adamı yere serer. Savaşın tam ortasında şaha kalkma ya da *capriole* hareketi yapmaya kalkışan herhangi bir atın da sonu pek farklı olmasa gerek –herhalde yerdeki askerlerden biri silahını çeker ve ateşler. Atların öldürülmesinin hikâyesi, en nihayetinde, insanlık tarihinin ilk sayfalarına kadar uzanır.

Beşinci Bölüm

DÜNYANIN BÜYÜK AT KÜLTÜRLERİ

Antik Çin'den Modern Avrupa'ya

Uygarlık ve barbarlıkla ilgili tüm tartışmalar en nihayetinde dönüp dolaşıp kültüre dayanıyordu: Kültür nedir? Kültüre kim sahiptir? Kültür, toprak kullanımı, geçim tarzı ve lisan gibi unsurlar arasındaki farkları nasıl belirler? Binlerce yıl boyunca at, bu farklılıkların meydana çıkmasında etkili oldu ve birçok topluluğun kültürünün temellerini belirlemenin yanı sıra aralarında ortak paydalar oluşmasını da sağladı.

Atların şekil verdiği büyük uygarlıkların birçoğunun –Moğollar, İskitler, Hunlar, Apaçiler, Komançiler ve Karaayaklar gibi– herhangi bir kültüre sahip olmayan, medeniyetten uzak topluluklar olarak hor görülmesi insana ince bir alay gibi gelir.

Daha önce de gördüğümüz üzere, barbar topluluklarla uygar topluluklar arasındaki uyuşmazlığın tarihi en az insanlık tarihi kadar eskidir. "Biz" ve "Onlar" arasındaki tanıdık çatışma önceleri, belli bir mekânı benimseyip hayatın getirdiği belirsizlikleri kontrol altına almaya çalışan yerleşik topluluklarla, belirsizliği hevesle karşılayıp yerleşik ve sabit olan herhangi bir şeyle bağları olmayan, her an vurup kırmaya, yakmaya hazır topluluklar arasında yaşanan bir çatışmaydı. Bu ikinci yaşantı tarzı, yerleşik toplulukların yüreğine korku salıyordu.

Yerleşik toplulukların gözünde göçebe atlılardan daha tehlikelisi yoktu. Göçebe atlılar arasında en fazla korku salanlar ise bozkır atlılarıydı. Yenmek için savaşıyor, ganimet için savaşıyor, savaşma aşkına savaşıyorlardı, ne hükümranlık ne de hayatta kalmak için. Kendine has, ruhani bir savaştı bu.

Moğollar ve akrabaları olan kavimler için savaş sanatı son derece karmaşıktı, derin kültürel temellere sahipti ve bir nevi sanat için sanattı. Tabii ki bu savaşın bir de maddi boyutu vardı. Göçebeler elde ettikleri ganimeti taşımak için at arabalarını adeta bozkırların pazar arabasına çevir-

mişti. Prestij ve iktidarı sahip oldukları atlarla ölçtüklerinden, düşman kampındaki her atı hiç düşünmeden sürülerine katıyorlardı. Son tahlilde, bu göçebelerin akınlardan neden vazgeçmediklerini sormak Kesik Kulaklı Kurt'un at hırsızlığından neden vazgeçmediğini sormaya benzer.

Göçebelerin yerleşik topluluklar için bir tehdit unsuru olması genel geçer kanının aksine hem çok daha eskilere, hem de Batı dünyasının çok daha içlerine uzanıyordu. Neredeyse bir asır boyunca ortaçağ Avrupa'sı kuzeyde Normanların, güneyde Müslümanların ve doğuda Macarların istilası altında kalmıştı. Asyalı bir kavim olan Macarlar Avrupa'ya ilk akınlarını 9. yüzyılın sonları ve 10. yüzyılın başlarında yapmış, İtalya, Burgundy ve Almanya'ya kadar sokulmuşlardı. 955 senesinde İmparator I. Otto idaresindeki bir Alman ordusuna mağlup olmalarının hemen ardından Bizans'ın hâkimiyeti altına girmeme amaçlı stratejik bir manevrayla çabucak Hıristiyan olmuşlardı. Macarlar binlerce yıldan beri süregelen binicilik geleneklerinin küreselleşmesinin çarpıcı örneklerinden biriydi. Gerek antik zamanlarda gerekse de ortaçağ ve erken modern çağda insanların kendi kültürlerinin Moğollaşmasından şikâyet etmeleri günümüzdeki Amerikanlaşma şikâyetlerini akla getirir. Bunca zaman içinde dünyanın çehresi oldukça değişse de atın gücü hâlâ yerinde durmaktadır ve bu konuda herhalde hiçbir yer dünyada at nüfusunun insan nüfusundan fazla olduğu tek yer olan Moğolistan'ın eline su dökemez (sayıları üç milyonu buluyor).

Her ne kadar ilk at kültürünü geliştirme şerefini çoğu zaman Asya steplerinin göçebelerine ya da Orta Asya'yı İran ve Ortadoğu'dan ayıran, bazı rivayetlere göre de binicilerin atlarını ilk kez savaşa sürdükleri yer olan Amuderya nehrinin kıyılarındaki adını bilmediğimiz topluluklara versek de bu konuda dikkatli olmakta fayda vardır. Birçok önemli yönden, at kültürü yirmi-otuz hatta belki de kırk-elli milyon yıl öncesinde mağaraların duvarlarına atları resmeden, atların kendileri için yiyecek kaynağı, bir yerlere gitme aracı, savaşta savaşçıları veya yarışmalarda binicileri taşıyan hayvanlar olmaktan çok daha önemli olduğu insanlarla başlamıştı. Mağara insanları için at demek, övülesi, duvarlara resmi ya da oyması yapılası bir varlık demekti. İşte asıl at kültürü orada başlamıştı.

Atın evcilleştirilmesinden önce avcılık ve toplayıcılıkla geçinen birçok toplulukta da kendisini gösteren başka bir şey daha başlamıştı orada: Dünyayla özel bir ilişki kurma, doğal ve doğaüstü güçler arasında bir uyum meydana getirme. Atların bundaki katkısı dünyayla özel bir ilişki kurmanın hareketten geçtiği Orta Asya toplumlarında daha fazla kendisini göstermişti. Mağara resimlerinin gösterdiğine göre atlar evcilleştirilmelerinden çok daha önce insanlara yardım etmiş, boyunlarına bir ip dolanmadan ve üzerlerine binilmeden yine çok daha önce kendilerine hürmet edilmiş ve kutsal sayılmışlardı.

Bu göçebe uygarlıklar hakkındaki bilgimiz son derece kısıtlı ama yine de barbarlık ve uygarlıkla ilgili klişeleri geçersiz kılmaya yetiyorlar. Bu toplulukların hayatta kalma mücadelesi verirken duygusallığa ayıracak pek vakitleri kalmasa da egemenliklerini kutlamak ve törenlerini yapmak için zamanları vardı. Yerleşik toplumlarınkiyle aşık atacak kadar karmaşık bağlardan oluşan sosyal ve ruhsal kodlara, dünyayla bir denge kurmalarına yardım eden atın bu dengeyi bozmasının da olası olduğunu kavrayacak bir bilince sahiplerdi.

Kuzeyden gelecek olası istilaları önlemek için inşa ettikleri Çin Seddi'nden göçebe savaşçıları gözleyen Çinliler diğer birçok şeyde olduğu gibi atlar konusunda da yaratıcılık ve mucitliklerini konuşturdular. Savaş arabaları ve koşum takımları olsun, oymalar ve resimler olsun yaptıkları birçok farklı iş, at ve insanın ortak tarihinin en gözde ürünleri arasında yerini almıştı. Atlara bindiler, onları sürdüler, yarıştırdılar, başka toplulukların sürülerine akınlar düzenlediler, kendi ihtiyaçlarına cevap vermenin yanında evrensel bir amaca da hizmet eden at terbiyesi ve eğitimi metotları geliştirdiler.

Çin tarihinin oldukça eski bir evresinde, muhtemelen 5.000 yıl önce, evcilleştirilen atın genel anlamıyla taşımacılıkta ve özel anlamıyla savaşta (bir savaş arabası 50 civarında piyade taşıyabiliyordu) önem kazanması yaklaşık MÖ 1500 yıllarında gerçekleşmişti. Şyungnu'nun ya da Hunların –Çinliler eyer ve üzenginden başka, savaş taktiklerini de Hunlardan almıştı– süvarileriyle karşılaştırıldığında güçlü olmalarına rağmen küçük ve bodur kalan atları, Çin Seddi'nin gereken savunmayı sağlayamaması da göz önünde bulundurulunca, Çinlileri daha büyük ve daha hızlı atlar yetiştir-

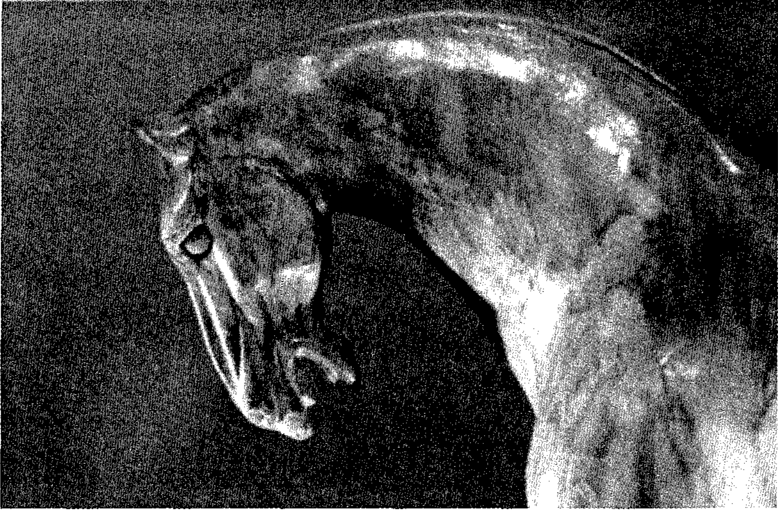
meye ve binicilerini de mızrak, kılıç ve okla donatmaya yöneltmişti. Bu konuda gösterilen özeni İmparator Qin Shi Huang'ın MÖ 210'daki ölümünün hemen ardından tamamlanan olağandışı mozolede gömülü, kiminin boyu 1,7 metreyi bulan kızıl pişmiş toprak figürlerde görmek mümkündür.

Savaşan gruplar arasında uzlaşma sağlanıp MÖ 202 yılında başlayan Han hanedanıyla birlikte Çin'de gücün merkezleşmesiyle at, ortaçağ şövalye geleneği ile Rönesans anlayışı arasında bir yerlerde bulunan Konfüçyus felsefesinde kendisine bir yer bulmuş, Çinli elit, edebiyat klasikleri ve binicilik teknikleriyle eğitilmeye başlamıştı. Diğer taraftan, kendi konfederasyonunu kuran Şyungnu, Savaşçı İmparator diye bilinen Wu Di'nin MÖ 140'ta iktidara gelişine kadar ciddi bir tehdit arz etmişti. Wu Di'nin iktidarı sırasında Kore ve Japonya Çin kültürüyle ve atla tanışmış, batıya gönderilen bir keşif gücü Fergana'nın semavi atlarını getirmişti. Zarif başları, uzun ve kavisli boyunları ve kaslı kalçalarının kibarlığıyla bu atlar tunç, ahşap ve kille başlayıp Tang hanedanı (M.S. 618-907) zamanındaki muhteşem çömlek figürleriyle zirve noktasına ulaşan at tasvirlerinin ilham kaynağı olmuştu.

Bir kültürün zenginliğinin göstergelerinden biri de lisanında varlıklarla ilgili ayrımlardır. Güney Afrika'daki ≠Khomani Bushmenlerin lisanı olan N|u, bitkiler ve hayvanlar için değişik zamanlara ve yaşamlarının farklı evrelerine göre farklı isimler içerir. Inuitlerin (Eskimo) lisanı olan Inuktitut'un karı ifade etmek için, Peruluların ise temel besin maddeleri olan patates için geniş bir kelime yelpazeleri vardır.

Birçok at kültürü de aynı şekilde atlarla ilgili donlarından tutun da karakterlerine, vücutlarının değişik bölgelerine, doğal alışkanlıklarına, öğrendikleri hareketlere ve kullanım amaçlarına kadar hemen hemen her konuda zengin bir kelime dağarcığına sahiptir. Çinlilerin yanı sıra Kazakların, Kainailerin ve İzlandalıların lisanları atlar konusunda son derece zengindir. Hatta Arapçada aynı dondaki aygır ve kısrakları belirtmek için bir kelimenin farklı formları kullanılır. Mesela *az-rak* ve *zar-ka* açık bir mavi-gri karışımını belirtmek için, *ab-raş* ve *bar-şa* ise çok ufak doru veya kula benekli beyaz at için kullanılmaktadır.

Resim 27. Fergana atı mezar figürü (Çin, Tang hanedanı).

Bu gibi özel kelimeler kendine has ve hatta garip bir jargonu ortaya çıkarır. Bu jargonlar kültürden kültüre farklılık gösterse de teknik bilgiyi paylaşanlar arasında ortak bir payda yaratır. Böylelikle atların adeta ilk meslek loncalarını oluşturduğu, atların oluşturduğu bu mesleği icra edenlerin de sadece atları eğitmek konusunda değil aynı zamanda onlar hakkında konuşmak konusunda da mahir olduğu söylenebilir.

Asya'dan Kuzey Afrika, Avrupa ve Amerika'ya kadar dünyanın dört bir yanındaki at kültürlerinin lisanları böylesi bir teknik jargondan nasibini almıştı. Örneğin İngiliz dilinin at hastalıklarını tanımlamak için hâlâ kullanılan uzun söz katalogundan rastgele bir seçim uzmanlara net ve hassas bilgiler verecek ama ilgisiz kişileri şaşırtacaktır; *sweeney*: Atların omuz kaslarının körelmesi; *splints*: At nasırı; *stringhalt*: Atın arka ayağının birden çekilmesi veya diz içi kirişi hareket ettiren kasın kasılması; *thoroughpin*: Bacak ödemi; *thrush*: Taban iltihabı; *farcy*: At çıbanı; *glanders*: At nezlesi; *bog spavin*: Diz ekleminde lenf bezi iltihabı...

Biraz olsun atların çevresinde zaman geçiren herkesin adeta yarıgizli bir cemiyet tarafından kontrol edilen bu at jargonuyla tanışması çok

zaman almayacaktır. Biz ise bu jargonun ya içinde ya da dışındayız. Zengin kültürel donanımı herkesçe malum Samuel Johnson İngiltere'nin ilk sözlüğü olan o meşhur eserinde "bukağılık" (*pastern*) kelimesini atın bileği değil, dizi olarak tanımlamıştı. Bu konularda daha bilgili olduğu anlaşılan bir hanımefendinin kendisine böyle aptalca bir hatayı nasıl yapabildiğini sorması üzerine Johnson son derece açık sözlü bir şekilde, "Cehalet madam. Katıksız cehalet" demişti.

Atlar hakkındaki pratik veya teknik bilgilerin farklı insanlar arasında bir eşitleyici, bir birleştirici olduğundan bile bahsedebiliriz. Normalde aralarında pek de ortak noktanın bulunmadığı farklı sınıflardan ve kültürlerden insanları; kavurucu çöllerden, sulak vadilere kadar, geniş otlaklardan sivri tepelere kadar farklı yerlerin insanlarını, avcıları, çobanları, kovboyları, Yerlileri, çiftçileri ve şehirlileri ortak bir paydada birleştirebilen bir eşitleyici.

Asya'dan Amerika'ya, köydeki yarış pistinden şehirdeki sirke kadar at, getirdiği çeşitli pratik olanaklar düşünüldüğünde, birçok halkın geçiminin, lisanının ve boş vakit uğraşlarının vazgeçilmez bir parçası olmanın yanı sıra bunun daha ötesinde bir şeyin, –bir bağ, denge ve estetiğin– günlük olanın da ötesinde bir şeyin parçası olmuştu.

Bu idealin zirve noktasına ulaşması antik zamanlarda, aslında çağdaşlarına göre atlardan pek o kadar da yararlanmayan bir uygarlıkla Yunanlılarda olmuştu. Kim bilir belki de bu antik uygarlığın Batı medeniyetine yaptığı olağanüstü katkı at gibi kullanışlı bir hayvanı alıp onu sanat gibi kullanışsız bir şeye dönüştürme kapasitesinden ileri geliyordu. Kullanışsız; tıpkı iki ya da üç değil de on, yüz veya bin atın tek bir Kazak ya da Navaho ailesi için kullanışsız olması gibi, gerçek boyutlardaki terra-cotta atların veya zarif kil heykelciklerin mezarlarında eşlik ettiği eski Çin imparatorları için kullanışsız olması gibi.

Aslında kimi açılardan bakıldığında, Avrupa'da modernitenin kökleri antik Yunanlıların demokrasi ve belagatle siyasete, bireycilik ve sorumluluk bilinciyle sosyal hayata, kamu ve özel girişimle ekonomiye yaptığı katkılar ile din ve bilim arasında ardı arkası gelmeyen tartışmalardan çok,

atı bir yük hayvanı ve savaş aracı olmaktan çıkartıp pervasız ve asi bir güzellik figürüne, manevi bir zarafet ikonuna dönüştürmesinde aranmalıdır.

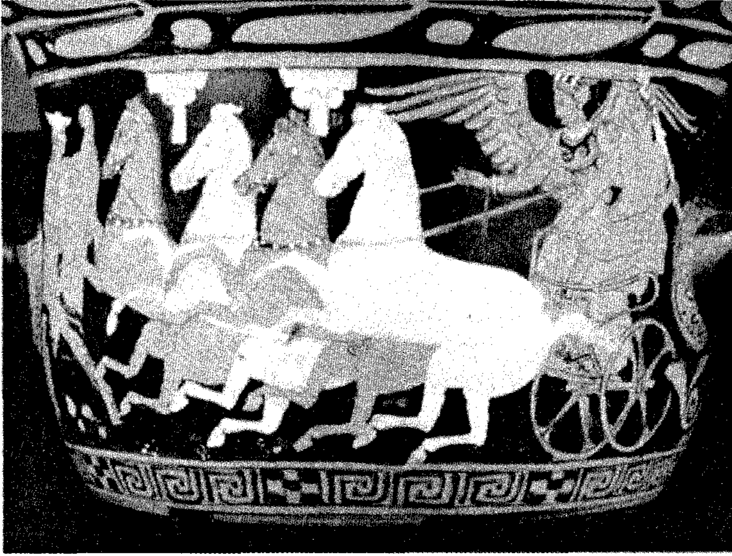
Tabii ki bu dönüşüm hiçbir şekilde modern değil, insanlık kadar kadim bir dönüşümdü. Mağara resimlerinin zarif figürlerine geri dönüştü. Batıda Yunanlılar, Doğuda Çinliler daha sonra ise Müslümanlık ve Hıristiyanlık geleneklerinin değer verdiği, çok uzun asırlar boyunca kahramanları atlar olan şarkı ve hikâyelere, atların jimnastik hünerlerine, oyunlarına ve kumarlarına aitti.

Atın Yunanlıların gözündeki cazibesi her türlü mantığa adeta meydan okuyordu. Belki de cazibenin bir kısmı da buradan geliyordu. Oldukça dağlık ve günümüzdekinden çok daha fazla ormanlık olan antik Yunanistan'ın coğrafi şartlarının, doğunun geniş otlaklarına alışkın atı evinde hissettirmesi zordu. Fakat Yunanlıların atı hem yarımadada hem de adalarda evindeymiş gibi hissettirmesini sağlayan, bizim o zamandan beri izlemeye çalıştığımız evcilleştirme dehalarıydı.

Atları bölgeye ilk getiren muhtemelen, Kimer ve İskit bozkır atlılarının yanı sıra Medler ve Persler aracılığıyla Teselyalılar olmuştu. Pers ülkesinde çok eski zamanlardan beri bilinen atların sosyal hayatta oynadığı önemli roller vardı. Pers dilinde at demek olan ve Sanskritçedeki *asva* kelimesinden gelen *aspa* sözcüğüne bölgedeki birçok yer ve insan isminde rastlamak mümkündü.

Ama Yunanlıların atlarla olan ilişkisi bir başkaydı. Vazolarını, kadehlerini, efrizleri ve heykelleri bolca zarif at figürüyle süslemişlerdi. Parthenon gibi önemli binaları da at oymalarıyla süslemişler, Homeros'tan Xenophon'a kadar uzun uzun ve büyük keyifle atlardan bahsetmişlerdi. Atları yarıştırmışlar, terbiye ve taktik konusunda en az bizim kadar özen göstermişler ve kazananların zaferini yine bizim gibi kutlamışlardı.

Antik Yunan tanrılarının atlarla arası gayet iyiydi, ustaca savaş arabası sürüyorlar ve günümüz araba yarışlarının eski bir versiyonunu gerçekleştirmekten geri durmuyorlardı. Karaayakların, atların kökenine dair yaban ördeği efsanesi, Akdeniz'de atların kökeniyle ilgili bir Girit efsanesine dönüşüyor buna göre Poseidon'un üççatallı zıpkınını Mora kayalıklarına vurmasıyla at denizin içinden beliriyordu. Atlar toprağın, havanın, ateşin ve

Resim 28. Herakles'in Savaş Arabasıyla Olimpus'a Çıkışı (Yunanistan, MÖ 400).

suyun efsanelerinde hep karşımıza çıkar. Hades'i, Persephone'u yeraltına götürdüğü sırada siyah atlarca çekilen savaş arabasının üzerinde görürken, kanatlı Pegasus Zeus'un yıldırımlarını taşır, Herakles ise on iki görevinden biri olan Trakya Kralı Diomedes'in insan yiyen kısraklarını yakalamak için mücadele verirdi (Herakles önce kralı öldürmüş, kısrakları da kralın cesediyle besleyerek evcilleştirmişti). Zeus'un oğlu savaş tanrısı Ares oğulları Deimos (Korku) ve Phobos (Dehşet) tarafından çekilen bir savaş arabasına biniyordu. Parthenon efrizlerinin bir bölümünde ise ay tanrıçası Selene'nin sürdüğü bitkin atlar, güneş tanrısı Helios'un diri atlarıyla birlikte tasvir edilmişti.

Tanrılarını anımsatır şekilde antik Yunanlıların atlarına karşı duyduğu hayranlık atların sürprizlere açık olmasından, ilgi ve saygıyı üzerlerinde hissetmeye yönelik doyumsuz ihtiyaçlarından, gerek fiziksel gerekse de fizikötesi tımarlanma heveslerinden ileri geliyordu. At ve atın ilham verdiği sanatın ideal hayatın zıtlıklarını yansıtmakta üzerine yoktu: Asi bir sakinlik, boyun eğmeye doğru kayan bir kibir, sürprizin kesinliği. Söz konusu atlar olduğunda, tıpkı tanrılar için geçerli olduğu gibi, hiçbir şey tahmin edilebilir değildi.

Antik Yunan'da atlar hem dini hem de dünyevi, olabilecek her türlü vesileyle yarıştırılıyordu. Olimpiyatların daha ilk zamanlarında MÖ 680 senesinde savaş arabası yarışları oyunlara katılmış, atın eyersiz sırtına binilerek yapılan yarışlar otuz iki yıl sonra, eyerli yarışlar ise MÖ 564'ten itibaren oyunların bir parçası olmuştu. Hemen hemen yirmi beş kilometrelik (yaklaşık iki kilometrelik bir pistin etrafında on iki kere tur atılıyordu) bu yarışlara zamanın gerek iyi gerekse kötü şöhretli birçok ismi katılmıştı. 47. Olimpiyat oyunlarında varlıklı Alcmaeon kendisinden de varlıklı olan Croesus'un ödünç verdiği atlarla galip gelmişti. 62. Olimpiyat oyunlarında kazanan Atinalı despot Pisistratus idi. Aynı yıl Pythagoras atletler için kuru incir yerine et rejimini denemekteydi. Atinalı Alcibiades MÖ 416'daki oyunlara yedi takım sokarak yeni bir sponsorluk anlayışı getirmişti. Yarışan *quadriga*'lardan üçü dereceye girerek birinci, ikinci ve dördüncü olmuştu. Rivayete göre, Büyük İskender tüm rakiplerinin krallardan oluşması durumunda oyunlara katılacağını söylemiş, onun kadar kibirli olmayan babası Philippos ise MÖ 356 yılındaki oyunlarda yarışmıştı. Anlatıldığına göre Philippos'un Olimpiyatlarda aldığı galibiyet, onu aynı gün aldığı, oğlu İskender'in doğum haberinden de Potidaea'daki askeri zaferden de daha mutlu etmişti. Kendi adına bastırdığı parada muzaffer bir edayla savaş arabasını sürerken görülüyordu Philippos.

Oyunların dini festivallerden sportif aktivitelere doğru kaymasına izleyici kitlesi de ayak uydurmuştu. Romalılar zamanına gelindiğinde ise büyük kalabalıklar, büyük paralar, sıkı bir fanatiklik, doping skandalları ve bahislerle, yarışların günümüz sporlarından aşağı kalır bir yanı kalmamıştı neredeyse (sonuçlar bahis düzenleyicilere güvercinler vasıtasıyla iletiliyordu). At yarışları Bizans imparatorlarının hükümranlığı altında da popülerliğini devam ettirerek bin yıl boyunca Konstantinopolis'in gözde aktivitelerinden biri olmayı sürdürdü.

Haçlı Seferleri zamanına gelindiğinde, Yunan sanatındaki ata dair çelişkiler son derece muammalı şövalye figürüne devredilmiş ve at şövalyelik geleneğindeki tüm çelişkilerin sembolü haline dönüşmüştü. Haçlıların içinden çıktığı Avrupa, o devirde cehaletin ve hurafelerin hüküm sürdüğü bir toplumdu, en azından bazıları, zamanın İslam dünyasının birçok açı-

Resim 29.
Hz. Muhammed, ilk üç halife ve Cebrail (erken 17. yüzyıl).

dan aydınlık ve irfandan yana zengin olduğunu, sağlam bir atçılık geleneği de geliştirmiş olduğunu gördü. Normanların İngilizleri mağlup ettiği, ilk defa at üstünde mızraklı dövüş turnuvasının yapıldığı 1066'da Bağdat'ta, bazılarına kadınların da devam ettiği, otuzdan fazla yüksek okul vardı. Müslüman İspanya yetmişten fazla halk kütüphanesine sahipken, Ömer Hayyam, bin yıl sonra hâlâ okunacak olan rubailerini yazıyordu. Atlarla irfan el ele gidiyordu.

Gösterdiği disiplin ve özenle karşılaştırıldığında Araplarınki kadar ileri başka bir at kültürü bulmak mümkün değildir. Daha Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemden itibaren at, kaynağını Peygamber'den veya bizzat Kur'an'dan alan geniş bir kural ve âdet yelpazesine sokulmuştu. Antik veya modern diğer toplumlar gibi Araplar da atı, insanların omuzlarına, sa-

dece sorumluluk değil, aynı zamanda minnettarlık ve saygı yükleyen, hem maddi hem de manevi ödüller verip, geçim yolu sağlayarak bizi başkalarına yük olmaktan kurtaran bir armağan olarak görmüştü.

Her şeyin kendine ait sabit bir yerinin olduğu Arap kültürünün muhafazakârlığı, atın Arap toplumunun önemli bir parçası olarak kalmasını sağlamıştı. İnsanlar Tanrı'nın kendilerine vereceği rızk ile atlara gösterecekleri iyi muamele arasında bir ilişki kurmuştu. İslamın beş şartından biri olan zekât, atların beslenmesi ve bakımının sağlanmasıyla da ifa edilebiliyordu. Aynı şekilde, atların eğitilmesi konusunda gösterilen disiplin adeta ibadette gösterilen disiplini andırıyordu. Araplar en kıymet verdikleri atlarını çadırlarına almaktan bile çekinmezdi. Diğer taraftan, atlarına kesinlikle insan ismi vermezlerdi. En asil atların isimleri genellikle karakterlerini, donlarını ya da hünerlerini yansıtan isimler olurdu. Bu gelenek dünyanın dört bir yanındaki ünlü yarış atlarına verilen isimlerde de devam etti. Arap toplumunun atlara gösterdiği hürmet kimi zaman tıpkı ortaçağ şövalyelik geleneğinde olduğu gibi gerçekliğin sınırlarını zorlayan idealler şeklini alıyordu. Bunlardan biri İslam şeriatının atların iğdiş edilmesini yasaklamasında karşımıza çıkmaktaydı. Bu kanuna uymak genellikle zengin ailelerin harcı oluyor, birden fazla aygıra bakmanın getireceği zahmet ve masrafı kaldıramayan fakirler çoğu zaman bu kanunu ihlal ediyordu.

İslam dini gibi Arap at kültürü de, kimi zaman buğdayın sudan bile daha kıt olduğu bir çöl kültürüydü öncelikli olarak. Bu özellik birçok binicilik uygulamasını, beslenme rutinleri tarımsal Avrupa arazisine göre oldukça fark gösteren bozkırlar gibi yarı kurak arazilerdeki uygulamalara yakınlaştırıyordu. Arap topraklarında buğdayın kıtlığı çoğu kez hurma ezmesi ile telafi ediliyor, atlara verilen besinler arasında taze ot, koyun veya deve sütü, kokulu bitkiler ile bazı çalıların yaprak ve kökleri bulunuyordu. Geleneksel olarak, yağ bağlamamalarına özen gösteriliyor ve onlara sadece bir kez gün ortasında su içiriliyordu. "Şafak vakti su içirmek atı zayıflatır, günbatımında su içirmek ise şişmanlatır" diyordu eski bir Arap deyişi. Eğer ata buğday verilecekse o da gün ortasında verilmeliydi: "Sabah verilen arpa dışkı, akşam verilen arpa ise yağ olur."

Kur'an, atları "hayır" olarak nitelerken, Peygamber hadislerinde atlardan defalarca bahsetmişti. Bu prensipler, Müslümanların dini vazifeleri arasına atları da katarak Müslümanlara, "Atın alnına kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir" demiş, "Atın açlığı ve susuzluğu, içtiği su, yediği yem, derisindeki her bir kıl, attığı en ufak adım, hatta idrarı ve dışkısı dahi mahşer gününde terazinin kefesine konulacaktır" diye hatırlatmıştır.

Arapların at yarışlarına başlamasının tarihi Hz. Muhammed'den de önceye gidiyordu. Geleneksel rejim uygulamalarından biri buğdayla beslenen ve serpilen atların bunun ardından kırk günlük bir perhiz dönemine sokulması, bu dönemin başında yedi örtü ile örtülen atların üzerinden altı günde bir bunlardan birinin alınması ve gittikçe artan egzersizler yaptırılmasıydı. On atın koştuğu yarış pistinde yarışı ilk yedi içinde bitiren atlar ödüllendiriliyordu. Günümüzde ise ne zaman safkanlar yarışsa Arap atlarının mirası daima kendisini gösterir. Bunların % 90'ından fazlasının soyu Darley Arabı'na dayanır.

At yarışlarının önemli olmadığı bir binicilik kültürü bulmak mümkün değildir. İskitler at yarışlarına karşı iflah olmaz bir zaaf, Moğollar aşırı düşkünlük göstermiş, Yunanlılar ve Romalılar ise at yarışlarını kurumsallaştırmıştı. Büyük düzlüklerin Yerlilerinin ata binmeleriyle at yarışlarına başlamaları bir olmuştu (özellikle Karaayaklar arasında at yarışları yaşlı yaban ördeğinin ata dönüşmesinden hemen sonra başlamıştı). Uçsuz bucaksız düzlüklerdeki yarışların uzunluğu yedi kilometreyi aşıyor, 17. ve 18. yüzyıllardaki Avrupa ve Amerika yarış pistlerinin uzunluğuna ulaşıyordu. İpi ilk göğüsleyen yarış atı son derece kıymetliydi. Tüm iyi bahisçiler gibi Karaayaklar da koca cüsseli ve gösterişli atlardan ziyade küçük cüssesi ve iddiasız görünümü süratini ve dayanıklılığını göstermeyen atlara oynamayı, böylelikle alınacak ödülü artırmayı severdi. Çocuklarının tayların sırtında bufalo yavrularını kovalamasını takip eden yetişkinler, içlerinden en iyi tayları seçer ve onları üç ya da dört yıl içinde yarışlarda koşmalarını sağlayacak eğitimden geçirirlerdi.

Bunu takiben ise mevsimlik kamplarda ve yaz sonundaki Güneş Dansı törenlerinde atlarını müsabakalara sokar ve zaman zaman içlerinden en iyilerini diğer kabilelerin en iyi atlarıyla –ama çoğu kez kabileler arasındaki geleneksel çatışmaların gölgesinde– yarıştırırlardı.

İngiltere'de bilinen ilk at yarışları Romalılar döneminde MS 208 yılında yapılmıştı, ama atların adaya gelişleri çok daha eskilere dayanır. Muhtemelen bu tarihten daha önce de at yarışları gerçekleştirilmişti. Modern zamanlara gelindiğinde ise ABD ve Kanada'nın yanı sıra Avrupa ve Güney Amerika'da da at yarışları muazzam bir endüstriye dönüşmüştü. Avustralyalılar at yarışlarına 1821'de başlamış –Melbourne Kupası günümüzün klasiklerindendir– İrlandalılar ise dünyanın önde gelen yarış atı ve konkurhipik atları yetiştiricisi olmuşlardı.

Dünyanın değişik bölgelerinde değişik yarışçılık gelenekleriyle karşılaşırız. Mesela bunlardan biri ABD'de Quarter Horse yarışları olarak bilinen ve eski Batıdaki ana caddenin yaklaşık uzunluğu (diğer taraftan, caddelerin genişliğinin de epeyce fazla olmasının sebebi katır takımının rahatça dönmesini sağlamak içindi) olan çeyrek millik bir mesafede koşulan yarışlardı. *Harness racing** ise hem geniş bir meraklı kitlesine hem de eski bir tarihe sahipti –tırıs giden atlar bir ön ayak ve bunun çaprazı bir arka ayak aynı anda yerden kesilmiş olarak koşarken yanal bir yürüyüşü olan rahvan giden atların ise her iki taraftaki ayakları aynı anda yerde ya da havadaydı.

Halk önünde gerçekleştirilen idamları ve gladyatör dövüşlerini saymazsak at yarışlarının, ödüllü boks müsabakaları ve futbol maçları çıkana kadar halkın en fazla rağbet ettiği sportif aktiviteler olduğunu söyleyebiliriz. Birçoklarımız için at yarışlarının akıldan çıkmayan imgesi yıldırım hızıyla koşan bir safkan atın sırtındaki jokeyin kısa üzengilerdeki ayaklarının üzerinde ve önde konuşlanmış eyerinde oturan ya da ayakta duran görüntüsüdür. Ama jokeyler için bu her zaman böyle olmamıştı. Amerikalı Tod Sloan 1897'de İngiltere'deki biniciliği sırasında kısa üzengilerin ve önde

* Belli bir yürüyüş tarzına uyularak yapılan yarışlar –ç.n.

konuşlanmış eyerin –bu eyeri kullanan jokeyler pek de kibarca olmayan bir biçimde "çömelmiş maymun" ya da "sırıktaki maymun" diye adlandırılmıştı– avantajlarını gösterene dek Avrupa ve ABD'deki biniciler çok daha dik bir pozisyonda oturup vücut ağırlıklarını öne değil arkaya veriyordu. Sloan bu şekilde ata binmeyi Siulardan öğrendiğini söylüyordu. Siuların dışında bu yöntemi öğretebilecekler arasında Araplar veya bozkırların göçebeleri sayılabilirdi. Sloan modern binicilikte yeni bir dönemin kapısını aralamış ve hatta *Yankee Doodle Dandy* ve Give *My Regards to Broadway* gibi iki unutulmaz şarkının da konusu olmuştu.

At yarışlarının büyüsü sadece mücadeleden ve bahislerin sonunda kazanılan veya kaybedilen paradan kaynaklanmıyordu. Ama paranın hiç tartışmasız güçlü bir cazibesi vardı ve bu işin büyük bir sektör olmasının ardındaki isim Joseph Oller'di. Oller 1864'teki Fransız Grand Prix'sinde girdiği bir bahsi kazanmasına rağmen parasını alamamış, bunun üzerine eski bahis sistemlerinden farklı yeni bir sistem geliştirmiş ve bunu "pari-mutuel" bahis diye adlandırmıştı (*pari* kelimesi kendi icat ettiği bir kelimeydi, "bahse girmek" anlamındaki Fransızca *parier* sözcüğünden geliyordu).

İçinde bulunulan çağ at yarışlarının bol para getirdiği bir çağdı ve atların yetiştirilmesi, eğitilmesi ve bakımı için de paradan kaçınmamak gerekiyordu. Dolayısıyla, yarış atlarının sahipleri genellikle varlıklı kimselerdi ve çoğu zaman soylu bir aileden geliyorlardı, tıpkı atlarının da soyunda asalet olmasını umut ettikleri gibi. İngiltere'de kraliyet ailesi ciddi manada sponsorluk yapmaya VIII. Henry ile başlamış ve bu I. Charles'in idamına kadar sürmüştü (bir savaş adamı olan Cromwell'in bizzat kendisi bile heyecanlı bir at yetiştiricisiydi). 1660 yılında monarşinin yeniden tesisiyle birlikte II. Charles at yarışlarına hak ettiği yeri geri vermiş ve hatta 1671 yılında Newmarket'ta yapılan bir yarışta bizzat birinci gelmişti. Gün geçtikçe at yarışlarına verdiği önem ülke meselelerine verdiği önemin önüne geçmiş, temsil ettiği örnek kendisinden sonra gelen servet ve iktidar sahiplerince tekrar edilmişti. Başbakan olduğu sırada atı 1894 ve 1895'te iki kere üst üste Derby'de birinci gelen V. Roseberry Kontu buna örnek olarak gösterilebilir. Kimi dar kafalılarsa bunun üzerine kontun ilgi ve dikkatini ülkeyi yönetmeye ayırmasının daha hayırlı olacağı yorumunu yapmışlardı.

İngiltere'deki Derby Day her zaman için büyük bir olay olmuş ve (Eadweard Muybridge'in çektiği fotoğraflarla tarih yazmasından kısa bir süre sonra) 1895'te filme alınmasıyla bu konudaki ilkler arasına girmişti. 1896'da ise Londra Alhambra Music Hall tarafından Robert Paul –"Theatrograph" hareketli resimleriyle çok daha önce meşhur olmuştu bile– Derby'i filme almak için görevlendirilmişti. Bu seferki Derby'nin galibi daha sonra VII. Edward olarak tahta çıkacak olan Galler prensinin atı Persimmon'du. Paul ertesi akşam izlenmesi için iki buçuk dakikalık bir şov hazırlamıştı.

İngiliz müzik salonları ve yarış pistleri tıpkı Roma sirkleri ve Broadway tiyatroları gibi eğlence sektörünün birer parçasıydı. Bu nedenle buraları gayet büyük yapılar olarak inşa edildi ve –yarış pistleri söz konusu olduğunda– her ne kadar ironik olsa da, büyük kalabalıkları tribünlere taşımak için at taşımacılığının yerini alan demiryolu kullanıldı. Bahisler işin esasıydı ve arkasından hızla büyüyen spor basını da haber ve görüntü talebini karşılamak için çalışıyordu. Yarış pistleri artık önemli yerler olmuştu. 1913 yılında yine Derby yarışları esnasında Kral VII. Edward'ın atı Amner birinci sırada gittiği ve Tottenham Corner'ı döndüğü sırada Kadınlar Sosyal ve Politik Birliğinin fanatik bir üyesi olan Emily Davison parmaklıkların arasından fırlayıp kendisini atın önüne atarak Amner'in, jokeyi Herbert Jones ile beraber, yere kapaklanmasına sebep olmuştu. Büyük bir kaygıya kapılan kral atının ve jokeyinin durumunu sormuştu. Atın durumu iyiydi, jokey ise yaralanmıştı. Fakat Bayan Davison ölmüştü. Kadınların oy kullanma hakkını savunanlar yeni bir şehit kazanmıştı.

Birçoğu avlanma pratiklerinden ortaya çıkan ve asırlardan beri uygulanan başka önemli at yarışı geleneklerinden de bahsedebiliriz. *Steeple* [engelli] at yarışları –1752 yılında İrlanda'daki County Cork'da Buttevant ve St. Leger kiliselerinin çan kuleleri [*steeple*] arasında yapılan bir yarıştan sonra bu isimle anılmaya başlamıştır– veya gerek doğal gerekse de doğal olmayan engellerin üzerinden koşulan yarışlar bunlar arasında sayılabilir. Avrupa'da 18. yüzyılda yerleşmesine rağmen bunun benzerini büyük binicilik okullarının biçimsel atlama ve dresaj hareketlerinde görmemiz mümkün-

dü. Daha sonra ise birçok rodeoda görülen, azgın ata binme ve savaş arabası –nam-ı diğer *chuckwagon*– resme dahil olacaktı. Kelime olarak *circus* sözcüğüyle etimolojik bir akrabalığı olan "rodeo" kelimesi İspanyolcada "dönmek" anlamına gelen "rodear" fiilinden gelmekteydi.

At sırtında yapılan müsabakalara gelindiğinde, farklı kültürler arasındaki ciddi benzerlikler göze çarpar. *Pato* denilen ve Arjantin'de 17. yüzyılın başlarından beri sürdürülen bir oyunda biniciler, bir posta sarılı ölü ördeği birbirlerinden kapmak için mücadele ediyordu. Söz konusu oyun Afgan ve Moğolların buzkaşi oyununa benziyordu. Zamanla kırlarda herkese açık bir oyun haline gelen *pato* 1822'de yasaklandı. 1930'larda yeniden serbest bırakıldıktan sonra 80x210 m'lik geniş bir sahada oynanmaya başlandı.

Binlerce yıldan beri popülerliğini koruyan at sırtında yapılan güreşler bir düzene sokularak bozkırların çobanları tarafından *sais* adı verilen bir oyuna dönüştürülmüştü. Arjantinli sığır çobanları ve Şili'deki *huaso*'ların *crowding* adında ve yine at sırtında oynanan oyunlarında biniciler rakiplerinin atlarını pistin dışına itmeye çalışırdı. Günümüzde Güney Amerika'da oynanıp, daha çok bir turnuvayı andıran ve başlangıcı Araplara dayanan cirit oyununda ise rakibinin üzerine dörtnala giden binicinin fırlattığı sırığı diğerinin vurulmadan yakalaması amaçlanırdı. Ortaçağ İspanya'sında yaygın olan ve Amerika kıtasında halen oynanmaya devam eden halka yarışında son sürat giden atlı elindeki mızrağı fırlatıp havada asılı duran küçük bir halkanın içinden geçirmeye çalışıyordu. İngiliz koloni günlerinde süvarilerin talimleri olarak başlayıp günümüzde ABD ve İngiltere'de popüler olan *gymkhana* oyunları, atlıların dar bir koridor ile zorlu bir dönemeci aşmak zorunda oldukları "anahtar deliği" müsabakasından fıçı yarışına ve (kimi zaman eyersiz olarak) dörtnala giden atlıların ufak bir objeyi yerden almaya çalıştığı "toplama" müsabakalarına kadar geniş bir yelpazede oynanmaktadır.

Antik dünya ile modern dünyayı birbirine bağlaması dolayısıyla Olimpiyat Oyunlarından söz etmeye değer. Olimpiyatlarda gördüğümüz tek hayvan olan at ilk defa 1912'de "askeri" adı verilen bir dalda modern oyunlara dahil edilmiş, sonradan bu isim konkur kompleye çevrilmiş ve

I. Dünya Savaşından sonra iyice yerleşerek yaygınlık kazanmıştır. Yirmi-otuz yıl boyunca müsabakalarda yer alanların büyük çoğunluğunu böyle yarışmaları kendilerini ve atlarını sınamak için biçilmiş kaftan gören süvari subayları oluşturacaktı. Ama kısa bir süre sonra sivillerin de katılımıyla konkur komple, at ve binicisinin beraber katıldığı, kır koşusu (hız, dayanıklılık ve engelli yarış alt-bölümlerinden oluşur), dresaj ve konkurhipikten oluşan en önemli müsabaka haline gelmiştir.

Biniciliğin dönüşümünde kadınların oynadığı önemli rolü dikkatlerden kaçırmamamız gerekir. Modern oyunların kadınlara erkeklerle başa baş ve eşit şartlarda yarışacak imkânı tanıması Olimpik müsabakalar arasında bir ilki, spor dünyasında ise pek de yaygın olmayan bir durumu ifade ediyordu. Erkeklerle yarışacak olan kadınlara herhangi bir özel kolaylık sağlanmıyor, ne yarışa daha önde başlıyorlar ne de daha basit engellerin üzerinden atlıyorlardı. Kadın ya da erkek, kim daha iyi ata binerse o kazanıyordu. Karşı cinsle karşı karşıya gelen kadınlar, Olimpiyat altın madalyaları dahil, çok sayıda madalya kazandılar.

"At yarışlarının nesi zor ki?" demek kolay belki ama bunu gidip bir de her gün at yarışlarını heyecanla izleyen ve bahislerini nasıl oynayacaklarını ince ince düşünen insanlara sorun. Diğer taraftan, Avrupa'nın önde gelen binicilik ekollerinin temelindeki gelenek ilk bakışta oldukça karmaşık gözükse de amacı, en azından geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda, basitliği yakalamaktı.

Köken olarak askeri gelenekten gelen binicilik eğitimi 19. yüzyılın sonunda bir krize girmişti. Kriz sadece atın rolünün gerek savaşta gerekse toplumun başka alanlarında bir belirsizlik içinde olmasından ibaret değildi. Esasen daha derinlere giden kriz atlar söz konusu olduğunda çoğu kez olduğu gibi hem biçimsel hem de işlevseldi. Meselenin özünde doğallık ve yapaylık arasındaki çatışma vardı.

Bu, göçebelik ve yerleşik hayat çatışmasından sonra insan tarihindeki en eski meseleydi aslında. Ama modern askeri stratejinin gelişiyle birlikte yeni bir çehre kazanmıştı. Biniciyi ve atını süvari hücumuna hazırla-

Resim 30. Viyana Topçu Kışlası önünde süvari atları eğitilirken (y. 1850).

mayı amaçlayan zamanın süvari eğitimi, diğer bazı hareketlerin yanında özellikle atlamaya önem veriyordu. Fakat gelecek, ömrü kısa sürse de her türlü arazide hızla ve güvenle hareket edebilecek süvaride, yani bozkırların hafif atlılarına geri dönüşteydi.

Avrupa'nın süvari okulları –İngiliz okulları hariç– avlara ilgi göstermediğinden bunların eğitimi avcılık için gerekli olan binicilik stilini öğretmiyordu. Sivillerin de bu okullarda sözü geçmediğinden subayların eski günlerin cesur hücumlarına duyduğu hasreti hafifletecek kimse kalmıyordu. Uyguladığı metotlar eski *haute école* geleneğinden miras kalan önde gelen süvari okulları, Fransa (Fontainbleau, Versailles ve Saumur'da), Avusturya (Viyana'da) ve Almanya'da (Münih ve Hanover'de) bulunuyordu.

Tabii ki zamanın birçok binicisi dizginleri sıkı sıkıya tutma ve atı serbest bırakma arasında ince bir orta yol tutturmuştu. Fakat at ve binicisi arasındaki ilişkinin modern süvarinin ihtiyaçlarına uygun daha kapsamlı bir teori haline getirilmesi için biraz daha beklemek gerekecekti.

Mesele kısmen teorik bir meseleydi: Atın atlamasının at için doğal bir güdü olup olmadığı sorusu. Birçokları bunun doğal bir güdü olmadığı-

nı çünkü nispeten alçak çitlerle çevrili bir alanda bırakılan atın ürkütülmediği taktirde çitlerden atlamayacağını söylüyordu. Dahası, köpeklerin ya da geyiklerin aksine atların vücut yapıları atlayışa geçmelerini (atların köpek ve kedilere göre daha çok kaburga kemiği olması vücutlarının arka kısmını aşağıda toplamalarını zorlaştırıyordu) ve yere inişlerde baskıyı dağıtmalarını (patiler toynaklara göre çok daha etkin bir iniş sağlıyordu) sağlayacak bir yapıda değildi.

Diğerleri ise atlamayı doğal bir içgüdü olarak ya da en azından atın herhangi bir zorlama olmadan davranmasının sağlandığı bir terbiye sistemi içinde öğrenilebilecek bir davranış olarak görüyordu. Bu görüşte olanlardan biri de Moğol, Mugal ve Arap geleneklerini modern askeri pratiklerle sentezleyerek yeni bir geleneğin temellerini atan Federico Caprilli adında İtalyan bir subaydı. Caprilli'nin geliştirdiği ve kusursuz bir ironi olarak savaşın doğal olmayan vahşetinden ortaya çıktığı halde doğal ve nispeten zarif bir binicilik geleneği olan yaklaşım, barış zamanında binicileri ve atları eğitmek için kullanılan temel yöntem oldu.

Varlıklı bir İtalyan ailesinden gelen Caprilli 1886 senesinde (büyükbabamın Kesik Kulaklı Kurt'la tanıştığı yılda) süvari okuluna girer. Kaderin cilvesine bakın ki Caprilli'nin getirdiği yöntemin yarattığı tesirle, bu yöntemle pek çok ortak noktası bulunan ovalardaki Yerli binicilik geleneğinin tehlikeye girmesi aynı zamana denk gelmişti. Karaayaklar bir dönemin kapanışına, Caprilli ise yeni bir dönemin açılışına tanıklık ediyordu. Caprilli bununla kalmayacak, insanların ata biniş alışkanlıklarını da değiştirecekti.

İlk başlarda süvari olmak için ideal fiziksel şartları taşımadığına inanılan Caprilli –sırtı uzunca ve bacakları kısaydı– askeri okulun sağlık heyeti tarafından geri çevrilmişti. Ama boş bir pozisyonun açılması gönülsüzce de olsa okula kabulünü sağlamıştı.

Derslerinde etkileyici bir grafik çizmiş, özellikle de dönemin binicilik eğitiminin temel taşı olan atlamada yıldızı parlamıştı. 1902 yılında Uluslararası Turin Atlama Yarışlarında 2,08 metrelik yükseklik ve 7,40 metrelik bir mesafe atlayan Caprilli ve atı, izleyen herkesi büyülemişti. Doğal yeteneklerinin teknik buluşlar yapmaya yönelttiği Caprilli hayal gücünün ve zekâsının da dürtmesiyle atın ve binicisinin atlayışa geçtiği sırada

tam olarak neler olduğunu oturup düşünmeye başladı. Daha önce bu konu hakkında kafa patlatanlar olmuştu olmasına ama bunu hep yeri geldiğinde eyerde oturan, yeri geldiğinde de üzengilerde ayağa kalkan, atın ağzına uyguladığı devamlı baskı sayesinde ise kontrolü elinde tutan binicinin zarafetini vurgulayan bir stille ilişkilendirerek düşünmüşlerdi.

Caprilli'nin kafasındaki metot binicinin, atının fiziksel kapasitesi ve zihinsel güdülerini daha yakından tanımasını sağlıyordu. Bu metodun parolası doğallığı, üstünlüğü ise basitliğiydi. Caprilli kendi yöntemini "akademik binicilik"ten ayırt etmek için "doğal binicilik" diye adlandırmıştı. Akademik binicilik gerçekten de büyük başarılara imza atmıştı (halen de atmakta) ve Viyana'daki İspanyol Binicilik Okulu gibi seçkin merkezlerde eğitilen biniciler yaşam boyu süren bir eğitimin meyvesini atlarının dilinden anlayarak almışlardı. Ama yine de bu iki yaklaşımın arasındaki fark, göze çarpacak kadar büyüktü. Akademik binicilik geleneğinde verilen eğitim atın binicisine ayak uydurmasını hedeflerken, doğal binicilik eğitiminde binici atına ayak uyduruyordu. Atın beline abanıp ağzına baskı uygulamaktansa Caprilli'nin metodu sihirli bir dokunuşa, hafif bir oturağa ve doğrudan tepkiye dayanıyor, bu yönleriyle at sırtında sığırları sürüden ayıran kovboyun binişini andırıyordu.

Caprilli'nin atın attığı her adımı inceden inceye çalışmak için yere uzanıp atları yerden izlediği de, atlayışlarını kavramak için sırtlarından inmediği de oldu (kafasındaki teknikleri test etmek için uğraşırken defalarca kendini yerde bulan Caprilli bir keresinde altı aylık zorunlu istirahat almak zorunda bile kalmıştı). Diğer birçok binicinin dikkatinden kaçan bir nokta Caprilli'nin dikkatinden kaçmamış, atların görme yeteneklerinde bir olağanüstülük olduğunu ve hareketi algılayıp, uzak mesafelerdeki cisimleri ve insanları seçebildiğini fark etmişti. Atların gözleri neredeyse her yönü görmelerini mümkün kılsa da (360 derecenin 340'ına hâkimdiler) iki kör noktaları vardı: Tam arkası ve tam önü. Gözlerinin konumundan ötürü aynı zamanda zayıf bir derinlik algılamaları vardı. Bir engelden atlayacak atın başı dik tutulduğu taktirde at ne zemini ölçebilir ne de atlayacağı noktayı ayarlayabilirdi. İster doğal diyelim ister akademik, atların ve binicilerin nasıl koordine olabileceğini düşünmeye başlamak için atlama eylemi en doğru başlama noktasıydı.

Atlar halen ordunun temel unsurlarından biri olduğundan Caprilli'nin odak noktasını da arena ya da yarış pistinden ziyade açık sahalar oluşturuyordu. Kâğıt üzerinde, geliştirdiği reformlar atçılığın muhafazakâr prensiplerini koruyup güçlendirmeyi amaçlamışsa da pratikte, atı ve binicisini değişime hazır hale getirmişti. Maria Montessori ve Rudolf Steiner gibi isimlerin tasarladığı 20. yüzyılın diğer önemli eğitim reformlarının da bu zamana denk gelmesi tesadüf değildi belki de.

Caprilli 1907'de öldüğünde, ardında metodunu benimseyen İtalyan süvarisinin tamamıyla, metodunun başarısına şaşırtıcı şekillerde şahitlik eden farklı uygulama alanları bırakmıştı. Caprilli'nin etkisi, metodu hakkında son derece ikna edici pasajlar yazan Piero Santini'nin de yardımıyla Polonya, Macaristan, Fransa, İngiltere ve (Macaristan ile İtalya üzerinden) ABD'deki önde gelen binicilik okullarına kadar yayıldı.

Böylelikle at artık her yerdeydi: Sadece Amerika'ya geri dönmekle kalmamış ayrıca savaş alanından ve şov ringlerinden evlere de geri gelmişti. Hayatlarının tümünü bir ata adamak istemeyen ya da adayamayan çoluk çocuk, kadın erkek herkes tarafından binilen evcil bir hayvan olmuştu yeniden. Ahırların kapılarını ardına kadar açan Federico Caprilli atın aristokratların ve askerlerin imtiyazlı hayvanı olduğuna dair izlenimi silmişti.

Az çok nerede yaşadığımıza bağlı olarak değişse de, uzun süreli olarak at beslemek herkesin gücünün yetmeyeceği kadar maliyetli bir uğraştır yine de. Fakat atların taşımacılık ve haberleşmedeki önemlerinin azalması biniciliğin birçok kültürde yeni bir çehre kazanmasına sebep olmuştur. 1980'lerde yapılan kaba bir sayım tüm dünyadaki atların sayısını 167 milyon olarak belirlemişti. Bu atların çoğuna ise hobi amaçlı biniliyordu.

Geçtiğimiz yüzyıl hem atın geniş halk kitlelerine yayılmasını hem de yeni bir evcilleştirilme biçimini ortaya çıkardı. Bu dönemde, çoğu atın bakıldığı, sevildiği ve yaşamaları gereken dünya hakkında çok şeyler öğrendiği yer, tavla olarak karşımıza çıkmıştı.

Oba ve *tepee*'ler, kulübeler, tuğladan, keresteden evler, taştan şatolar ve camdan konaklar... İnsanlar zorlu iklim şartlarına karşı bütün bu ba-

rınakları inşa ettiler, buralarda aile kurdular ve dostlarını ağırladılar. Tıpkı tavlalar gibi bunlar da akıllıca bir tasarımın ürünüydü. Yiyecek ve içeceğe muhtaç olmanın yanı sıra insanlar başlarını sokacak bir barınağa ve belki bundan daha da çok, birbirlerine ihtiyaç duyar. Halbuki atın ihtiyaçları farklıdır. At da yer ve içer, bizim kadar olmasa da uyur ve yine bizim gibi, arkadaşlarıyla vakit geçirmekten hoşlansa bile onlarsız da yapabilir. Bizden farklı olarak açık arazide doğal olarak yaşamını sürdürebilir, gerektiğinde başını sokacak bir yer bulur.

Atın evcilleştirilmeye başlanması barınmak için yeni yerler inşa edilmesini de beraberinde getirmişti. Başlangıçta atların dolaşıp gitmelerini engelleyecek ve onları rüzgârdan koruyacak doğal bariyerlere sahip tepeler ve vadiler bu vazifeyi görürken bunların yerini zamanla etrafı çitli ağıllar ya da geçici ve hareket ettirilebilir barınaklar aldı. Yeri geldiğinde, gerekli şartlar oluştuğunda, insanlar atlar için tavlalar yaptılar.

Doğal bir yer olmayan tavlalar insanların işini kolaylaştırıyordu ama atları daha mutlu yapacak yerler değildi. Ova Yerlileri gibi Araplar da yakınlarda doğal bir barınakla su kaynağı olması şartıyla –bunu sağlamak için çoğu kez kendi rahatlarından taviz verseler bile– atları açık havada tutmayı tercih etmişti.

Açık araziyi seçme imkânı olmayan birçokları ise tavlaları inşa etmişti. Tavlalar göçebeleri yerleşik hayata çekip uygarlığın her zaman yapmaya çalıştığını yaparak bunu sanki doğal bir evrimin parçası gibi gösterir. Nasıl kasaba ve şehirleri doğal olarak kabul etmişsek aynı mantıkla tavlaları da doğallaştırmışızdır.

Nasıl, kalabalıklaşan şehirler biz insanlara problemler yaratmıştır, tavlalardaki atlar da "kötü alışkanlıklar" olarak nitelendirilen davranışlar göstermişlerdir. Yemliklerini ısırırlar, sık sık solurlar, başlarını ve boyunlarını sürekli ve asabi biçimde ileri geri oynatırlar. İyi bir tavlada, burasının yaşaması için doğal bir yer olduğuna atı ikna etmek için epey çaba harcanır. Yine de en iyisini atlar bilir, bir şekilde uyum sağlarlar.

Bir at açısından tavlalarla ilgili en can sıkıcı nokta tavlaların can sıkıcı olmalarıdır. Bir tavlayı iyi ve yaşanası kılan oranın inşasında kullanılan malzeme ya da tasarımı değil (tabii ki güzel ve çirkin yapılardan

Resim 31. *Winter in Connecticut* (Connecticut'ta Kış, George Henry Durrie, y. 1858).

bahsetmemiz yine de mümkündür) belli ritüellerin ve bir takım sosyal –bazılarının dediğine göreyse manevi– seremonilerin yapıldığı bir yer olmasıdır. Adeta sihirli bir dokunuşla, bu hem atları hem de insanları mutlu kılmaya yeter.

İnsan yapatıcılığının örnekleri olan bu ritüeller yedirme ve içirme, temizleme ve tımarlama, çiftleştirme ve doğum, eğitme ve konuşmayla ilgilidir. Kısa zamanda en doğal alışkanlıklara dönüşüyor olması şaşırtıcı değildir belki de, ritüeller alışkanlık haline gelir ve atların barınağı olan tavlayı bir yuvaya çevirir.

Kendi atlarımı yetiştirdiğim tavlanın dışında en iyi hatırladığım tavla güney Ontario'daydı. Sahibi Reg Greer'in yetiştirdiği cins atların bazıları Kanada'yı Olimpiyatlarda temsil etmişti. Tavla, eski, dümdüz ve

çelik kadar sağlam sedir kütüğünden yapılmıştı. Kütükler taştan temelin üstüne yerleştirildikten bir asır sonra bile hâlâ mis gibi kokuyordu. Rengi artık griye çalan ama o gördüğümüz neredeyse en kaliteli çentikli kalaslar yapının dış cephesini oluşturuyordu. Tüm canlılar gibi bu kütük ve kalaslar da nefes alıyordu.

Ritüelleri seven Reg, atların da ritüellerden hoşlandığını bilirdi. Atlardan bazılarının farklı diyetlerde olduğu her günkü öğünler bunlardandı. Yemek faslı bittikten sonra atları etrafı çevrili çayıra salar, birbirleriyle nasıl geçindiklerini izler, tavladaki bölmelerini temizledikten ve daha bir düzine iş yaptıktan sonra onları tekrar içeri alır ve onlarla o anki ruh haline göre değil (işin doğrusu Reg'in sağı solu belli olmazdı) her birinin kendine özgü huyuna göre konuşmaya başlardı.

Daha sonra, koridorun sonunda koşum takımlarını muhafaza ettiği yerde iki yaşını doldurmuş olanların arasında ve diğer bölmelerde onu dinleyen kalabalık bir dinleyici kitlesinin önünde oturur ve konuşmaya kaptırırdı kendisini Reg. Tahıl sepetinin yanında kümelenmiş hoş kokulu saman balyalarının otuz yıl önce dökülen beton zeminden, kışın ise harman katını ve saman deposunu tutan kirişlerden gelen soğuğu kestiği bu yer hep karanlık olurdu.

Tavlanın bölmeleri zemin katın her iki yanında 30-35 cm kalınlıkta sedir kalaslardan yapılmıştı. Ana tavlaya bir tahıl silosuyla bağlanan bitişikteki kazıklı tavlada da at bölmeleri vardı. En uçta, tavlanın avlusuna ve çitli çayıra açılan büyük kapıların ardındaki bir başka ahırda Reg'in meşhur aygırı Tamarack dururdu.

Sedirden kirişlerin birine çakılmış eski bir banyo dolabı tavlanın ilaç kabiniydi. Reg burada koliğe yakalanan atlar için mineral yağlar, öd ağacı, boraks ve asabiyete karşı gümüş nitrat, toynakları temizlemek için bıçak, daha ciddi operasyonlar için kerpeten ve pense, yeni çim biçme makinesinin kullanım kılavuzu ile çeşitli kriz ve kutlamalara ayrılmış bir şişe viski (bu da Reg için) bulundururdu.

Duvarda bazı eski hamutlar asılıydı. Köyde demirci bulmanın mümkün olduğu zamanlarda yapılmış eski bir iki ıvır zıvır, merhemlerin dizili olduğu rafın gerisinde duruyordu. Arkasında, Hackney'i süslü bir

arabayı çekmekte iken gösteren yıllanmış bir fotoğraf vardı –ön ayaklarından biri havada, yeleler kabartılmış, ne kadar güzel olduğunu yakalaması için gözler fotoğraf makinesine dikilmişti. At, Reg'in yanı başında doğup büyümüştü ve fotoğraftaki nişanlar başarılarının öyküsünü anlatıyordu. Reg'in başarısı ise atıydı.

Reg atlarından gelen horuldamalar, kişnemeler ve keyiflerinin yerinde olduğunu gösteren yumuşak sesler arasında onlardan bahsetmeyi severdi. Bu da ritüellerinin bir parçasıydı, çünkü Reg atlarından sadece onlar konuşmasını duyabildiği zamanlarda bahsederdi. Reg'in atlarından bahsetme şekli diğer şeylerden bahsetme şeklinden çok farklıydı. Çok sevdiği beysboldan, dillere destan kavgaları olan oğullarından, kendisini bildi bileli komşusu olanlardan ya da babası, büyük babası, büyük büyük babasından, kuzey İrlanda'dan kalkıp beraberlerinde atlarla ilgili bilgilerini de getirerek 1830 ve 1840'larda Ontario'daki Mulmur Hills'e yerleştikleri zamandan bu yana yaptıklarından bahsetmesi daha farklıydı Reg'in. Kimi akrabalarının aksine açlık onlara musallat olmamıştı. Onlara musallat olan atlar ve atların getirdiği tatlı-sert bağımsızlık mirasıydı.

Reg atlardan onlar sanki insanmış gibi söz etmeyi sevmezdi ama bazen insanlardan sanki onlar atmış gibi bahsederdi. Atlar özeldi. Farklı konuşurlar, farklı dinlerlerdi; dünyayı farklı izler, farklı düşünürlerdi. Tıpkı kendisi gibiydiler. Konuştuğu sırada gidip bir ata göz atmaktan keyif alırdı, o attan bahsetmiyor olsa bile. Bu, o gizemli topluluktaki dayanışma duygusuyla ilgili bir şeydi; atların ve at sevdalılarının gizemli diliydi. Ama Reg atları şefkatle terbiye edenlerden değildi. Böyle at terbiyecilerinden çok az vardı.

Yürümeye başladığından beri atlarla haşir neşirdi. On yaşındayken babası ölünce, Reg okulu bırakıp tüm hayatını geçireceği aile çiftliğinin yönetimini eline almıştı. Onda, bir köylünün sabrı, bir çiftçinin inancı ve bir at satıcısının inatçılığı vardı. At piyasası değişip bir zamanların at dünyasında spor arabaları yerine geçen Hackneyler gözden düşünce Reg at dünyasının arazi araçları olan avcı ve atlayıcılara yöneldi. Demode tavlasına dünyanın dört bir yanından müşteriler geliyordu.

Elektrik ise ancak 1952'de gelebilmişti. Bu tavla içinde güvenli bir aydınlatma sistemi demekti. Traktör de aynı sıralarda gelmişti ama Reg tar-

lalarda atlarla çalışmaya alışık olduğundan onlarsız bir çalışmayı hayal etmekte zorlanıyordu. Traktör kendisine söyleneni uygulamak için tasarlanmıştı. Reg, atların ona her an bir sürpriz hazırlayabilecek olmasını severdi.

Reg'in atları sevmesinin bir başka nedeni atların onu o toprağa bağlı tutmasıydı. Onlar ev tanrılarıydı. Hafızaları kuvvetliydi; biraz huysuz, çoğu zaman iyi ama bazen de derbeder ve düzenbazdılar. Onları tek başlarına bırakamazdınız. Yirmi beş yıl boyunca Reg'in bir-iki günden daha uzun bir süre çiftlik dışında kaldığı olmamıştı. Atlara göz kulak olmak gerekir. Sizi hayal dünyasında gezdirseler de yerleşik düzene geçmenizi de sağlarlar.

İnsanlar ve atların beraberliğinin başladığı yerdi aile çiftliği. Aile çiftlikleri her zaman böyle tarif edildiği gibi olmasa da, hep böyle hissedilmiştir. Reg'in İrlandalı ataları, onu ve atlarını zamanın başlangıcına kadar uzanan bir atçılık kültürü geleneğine yerleştirmişti. Aynı zamanda, kuzey Moğolistan ve Avrupa'nın at soylarını güneybatı Asya ve Ortadoğu'dakilerle –çok eski zamanlarda Bering Kara Köprüsü'nü geçen yol arkadaşlarıydı bunlar– tekrar birleştirmişti.

Altıncı Bölüm

ATLARIN RUHU

İktidar, Zarafet ve Güzellik

At denince çoğumuzun zihninde iki farklı imge canlanır. Bu iki imgenin arasında ise insanlığın tarihi uzanır. Bunlardan biri çalışan atlardır. Saban süren atlar, araba çeken atlar, nesiller boyunca sırtına binilerek okula gidilen aile atları, küçük çocukların hafta sonları eğlencesi olan çiftlik atları, şov arenalarında ya da yarış pistlerinde gördüğümüz atlar, polo sahasındaki veya sirkteki atlar, oymaları, efrizleri, vazoları ve heykelleri süsleyen antik dünyanın atları –savaş arabalarındaki kralları ve tanrıları taşıyan ya da sadece asil bir duruşla poz veren atlar– ve yontma taş devrinden post-modern zamana, Muybridge'in fotoğraflarından günümüz sinemalarına kadar atlar.

Diğer tarafta ise Rusya'nın bozkırlarında, Fransa'nın Camargue bölgesindeki bataklık arazilerde, Amerika'nın çayırlıklarında, Britanya adalarının kırlarında, Nova Scotia açıklarındaki Sable adasının kumullarında ya da Avustralya'nın ücra köşelerinde özgürcesine koşan yaban atları. Eskiden itlaf ettiğimiz, şimdi ise kurtarmaya çalıştığımız atlar.

Bu iki imgenin arasında ise Carl R. Raswan'ın Arap atıyla ilgili kitabı *Drinkers of the Wind* (Rüzgar İçiciler) adlı kitabının başında tarif edilen at vardır: "Bacakları titreşen, sabırsız bir canlıydı. Gözleri ateş gibi alev alev yanıyordu. Burun delikleri meydan okuma soluyordu. Mağrur boynunun üstündeki başını arkaya doğru silkiyordu. Son derece narin ayaklarının üzerinde yükselen güzel biçimli vücudunun asil bir duruşu vardı. Yatağımın üstünde lekeli sedir ağacından eski bir çerçeve içinde asılı duruyordu."

Elinizdeki bu kitap sayısız çalışma atıyla dolu. Bir o kadar da bu iki kategorinin arasında kalan atlarla; Black Beauty'den My Friend Flicka'ya, mağara sanatının en erken örneklerinden, en son poster ve takvimlere kadar. En

iyi bildiğimiz ve en çok önemsediğimiz insanların çoğunu kitaplarda tanımışızdır. Aynı şey atlar için de geçerlidir. En unutulmaz atlardan bazıları bizim sadece hayal dünyamızda tanıdığımız atlardır, kitaplar ve resimlerdedir.

Son zamanlarda dikkatimizin çoğu at aleminin gezginleri olan yaban atlarında toplanmış durumda. Bozkırlardaki göçebeler gibi bu atlar da insanlar ve atların ortak tarihinde önemli bir şeyi temsil eder. Hem yaban atları hem de insanlar, diğeri tarafından şekillendirilen dünyada on binlerce yıldan beri dolaşıp durmuştur.

İnsanoğlunun atları uygarlığın dairesine çekip onlardan diğer hayvanları avlamak ve gütmek için faydalanmaya başlaması, belki de, düz çayırlık alanların, içlerinde barındırdığı yırtıcı hayvanlarla birlikte ormanlarla kaplanmaya başladığı çok eski zamanlarda atların soyunun tükenmesini önlemişti. Onları çitli alanlara ve ahırlara sokup işlevsel bir amaç ya da gösteriş uğruna yetiştirip kendi topluluk duygumu aşılarken, atlar da bir zamanlar Asya ve Amerika'nın geniş ovalarında etraflarını çepeçevre saran dağlar ve nehirleri kaçınılmaz olarak hayal ediyorlardı. Bizim için de geçerliydi aynısı. Binlerce yıl önce bir yıl boyunca serbestçe otlamaları için atlarını salan Hindistanlı bir kabile şefinin öyküsü anlatılır: Atları saldıktan sonra hem kendi evinin hem de atların evinin sınırlarını o yıl içinde atların dolaştığı yerlerle yeniden çizmeye karar verir kabile şefi. "Ah, yaban atların başına buyruk dolaştığı yerde bana bir yuva ver..."

Günümüzde yaban atları diye adlandırdığımız atlar, yaban doğada gezintiye çıkan, doğal düşmanlarına –büyük kediler ve köpekler, iklim şartları– karşı tekrar savaşmaya giden, insanları bırakıp kaçan atların torunlarıdır. Bazıları bu atları "maroon" diye adlandırır. Kökeni İspanyolcada "yabani, vahşi" anlamına gelen *cimarrón* kelimesine dayanan "maroon" aslında 1492 sonrası Karayipler ve Güney Amerika'daki şeker plantasyonlarından kaçarak uzak topraklarda yeni topluluklar kuran kölelerin aldığı isimdir. Bu isim adeta onların yılmaz özgürlük aşkını ve aynı derecede güçlü kendi topraklarını koruma arzularını simgeliyordu.

Uygar ve barbar gibi, yabani ve evcil de gelişigüzel yaratılmış kategorilerdi. Aynı şekilde AT kategorisi de paleontologlar, arkeologlar, zoologlar ve diğer doğal tarihçiler tarafından tüy kırpıntıları ve kemik parçacıklarının ka-

Resim 32. *Wild Horses at Play* (Vahşi Atlar Oynarken, George Catlin, 1834-1837).

baca bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştu. İki yüzyıl önce, evrim teorisi bizi zamanın şafağına alıp götüren at kemikleri ve fosil kalıntılarından esinlenmişti. Neredeyse her hafta teorilerimizi tepetaklak edercesine, yeni bir yerde yeni kemik yığınları bulunmaya devam eder. Atlar Amerika'da zamanın daha ilk evrelerinde ortaya çıkmış. Eski Dünya'ya, yani Asya, Afrika ve Avrupa'ya yayılmıştı. Beş yüz yıl önce, on bin yıl ya da elli milyon yıl önce.

Biyolojik kategorilendirme AT'ı çok kalın çizgilerle sınıflandırmamışsa da yine de onu aynı *genus*a giren eşekler ve zebralardan ayırt etmemizi mümkün kılar. Yine bu sınıflandırmaya göre at yumuşak kulaklı bir eşekten ya da çizgisiz bir zebradan çok daha fazlasıdır.

İnsanlar atlardan yararlanmaya başlamadan önce Afrika yaban eşeklerinin soyundan gelen eşekleri evcilleştirdiler. Bir zamanlar Suriye'den Moğolistan'a çoğu kez gruplar halinde bozkırları kat eden Asya eşekleri kardeş türler arasında sayılabilir. Bunlar avlanıp sürüler halinde

güdülse ve kimi zaman koşum takımları da giydirilse eğitmesi kolay olmayan hayvanlardı. Diğer yandan, eşeklerden biniş, taşıma ve çekme amaçlı yararlanmak atlara göre daha kolay olsa da eşekler atların hız ve gücüne yetişemiyordu. Ama atlar kadar çok yiyip, enerji yakmadıklarından koliğe yakalanmaları daha zordu ve yiyip içmemeye daha uzun süre dayanabilirlerdi. Dolayısıyla, insan hayatında kullanışlı bir yerleri vardı. Asya eşekleri yaşadıkları yerlerdeki aşırı avlanmadan ötürü bölgelerini terk ederken yaban eşeği gibi bazı alt türlerinin nesli tükenmişti. İflah olmaz yaratıcılar olan insanlar at ile eşeği çaprazlayarak katırı üretmişti. Katırlar ise atlardan daha önce işe koşulmuştu.

Eşeklerden bile ilgisiz ve soğuk hayvanlar olan zebralar atlar ve eşeklerin aksine hiç evcilleştirilemedi. Zebraların halen yağmur mevsiminde 10,000'den büyük sürüler halinde Serengeti-Mara düzlüklerinde toplandığı görülür. Fakat yıllar boyunca eti ve postları için yoğun biçimde avlanan zebraların dört türünden biri olan Quagga'nın soyu şimdiden tükenmişken bazı alt türleri de tehdit altındadır.

Tarımsal ve yerleşik hayata geçmeden önce, at sürüleri doğada özgürce koştuğu zamanlarda yaban atları gerçekten de AT temsil ediyor muydu? Evcilleştirilen at bağ bahçe işlerine koşularak büyüsünü kaybetmiş miydi? Uygar at bir nevi bozulmuş cinsken, yaban atı vahşi ama asil cins miydi? Bu sorularla Amerikan Yerlilerine dair sorular arasında garip bir benzerlik vardır aslında. Yerlilerin de yerleşik hayata geçmeleri ve "uygarlaşmaya" –ya da evcilleşmeye– başlamaları "gerçek" kimliklerinin sonu mu demekti? Ama ne ova Yerlilerinin atlar ve silahlarla kaynaşmaları onları daha az Yerli yapmış –asıl bu şekilde kendilerini bulduklarını söyleyenler az değildi– ne de atların insanlarla kaynaşmaları atları daha az AT yapmıştı.

Kaybolan "vahşi" Yerlinin 20. yüzyılın başlarında yaygın bir tema olması gibi, evcilleştirilmemiş atın kaybolması zamanımızın yaygın temasıdır. Bu temadan çıkan sonuç tıpkı yerli insanlar gibi "yerli" atın da hem kurtarılmak zorunda olması hem de kurtarılmasının mümkün olmadığıdır. Her nedense, insanlar bu çelişik durumdan zevk alıyor gibi görünmek-

tedir. Tüm bunların dayanak noktası ise saflığın ilkel olanla, bozulmuşluğun ise uygar olanla eş tutulmasıdır.

Bu kitap ise farklı bir bakış açısı seçmiştir ve bu daha çok atlarla ilgilidir. Uygar at, işlere koşulan at, parantez içinde attır. Yabani at ise tırnak içinde attır. İkisi beraber, AT denildiğinde aklımıza gelen imgeyi oluşturur.

Atlar arada kalan bir şeyi temsil ederler, sadece göçebelikle yerleşiklik arasında kalanı değil kapatılmışla serbest olanın arasında olanı da. Eski bir Baptist ilahisindeki gibi, "Artık kendime bu dünyaya göre çeki düzen vermek istemiyorum" der insanlar ve atlar. Ama sonra devam ederler kendilerine çeki düzen vermeye.

Yine de hâlâ ovalardaki, pampalar ya da geniş düzlüklerdeki ya da bozkırlardaki atların özgürce koşup gerçek evlerini buldukları o masalsı yerin hayali adeta cennet bahçelerinin hayali gibi aklımızdan bir türlü çıkmaz. Oraların, içlerinde bizim de olduğumuz yırtıcıların arasından atların sağ çıkamayabileceği tehlikeli yerler olduğunu bilsek de oralar aklımızdan çıkmaz. Ama artık hakiki "yaban" atları, hiç evcilleştirilmemiş bu atlar bu diyarları terk etmişe benziyor ve *maroon*'lar paylaştığımız maziyle aramızda bir bağ oluşturuyor. İşte tam da bundan ötürü duvarlarımızı süsleyip vicdanımızı kurcalıyorlar. Yabani at, bir anlamda, özgür olmanın ve sürüyle beraber başına buyruk dolaşmanın nasıl hissettireceğini düş dünyamızda kurgulamamıza yarayan evcil bir keşif değil midir?

Madem yaban atları bizim için bu kadar değerli, neden o zaman onları evcilleştirmekten keyif alıyor hatta gurur duyuyoruz ki? Monty Roberts'in Shy Boy adındaki atı evcilleştirmesinin hikâyesi meşhurdur. Bununla övünmemizin sebebi bunu yapabiliyor olduğumuzu gördüğümüz için olmasın?

Belki de öyledir. Ama bunun cevabı muhtemelen insan bilincinin çok daha derinlerinde bir yerde saklı olmalı. Teslim olmaya karşı gösterilen direnç ve sonunda teslim olan atın cömert ruhuna bağlı bir şey olmalı. O bir ihsan, bir çeşit bağışlama olmalı. Yabani bir at evcilleştirildiğinde ya da genç bir at eğitildiğinde biz bu ihsanı emanet alır ve sergilenen cömertliği görürüz. Kendi dünyamızda buna ihtiyaç duyduğumuzu ve bununla

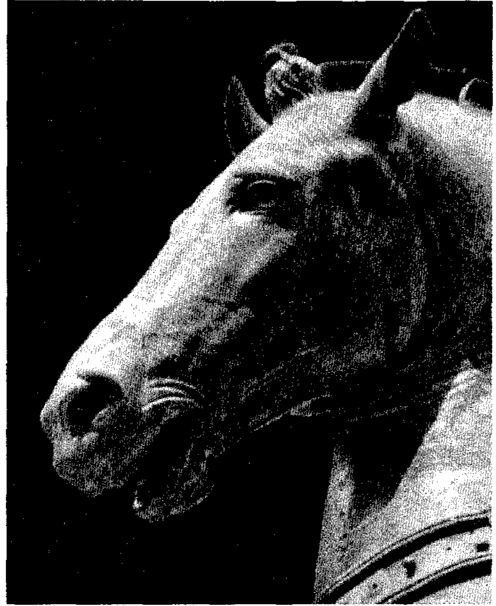
çok şey öğreneceğimizi de biliriz. Shy Boy'un verdiği en önemli ders bu olabilir. Bu dersi, saban süren, kütükleri çeken, arenada yürüyüşlerini sergileyen ya da ringin çevresini turlayan bir atı izlerken de öğrenebiliriz.

Belki de atların bizi büyülemeye başlaması en doğal olarak yaptıkları şeylerle başlamıştı –gece karanlığında barınaklarının yolunu bulabilmeleri gibi. Tabii ki, bu onların gözleriyle ilgilidir. Işığı retinaya geri yansıtan özel zarlar sayesinde gözleri gece görüşü veren gözlükler gibi parlar. Ama daha da gizemli olan başka bir şey daha vardır. Okyanuslar ve kıtalar boyunca uçan göçmen kuşların yıllar boyunca yuvalarına geri dönmesi ve som balığının denizden dönüp doğduğu nehre yumurtalarını bırakması gibi atların da özel bir yuva bulma içgüdüleri vardır. Belki de kuşların yaptığı gibi yabancı topraklar üzerindeyken manyetik alanları takip ederek veya som balığının yaptığı gibi kokunun yönlendirmesiyle yuvalarını buluyorlardır. Ama her ne olursa olsun, bunun büyüleyici olduğu kuşkusuz.

Yoksa atın en eski düşlerimizden birini gerçekleştirmesi, yerde kaldığı halde havada kanatlanması mı bizi büyülemişti?

Belki de büyülenmemiz atların Yunan tanrıları gibi kimi zaman tahmin edilemez, yaramaz ve hınzır olmalarından ötürüydü.

Ya da karşımıza çıktıklarında sanki bize bir anlığına dünyanın durmuş olduğunu –aynı zamanda kendilerinin de, serbestçe koşmaya devam ettikleri halde– hissettirmelerinden dolayı böyleydi. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük sanatçılarından bazıları yer ile hava, güç ile incelik, kanyon ile ağıl arasındaki o ikircikli anı yakalamaya çabalamışlardı ve bu çabalarıyla bizleri halen büyülemeye devam ederler. Etkileyici örneklerden biri Venedik'teki San Marco Bazilikası'nın girişini taçlandıran dört bronz at heykelidir. Bu bronz atlar muhtemelen MÖ 4. yüzyılda Lysippos tarafından kalıba dökülmüştü. Lysippos, Büyük İskender'in portresini yapması için izin verdiği tek sanatçıydı. Bu atlar Roma'ya Nero tarafından getirilmiş ve MS 68 yılındaki ölümüne kadar orada kalmıştı. 250 sene sonra Constantinus bunları Konstantinopolis'e getirerek savaş arabası yarışlarının yapıldığı Hipodrom'un çıkış kapılarının üstüne koydurtmuştu. Haçlıların 13. yüzyılın başında şehri yağmalamasının ardından atlar Haçlı Seferlerini ganimet karşılığında finanse eden Venedik Düka'sına veril-

Resim 33.
Venedik St. Mark Bazilikası'ndaki dört attan birinin başı.

di. Atlar yüzyıllar boyu Venedik'te kaldı, ta ki Napolyon'un zaferlerinin şerefine atları Paris'e götürüp Champs Élysées'de Arc du Carroussel'in tepesine yerleştirmesine kadar. 1815'te yapılan Viyana Kongresinde atlar Venedik'e iade edildi ve o gün bugündür (her iki Dünya Savaşı sırasında güvenlik için yerlerinin değiştirilmesi ve ileriki tarihlerde yapılan bir sergileme turu hariç) orada kalmaya devam ediyorlar. Görüldüğü üzere, bronz atlar bile sürekli gezinir, kimi zaman çalınır ve göçebelik ile yerleşiklik arasında bir hayat yaşar.

Sanat dünyamız, Chauvet'deki mağara resimlerinden tutun da Whistlejacket'in portresine ve Secretariat ile Seabiscuit'in yıldırım hızıyla bitiş çizgisini geçtikleri fotoğraflara kadar atlarla doludur. Bunlardan başka, MS 2. yüzyılda Çin'de bronza dökülen semavi "Uçan At" figürü, ova Yerlilerinin ahşaptan oyulmuş at bibloları, Franz Marc'ın (*Der Blaue Reiter* –Mavi Atlı– adlı ekspresyonist sanat akımının temsilcilerinden biriydi) harika soyut at resimleri ve Frank Mechau'nun 1930'lar ve 1940'lar boyunca Colarado ve diğer Batı eyaletlerinde yaptığı duvar resimlerindeki ponyleri-

ni sayabiliriz. Binyıllardan beri dünyanın dört bir tarafındaki sanatçılar hareket ve duruş arasındaki o sıradışı anı yakalamaya çalışıp durdular. Bu yönüyle bu çaba, sanki bir ruhu yakalama çabasına benzemiş ve zaten bu yüzden atlar amacı bu ruhu yakalamak olan sanatın vazgeçilmeyen temalarından biri olmuştu.

Dini de bir ruhun yakalanma çabası olarak görürsek, mezarlar ve diğer işaretlerin gösterdiği gibi, dünyadaki birçok uhrevi geleneğin içinde atlar için önemli bir yer ayrıldığını fark ederiz. Dünya tarihinde atlara dair aklımızdan çıkmayan tasvirler boldur. MÖ 5. yüzyılda Kelt kültüründe görülen insan başlı at figürü ile bundan iki bin yıl önce antik Hint kültüründeki at başlı insan figürü (çoğu zaman bu figürün müzik ve kuşlarla ilişkili biçimde zenginleştirilmesi Karaayaklardaki yaban ördeği-at efsanesini çağrıştırır) bunlardan sadece ikisidir. Bazı efsanelerde de benzer özellikler gözümüze çarpacaktır. Mesela, Yunan mitolojisindeki kanatlı at Pegasus Gorgon Medusa'nın kanından vücut bulmuş, İskandinav tanrısı Odin'in atı Sleipnir ise kendisini kısrağa dönüştüren hilebaz Loki ile devlerin aygırı Svaldifari'den doğmuştu. Bunlar, hayatın karanlık ve aydınlık yüzlerini birleştiren hayali atlardır.

İmkânsız (kimi zaman da son derece rahatsız edici) menşeli, imkânsız yaratıklar. Ama birçok imkânsız ve rahatsız edici şeylere inandığı gibi insan bunlara da inandı. Antik dönemin mantık anlayışının örnek isimlerinden ve Marcus Aurelius'u tedavi eden hekim Galenos bile centaur safrasının felce deva olup olamayacağını tartışmıştı. Eğer kimse centaurlara ya da at hekimliğine inanmamış olsaydı bundan bahsetmesi bile mümkün olmazdı herhalde. Atlar daha başka yollarla da inanç ile ilişkiliydi. "At" ve "akıl" kelimeleri birçok antik dilde akraba kelimelerdi. Orta Asya'nın göçebe topluluklarından Ortadoğu'nun savaş arabası sürücülerine, İslam kültüründe atın işgal ettiği yerden Katolik şövalyelere ve Amerika Yerlilerinden modern Avrupa'nın binicilik okullarına kadar atlar her zaman zapt edilemeyeni kontrol etme arayışını temsil etmişti. Dinsel paradokslar ve efsanelerin peşinden koştuğu doğal olan ile doğaüstü olan arasındaki ilişkide, sık sık at tasvirlerine rastlanılmasının sebeplerinden biri de bu olsa gerek.

Efsanelerimiz bazı anlarda çelişkilerimize de cevap olur. Efsaneler bizi hem rahatlatan hem de rahatsız eden o kuşkulu erdeme yani merak duygumuza cevap olur çoğu zaman. Ateş, dil ve ilk insanların geniş topraklar üzerinde hâkimiyet kurmasını mümkün kılan av aletleri gibi merak duygumuzun ürünlerine pek çok kez ruhani ve doğaüstü anlamlar atfedilmiştir. Hayatın gizemini hem çözdüğü hem daha da derinleştirdiğinden, ata hürmet edilmesi hiç de sürpriz olmamalıdır. Yaşamlarının tam merkezinde yer alan at için Moğolların seçtiği *takh* kelimesi ruh demektir.

Binlerce yıl boyunca atlar inançlarımızı şekillendirdi ve çoğu zaman onlarla teselli bulduk. İskandinav mitolojisindeki dev bir dişbudak olan Dünya Ağacı'na* "Kötünün Atı" anlamına gelen Yggdrasil denirdi ve tanrılar bu ağacın üstünde toplanırdı. Atlar aynı zamanda, Zerdüşt'ün kutsal kitabı olan ve ata tapan birçok kahramana yapılan alıntılarla dolu *Zend Avesta*'nın da ilham kaynağı olmuştu. Keltlerin at tanrıçası ve Gaul'un annesi Epona Romalı süvarilerce benimsenmiş ve hatta Roma'da tapınılan tek Kelt ilahı olmuştu. Çimenlerin yaklaşık 110 metre boyunca kesilmesiyle Berkshire Downs'daki bir tepeye kazınan Uffington'un Büyük Beyaz Atı figürü bundan 2.500 yıl önce muhtemelen, Epona'nın Britanya'daki karşılığı olan Rhiannon'un onuruna işlenmişti. Mukaddes ormanlar ve uçsuz bucaksız bozkırlarda, göklerde ve yerin altında asırlardan beri horuldayıp kişneyen atların sesi hâlâ yankılanıyor ve hikâyemiz tüm dünyada sürüp gidiyor.

Tıpkı tanrılar gibi bu atlar da insanlardan daha insandır –ama hiç de insan değillerdir aslında. Bizim kendi suretimizde yaşarlar atlar, bazen de görünen o ki biz onların suretinde yaşarız. Ne zaman kindar ve huysuz, ne zaman sevecen ve uysal olacakları pek belli olmaz. Tehlike karşısında güçlü ve korkusuz olabilen atları korkutmak için bir tavşan, yere sermek içinse basit bir mide sancısı yetebilir. Çok nadiren şikâyet eder ve duygularını asla saklamazlar. Bunu bir parça açıklayabiliriz ama açıklamak istemiyoruz. Atlar ete bürünen ruhtur. Tüm ruhlar ve etten mahluklar gibi aklımızı karıştırır dururlar. Ama saygımızı da kazanır atlar. Hz. Muham-

* Genelde Hint-Avrupa dinlerinde görülen Dünya Ağacı, yerleri ve gökleri, kökleriyle de yeraltı dünyasını birleştiren devasa ağaç motifidir –ç.n.

med'in alışkanlıklarından bir tanesi ona olan hürmetini göstermek için atının gözlerini ve burun deliklerini silmesiydi.

Atlar ve binicilerle ilgili çalışmalarıyla ve *The Horse Whisperer* filminde Robert Redford'un dublörlüğünü yapmakla tanınan eğitmen Buck Brannaman, başlığında hem romantizm hem de gerçeklik olan bir kitap yazmıştı. Kitabın adı "Uzaklardaki Atlar"dı (*The Faraway Horses*), çünkü Buck'ın çocukları babalarının uzun süreler boyunca evden uzakta olmasını bu kelimelerle anlatıyordu. Aslında babaları düzenlediği derslerle insanlara atlarla nasıl daha iyi ilişki kurabileceklerini, onların cömert ruhlarına nasıl hitap edebileceklerini (özellikle de ısırıldıklarında ve çiftelendiklerinde) anlatmaya çalışıyordu. Halbuki çocuklarının hayal dünyasında –ve kendi hayal dünyasında da– Buck o uzaklardaki atları ziyaret ediyordu.

Uzaklardaki bu atlar rüyalarımıza da girer. Antik Asya'dan modern Avrupa'ya, avcı toplumlardan tarım toplumlarına, köy sakinlerinden şehir sakinlerine, savaştan barışa kadar birbirinden çok değişik sahalarda ve kültürlerde ortak paydalar yaratmıştır atlar. Binicilik bir insan için hem en doğal hem de en az doğal olan bir şeydir. Atlar hem fırtınanın kalbine atılan bir adım hem de fırtınadan korunacak bir barınaktır. Bizi dünyadan uzaklaştırarak dünyaya yaklaştırırlar.

Atlar ayrıca oluşturduğumuz kategorilere de meydan okuyarak bizi sebep ve sonuç arasındaki farktan kuşku duyar hale getirir. Filozof Herbert Simon bir kumsal boyunca yürüyen karıncayı izlemekten bahseder. Kumsalın yüzeyi düz değildir ve karıncanın bu yüzeyi aşmak için sergilediği masum çaba hayranlıkla izlenmeye değer. Ama diğer taraftan kumsalın kendisinin de bu hayranlıkta bir pay sahibi olduğunu unutmamak gerekir der Simon. Eğer bu açıdan bakılacak olursa, karmaşık olan kumsaldır aslında. Karınca ise karınca kararınca kumsalda yolunu bulmak için çırpınmaktadır. Dünya üzerindeki bütün at kültürlerinin bir şekilde kabul edip payını verdiği gibi, işte insanları ve atları buradaki kumsal ve karıncaya benzetebiliriz.

Koca Kuş, 1933 baharında dağlardan çıkıp geldiğinde on yedi yaşındaydı. Yılın sonuna doğru Bobby Attachie'nin, o korkunç kışın ardından pı-

lı pırtısını toplayıp Vancouver'e geri dönen bir yerleşimcinin geride bıraktığı sedir ağacından çit parçalarını bir araya getirerek yaptığı derme çatma ağılda kısa bir süre kalan Koca Kuş, Mindy Christiansen'in getirdiği samanlardan yemiş, yonca ve tirfilce zengin Bumpy Otlaklarında epey zaman geçirmişti. Artık iyi görünüyordu.

Güzel şeyler olmaya başlamıştı. Beş tayı olan Koca Kuş yeni işaretleri anlıyordu. Bobby, büyükbabası Jerry Attachie'nin soğuk bir pınar ve dağlardaki karın beslemesiyle yaz ve kış boyunca çağıldayan küçük güzel bir çayın kenarında yaz kampını kurduğu yerde çiftçilik yapan bir arkadaşının aygırını ödünç almıştı.

Aygırın adı Rupert'ti. Çok çekici değildi belki ama tüm iyi aygırlar gibi gözü daima gideceği bir sonraki kasabadaydı. Bir kırlangıç gibi durup durup koşar, bir anda talihini değiştirebilirdi.

Bobby, Rupert'i kamp yaptığı yere sürdü. Kampa vardıklarında Rupert, Koca Kuş'a ilgi göstermemişti. Bunun üzerine Bobby Rupert'i ağıla, ormanın bittiği yerde Bumpy Otlaklarının bir köşesine koydu. Yaklaşık sekiz yüz metre ilerideki diğer uçta Koca Kuş otluyordu. Rupert iki gün sonra burnunu oynatıp dişlerini göstermeye başlamıştı. Hazır olduğunun işaretini veriyordu. Daha doğrusunu söylemek gerekirse Koca Kuş hazırdı. Aralarındaki o mesafeye rağmen gözlerini kırparak cilve yapıyordu.

Bobby ağılın kapısını açmaya yöneldiğinde daha yakından bakmak için koşmaya başlayan Rupert'in toynak sesleri duyuldu. Sonra burnundan çıkardığı gürültülü sesler, tatlı kişnemeler, Koca Kuş'un boynuna kondurduğu birkaç ısırışın –diş izleri bir ay sonra bile henüz kaybolmamıştı– ardından sanki bir şeye çarpacakmışçasına çıkardığı hafif hafif kişnemeler duyuldu.

Cinsellik atlarda uzun zaman alan bir eylem değildir. Söz konusu cinsellik olduğunda atlar her an yakalanabilecekleri endişesiyle hareket eden ürkek ergenler gibidir. Ürkmek doğalarında vardır. İşte bunun için her şey bir dakikada olur biter genellikle.

Bunun biraz daha uzun sürmesini arzulayan Koca Kuş ve Rupert takip eden birkaç hafta boyunca beraberliklerini altı yedi kere daha tekrarladılar. Tabii ki bu süre zarfında Rupert'in işi başından aşkındı, çünkü sıraya girmiş bir sürü kısrak onu bekliyordu. Ama Koca Kuş, Rupert'in kiş-

nemesini tanımaya başlamıştı. Koca Kuş istekli olmadığı zamanlarda Rupert arkadan yaklaşıp boynunu dişlemeye başladığında kısrağın çiftelerine maruz kalıyordu. O da geri çekiliyor, ertesi gün yeniden yanaşıyordu.

Koca Kuş'un gebe kalması sürpriz olmamıştı tabii ki. Yazın ilerleyen günlerinde Bobby kısrağını güneye pazar yerine götürdü. Onu elinden çıkarmak istemiyordu ama bu aralar para edeceğinin de farkındaydı. Sürüyü toparlamaya çalışıyordu ve paraya ihtiyacı vardı. Koca Kuş on bir ay sonra, gelecek baharda tayını dünyaya getirecekti.

Aşağılarda Bobby'nin Koca Kuş'u götürdüğü ve Kesik Kulaklı Kurt'un elli yıl önce yaşadığı Milk River sırtında çok şey değişmişti. Araziden bir yol geçmeye başlamış, Karaayaklar civarda bitiveren kasabalara taşınmıştı. Kesik Kulaklı Kurt düzenlenen ilk Calgary Stampede'den bir yıl sonra, insanlar ve atların uzun tarihindeki bir sonraki faslın başlamasını gördükten hemen sonra ölmüştü. Kabile şefliğini yürütecek halefi İki Yerinden Vurulmuş olmuştu. Birçokları Joe Healy diye de bilinen Wolf Moccasin'in şef olacağını ümit etmişti halbuki.

Anne ve babasının Montana'da Pend d'Oreille Yerlilerinin yaptığı bir baskında öldürülmesinin ardından beyaz bir aile tarafından evlatlık alınan Healy böylelikle iki farklı dünyanın görgüsüyle yetişmişti. Geleneklerine son derece bağlıydı ve Hıristiyan olmayan birkaç nadir Kainai'den biriydi. Diğer yandan akıcı bir İngilizcesi vardı ve içinde bulunulan dönemin bir değişim dönemi olduğundan bahsediyordu. Kimilerine göre Healy'nin bölünmüş bir aidiyeti vardı ama yine de topluluğun saygın bir figürü olarak kalmıştı hep. Arkadaşlarından birinin hayatını kaybettiği göklerin gürlediği bir fırtınayı sağ salim atlattıktan sonra Kara Karga ismini almıştı. Karga gök gürültüsü ruhunun ulağıydı.

Joe Healy hayatını atların arasında geçirmişti. Bobby Attachie 33 yazında Koca Kuş'la belirdiğinde yetmişine merdiven dayamıştı. Joe, kısrağın görüntüsünü beğenmiş, donu hoşuna gitmişti. Hareket etme tarzını da tutmuştu. Hareketlerinde, taşıdığı Percheron soyunun izlerini görmek mümkündü. Joe, Percheron aygırlarının ve kısraklarının kendilerine has özellik-

lerinin, nesillerini devam ettiren atlarda güçlü biçimde kendini belli ettiğini bilirdi. Alberta'daki Bar U çiftliğine elli yıldan beri Percheronlar getirilirdi ve burası tüm kıtanın bazı seçme örneklerini barındırıyordu. Ama Joe'nun gözleri bunların yanında bile Koca Kuş'un özelliğini seçebilecek kadar keskindi. Sırtı kısaydı (en sondaki kaburga kemiğiyle kalça çıkıntısı arası ancak bir el genişliği kadardı), kolanlığı kalındı, arka bacaklarının alt kısmı üst kısmından daha kısaydı, bacakları göreceli olarak kısaydı, dirsek bölgesi açıktı (dirsek ile göğüs kafesi arasına yumruğunuzu sokabilirdiniz), bacakları hiçbir köşesinden eğri değil, dikti, boyun ve omuzları gayet orantılıydı ve konkav profilli yüzüyle bir parça Arap atını andırıyordu. Joe Koca Kuş'un yüklü olduğunu biliyordu. Bu riskli bir şey olsa da onun için tehlike yoktu, çünkü geçen çetin kışın ardından bile vücudu formunu koruyordu. Joe'nun bildiği başka bir şey daha vardı: Bobby atlarla ilgilenmekte ustaydı.

At satıcılarının binlerce yıldan beri uyguladıkları numaralara ihtiyacı yoktu Bobby'nin. Bu numaralarla, atın hareketsiz durmasına engel olarak ya da atı çitlere fazla yakın ya da uzak tutup yeterince gezdirmeyerek attaki kusurları gizlemeye çalışırlardı. Mükemmel at diye bir şey yoktu. Atta kusur arandığı zaman bulmak zor değildi ve Bobby, Joe'nun bütün kusurları bulabileceğini bilirdi.

Joe üzerine düşeni yaptı ve bütün kusurları söyledi. Uzun bir kusur listesi çıkarmıştı. Sonra kısrağın ağzının içine baktı. Söylediği tek şey "Biraz yaşını almış. Bir o kadar yaş daha önünde var" demek oldu. Bir atın yaşını dişlerinin şeklinden, dişlerindeki arpacık çukurluğunun silinmesinden (bunun sonucu dokuz yaşına doğru diş yıldızı çıkar) ve dişetinde çıkan sarı-kahve renkli oyuklardan (yaklaşık on yaşındayken belirir ve yaş otuza yaklaştığında kaybolur) tayin edebiliriz. Bazı düzenbaz at satıcılarının dişleri törpüleyerek, çukurlukları delmek veya yakmak suretiyle alıcıları kandırdığı da olur. Buna "*bishoping*" denir –asırlarca önce bunu ilk kez yapanın Mr. Bishop adında biri ya da muhtemelen bir piskopos (*bishop*) olmasından ötürü böyle adlandırılmıştır. Bu işlem arabanın katettiği mesafeyi ölçen odometreyle oynamaya benzer. Atlar genelde uzun ömürlü hayvanlardır. Değişik at soylarına bağlı olarak, zaman zaman ellisini gören atlara –hatta bazılarının iddiasına göre altmış– rastla-

nabilir. Yine de otuzlu yaşlarını görebilen atların uzun yaşadığını söyleyebiliriz. Hangi yaş olursa olsun, düzenbaz satıcıların acemi alıcıları kandırması ise çok zor olmaz.

Kandırmak Bobby'nin aklından hiç geçmemişti, zaten Joe'yu kandırması da imkânsızdı. Joe gerçeği atın ağzından bir bakışta öğrenmişti. Zaten bundan ötürü "Bahşiş atın dişine bakılmaz" denmişti. Sana hediye edilen bir atın yaşını kontrol etmek saygıda kusur etmek demekti.

Ama Koca Kuş'u hediye eden yoktu. Bobby, Joe'nun Koca Kuş'un kusurlarına dair yaptığı uzun listeye karşı çıkamazdı. Joe'nun sıraladığı her şey doğruydu. Eğer kısrağı beğenmiş olsaydı söylediklerinin bir önemi olmayacaktı ama beğenmişe de benzemiyordu. Bunun üzerine Bobby zaten kısrağını satmaya pek gönüllü olmadığını söyledi. Joe'nun Koca Kuş hakkında son sözü söyleyecek olmasından rahatsız, "Peace River'da bugüne kadar yetiştirdiğimiz en iyi at bu" diye eklemişti. Joe bir şey söyleyecek gibi olsa da sessiz kaldı.

Görünen o ki, Bobby ve Joe bir anlaşmaya varamamıştı. Bobby'nin ikram ettiği tütünün yanında biraz da çay içerek havadan, beysboldan, Calgary Stampede'den ve Charles Bedaux'un beş Citroën half-track ile Temmuz ayında başladığı ve Peace River bölgesinden Alaska'ya uzanan otomobil safarisinden konuştular. Yaz yağışlı geçmişti ve Citroënler kolayca çamura saplanmıştı. Ağustos ayına gelindiğinde –ve iki aracın sarp kayalıklarda sürülüp bir başkasının nehrin azgın sularında battığı etkileyici bir film sahnesi çektikten sonra– Bedaux ve takımı at sırtına geçmişti. Bobby ve Joe en başından beri at sırtında olmaları konusunda hemfikirdi.

Bobby'nin ayrılma vakti gelmişti. Joe'nun evinin dışında biri sessiz sedasız dört at getirip atları Bobby'nin arabasının yakınındaki bir parmaklığa bağlamıştı. İçlerinden hiçbiri olağandışı değildi ama hepsi iyi cins atlardı. Biri Bobby'nin çok sevdiği benekli donda bir Appaloosa idi. Appaloosalar Nez Perce tarafından bugünkü Washington eyaletinin bulunduğu bölgede, Palouse nehrinin kıyılarında yetiştirilmiş bir soydu.

Joe, "Bu dördüne karşılık kısrağını alacağım" dedi. Bobby suskundu. Atları tanıyordu ve uzun yıllardan beri at alıp verirdi. Ama şimdi karşısında duran adamın kendi dengi olmadığını da biliyordu. Joe Healy

1880'lerin başında Montana'da son bufalo sürüsünü kovaladığında Bobby henüz doğmamıştı bile.

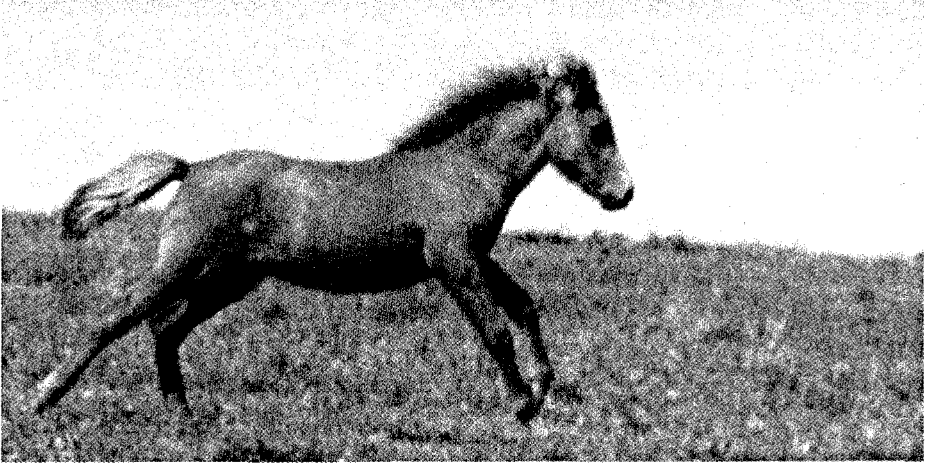
İşte bundan ötürü işi yavaştan alan Bobby, "Hele bir bakalım" dedi. Nerden çıktığını anlamadığı bir delikanlı atları biraz dolaştırdıktan sonra geri getirdi. Bobby atlara yanaştı, onları iki metre kadar uzaktan dikkatlice incelemeye koyuldu. Herhangi bir bozukluğa karşı gözlerini ve kulaklarını, dizlerinin arkasını, kestanelerini ve bilek bölgesini etraflıca inceledikten sonra ayaklarını kaldırıp olası çatlaklar ve topuklardaki büzülmeleri, tabanına hafifçe vurarak ise nallanma durumunu kontrol etti. Böğrünü dinleyerek nefes alıp verişini test etti, sık görülen kulak arası iltihaplanmaları olup olmadığını anlamaya çalıştı. Toynak ve bukağılıklarının sivri köşelerini inceledi, eliyle her bacağı yoklayarak uzaktan gözüne çarpan ufak problemlerin –üç tanesinin ön incik kemiğinde nasırlar, bir tanesinde ise dizinin iç tarafında bir şiş vardı– gerçekten de ufak olduğunu gördü. Son olarak birkaç dakika boyunca elleriyle gözlerini örtüp tavuk karası olup olmadıklarını kontrol etti.

Emindi emin olmasına ama, "Emin değilim" dedi. "Koca Kuş çok iyi bir kısrak. Kim bilir yavrusu ne kadar iyi olacak! Beni meşhur edebilir" diye ekledi. Joe gidip eski çamaşır makinesinin bulunduğu köşenin üstünde asılı duran, ön kayışı oldukça şık boncuklu ve kanaviçeli, arka kayışı ise deriden bir kuskun takımı (eyerin ileri ve geri kaymasını engellemek için bağlanan kayış takımı) çıkardı. Anlaşma tamamdı.

Koca Kuş'un aklı orada değildi. Bu işin rutinini biliyordu. Zaten aldırdığı da yoktu. Dudaklarını Joe Healy'nin bahçesindeki kazıklı tavlanın yanında biten büyük Kanada devedikeninin mor çiçeklerine dikkatlice yerleştirmekle meşguldü. Mevsim devedikenleri için en ideal mevsimdi.

Devedikeni yemek, zaman ve özen alan zahmetli bir işti. Çiçeği koruyan kesici yapraklar ayrılıp, dudaklar açıldıktan ve burun yavaşça sokulup dikenlerden kurtulduktan sonra koca dünyadaki en lezzetli çiçeğin tadı damaklardaydı. Her at bunu Koca Kuş kadar iyi yapamazdı. Devedikeninin çiçeğini, geri çekilip dikenlerin koca burnunda sebep olacağı kaşıntıyı gidermeye gerek duymadan bir defasında nasıl ayıklayabildiğini merak

Resim 34. Koşmanın katıksız neşesi.

eden atların durup kendisine baktığını biliyordu Koca Kuş. Bobby'nin kendisine seslendiğini duyduğunda dudakları çiçeği kavramıştı. Hoop, şeker gibi içine çekmişti çiçeği işte.

Bobby ve Joe'nun olduğu yere yürürken düşünceleri onu geçen bahara sürüklemişti. O korkunç kış boyunca birçok arkadaşını ve hatta birkaç yıl önce doğurduğu iki tayını kaybetmişti. Fakat bu zor kışı atlatabilen atlar önlerindeki yazın beraberinde müjdelerle geleceğini biliyordu. Doğa tomurcuklanıp açıp bir sene boyunca canlı kalmak üzere yeniden dirilecek, otlaklardan çiçekler, taze çimen, şırıl şırıl sular ve sumak otları eksik olmayacak, karaçam ve benzeri ağaçlar sonbaharda renk değiştirecek ve yeni bir baharın altın vaadi olacaklardı.

Koca Kuş bir sonraki baharın sonlarında o kadar tatlı bir tay dünyaya getirdi ki oradaki kadınlardan biri onun için hiç zaman kaybetmeden bir örtü dokumaya başladı. Koca Kuş'un tayına Minik Kuş adını vermişlerdi.

Ağzını kapattığında üst dişlerinin alt dişlerinden biraz önde kalması bakışlarına bir parça şaşkınlık vermişti ama bu hoş bir şaşkınlıktı.

Şairleri ve başkalarına av olanları andırırcasına etrafı izlemekten hiç vazgeçmiyordu.

Hareketleri bir dansçının hareketlerine benziyordu. Ama bu dansçı, tüm o şık hareketleriyle Avrupa saraylarında kendisine yer bulanlardan çok bir *country* dansçısıydı. Çizgi dansını ve eşli meydan dansını severdi. Bütün bir gün boyunca koruyabildiği uyuşuk bir tırısta gezinir, dört ayağı da yerden kesilip havada uçtuğu –gerçeği söylemek gerekirse saniyeden bile kısa– o anın büyüsünün tadını çıkarırdı. Aman Tanrım! Buna Koca Kuş'tan ve iki sene sonra, Minik Kuş'u ovadaki ilk yılında izledikten sonra ölen Joe Healy'den başka kimse dikkat etmişe benzemiyordu. Creek (Muskogee) adlı Yerli kabilesine mensup şair Joy Harjo *She Had Some Horses* (Bazı Atları Vardı)* adlı ünlü şiirinde dünyevi ve uhrevi arasındaki çizginin pamuk ipliği kadar ince olduğundan bahsetmişti. Atların kendilerini bulduğu yer ile gök arasındaki çizgi de işte o kadar inceydi.

Koca Kuş'un yavrusu, insanların bir zamanlar atları avladığı ve nehirlerin güneyde Meksika Körfezi, kuzeyde Hudson Koyu'na doğru çağladığı Milk River sırtı yakınlarındaki çayırlıklarda özgürce koşuyordu. Minik Kuş, Bobby Attachie namına, Navajo atları ve ata ilk defa binen bozkırlardaki o küçük kız namına koşuyordu. Peygamber'in atları ve Karaayak şefleri namına koşuyor, Tanrı'ya, *iiniiksi*'ye, –yani bufaloya– ve *takh*'a –yani Moğolistan'ın atı ve ruhuna– o kadim soyuna şükranlarını sunuyordu. Koşarken toprağın keseklerini kıran, evlerin inşası için tepelerden kereste taşıyan ve cumartesi günleri aileleri kasabaya indirmek için arabaları çeken Percheron ataları ile mükemmel asil yürüyüşleriyle Eski Dünya'nın binicilik okullarında ihtişamla arz-ı endam eden Endülüs soyunu düşünüyordu. Minik Kuş'un koştuğu Milk River bölgesinde doğan ve kendisini zapt etmeye çalışan sayısız usta biniciyi havaya fırlatarak rodeo kovboylarının kâbusu olan tüm zamanların en meşhur *bronco*'su** Midnight'ı düşünüyordu

* "Bazı atları vardı, severdi / Bazı atları vardı, nefret ederdi / Hepsi aynı atlardı..." –ç.n.

** Özellikle rodeo şovlarında kullanılan zapt edilmesi güç ve binicisini sırtından atmasıyla meşhur at –ç.n.

aynı zamanda. Midnight'ın Wyoming, Cheyenne'de onuruna verilen büyük bir kutlama partisiyle rodeo alanlarına veda edişinin üzerinden henüz bir sene geçmişti.

Minik Kuş, Altay Dağlarının ve Gobi Çölünün yaban atı sürülerini, Avustralya'nın Carpentaria Körfezindeki *brumby*'leri (Avustralya'ya özgü yaban atı), Kanada'nın Chilcotin bölgesindeki mustangları ve kuzey Avrupa'nın fundalıklı boş arazilerinde ya da Afrika'nın güney burnunda koşturan ponyleri de aklından geçiriyordu. Koştu, koştu ve koştu. En sonunda dönüp dolaşıp Koca Kuş ve öteki kısrakların kümelendiği kavak ağaçlarının yanındaki derin sel çukuruna geri geldi. Annesine sokularak yaslandı. Tekrar evindeydi.

Teşekkür ve Notlar

Atlar hakkında hikâyeler anlatmak özellikle gezgin dostlar arasında eski bir alışkanlıktır. İlk önce bazı dostlarımın adlarını zikretmek istiyorum: Başta Bow Valley Farm'dan John Burns olmak üzere, Kootenays'dan Dix Anderson, Ted Zinkan, Bettie Vajda, Fred Hunt, Jim Hegan, Camille Joseph ve Bill DuBois; Spatsizi'den Tommy Walker; Hertfordshire'dan Curlie ve James Lindsell. Bana yardım elini uzatırken ne büyük bir kötülük yaptıklarını farkında değildi hiçbiri. Dorik Mechau, Carolyn Servid, John Straley, Gary Holthaus, Teresa Jordan, Sander Gilman, Neil Sterritt, David Chrislip, Carol Wilson, Peter Usher, Britt Ellis, Patrick Saul, George ve Dianne Laforme, Derek Hopkins, Eddie Baugh, Elaine Melbourne, Janet Irving, Ramsay Derry, Rob Finley ve John O'Brian'a beni cesaretlendirdikleri için şükran borçluyum. Kız kardeşim Liz Food, birtakım aile hikâyelerimizi okurlarımla paylaşma hevesini uyandırdı. Kitaplar hakkındaki bilgisi için Richard Landon'a, Pokey için Paddy Stewart'a; Ian MacRae'ye "saha"dan sağladığı notlar ve Suha Kudsieh'e de Arapça'dan yaptığı çeviriler için teşekkür borçluyum.

Hem eğitici hem de öğretici bir figür, ayrıca editörüm olarak Jan-Erik Guerth'in desteğini başından sonuna kadar yanımda hissettim. Onsuz bu kitap ortaya çıkmazdı. John Jennings engin bilgi ve tecrübesini, o çok iyi tanıdığı atların cömert ruhlarıyla yarışacak derecede benimle paylaştı. O olmadan bu kitabı *yazamazdım.*

Hem hayatıma hem de çalışmama güzellik getiren Lorna Goodison'a sonsuza kadar müteşekkirim. Geoff, Meg ve Sarah kendi paylarını katmaktan geri durmadılar – tam bir muziplik ve ilgi karışımıyla izleyerek, fısıldayarak ve kitabın nasıl gittiğini ilgi ve komedi karışımıyla sorup durarak.

Bu kitabı Mulmur Hills'teki Reg Greer'e ithaf ediyorum.

Tabii ki, yazdıkları benim için çok önemli olan birçok ismin hakkını, takip eden notlarda vermeye çalışacağım. Umarım böylece sizi daha geniş bir literatürün (dünya uygarlıkları tarihi hakkındaki herhangi bir literatürde olduğu gibi hem demokratik hem de aristokratik olan) varlığından da haberdar edebilirim.

Birinci bölümde bahsettiğim Mindy Christiansen ve Harold McGill'in yazdığı raporları, Alberta Calgary'deki Glenbow Museum arşivlerinde bulunan belgeleri kısmen değiştirerek kitaba dahil ettim. Bunlar, 1990'larda Kanada Yüksek Mahkemesine intikal eden ve nihayetinde Yerliler lehine hüküm verilen arazi haklarıyla ilgili bir dava (*Apsassin*) için tarafımca hazırlanan bir yazıda yer almıştı. Meriam Raporunun başlığı *The Problem of Indian Administration* (1928) idi. Reeseman Fryer'ın koyun birimi meselesinin Navaholarda yarattığı travmayı anlatışını ise, kızı Ann Van Fossen'ın nezaketle dikkatimi çektiği basılmamış bir monografiden aldım.

Kolik hakkında bilgi veren kaynaklar oldukça geniştir (içlerinde epey yanlış bilgiye rastlasak da). Bu konudaki birtakım faydalı detaylara ulaşmak için M. E. Ensminger'in *Horses and Horsemanship* (1969), Desmond Morris'in *Horsewatching* (1988), Juliet Hedge ve Don Wagoner'in yayına hazırladığı *Horse Conformation* (2004) (bu kaynak, bu kitabı yazarken yararlandığım oldukça zengin bir kaynaktır) adlı kitaplarından ve kimi zaman da çetin tecrübelerimden faydalandım. Percheronlar ve Paris Omnibus Şirketi hakkındaki anekdotu Y. Arthus-Bertrand ve J.-L. Gouraud'un *Horses* (2004), Kladruber ve Lusitanolar hakkındakileri ise Susan McBane ve Helen Douglas-Cooper'ın *Horse Facts* (1990) adlı çalışmalarından aldım.

Karaayaklara ilişkin bilgileri Glenbow Museum tarafından basılan ve büyük bir kısmı orada bir sergi açan Karaayak Komitesince hazırlanan *Nitsitapiisinni: The Story of the Blackfoot People* (2001) adlı kaynaktan, Frank G. Roe'nin *The Indian and the Horse* (1955) ve John C. Ewer'in artık klasikleşen ve yaban ördeği mitini de (bu mit ilk defa Kafa Taşıyıcısı tarafindan Kara Kemik Çiğneyen'e anlatılmıştı) içeren *The Horse in Blackfoot Indian Culture* (1955) başlıklı eserlerinden, Hugh A. Dempsey'in *A Blackfoot Winter Count* (1972) adlı çalışmasıyla Karaayakların bizzat kendilerinden ve dağ eteklerindeki tepeciklerde yaşayan diğer dostlardan aldım. Kesik Kulaklı Kurt hakkında Frank Weasel Head ile yaptığım sohbet için kendisine sonsuz şükran borçluyum (Bu konuşmamız, 2002'deki bir BBC programı için Kate McAll tarafından kaydedilmişti).

Kitap boyunca Kazaklar hakkında okuduğunuz hikayelerin bazıları Sandra L. Olsen'in yayına hazırladığı *Horses Through Time* (2003) adlı kitapta Victor Shnirelman, Sandra L. Olsen ve Patricia Rice'in birlikte yazdığı bir makaleden alındı. Bu kitap, atların kökeni ve evcilleştirilmesine ilişkin en güncel bazı bulguları (Richard C. Hulbert, Jr. ve David W. Anthony'nin yazdığı bölümlerde), atların tarihteki yerini (Juliet Clutton-Brock) ve atın akraba familyalarını (Susan L. Woodward) inceleyen önemli makaleleriyle kusursuz bir kaynaktır. *Equus*'un geçirdiği evrime dair anlattıklarımda George Gaylord Simpson'un *Horses* (1961) başlıklı kitabından da faydalandım. Virginia Woolf'un yaptığı değerlendirme ise 1924 yılında verdiği bir konferanstan ("Mr. Bennett ve Mrs. Brown") alındı.

İkinci bölümde Chauvet mağarasındaki resimlerle ilgili betimlememde Jean-Marie Chauvet, Eliette Brunel Deschamps ve Christian Hillaire'nin *Dawn of Art: The Chauvet Cave* (1996) başlıklı çalışmasından yararlandım. Jeff Opland'a "imbonginin" göz demek olduğunu günümüzün en meşhur !Xhosa methiye şairlerinden David Manisi söylemişti. Marshall McLuhan'ın kendi yorumları için ise *The Gutenberg Galaxy* (1962) başlıklı kitabına müracaat edilebilir. Maurice Telleen'in *The Draft Horse Primer* (1977) kitabı da çok yararlı bilgilerle dolu. Farklı at donlarıyla ilgili başvurulabilecek en iyi eser Ben K. Green'in *The Color of Horses: The Scientific and Authoritative Identification of the Color of the Horse* (2001) adlı kitabıdır. Jim Key'in hikâyesini, Alice Roosevelt'le ilgili anekdotu da aldığım Mim Eichler Rivas'ın *Beautiful Jim Key: The Lost History of a Horse and a Man Who Changed the World* (2005) adlı çalışmasında bulabilirsiniz. Günümüzün sayısız yazarları arasında Margaret Cabell Self, *The Horseman's Encyclopedia* (1963), Tom Dorrance, *True Unity: Willing Communication Between Horse and Human* (1987), Ray Hunt, *Think Harmony With Horses* (1990), Vicki Hearne, *Adam's Task: Calling Animals by Name* (1986), Monty Roberts, *The Man Who Listens to Horses* (1996), Buck Brannaman, *The Faraway Horses: The Adventures and Wisdom of One of America's Most Renowned Horsemen* (2001) sayılabilir.

Avcılık ve çobanlıkla uğraşan erken topluluklarla ilgili anlatımımda Peter L. Storck'un *Journey to the Ice Age: Discovering an Ancient World* (2004), Brian Kooyman ve Jane Kelley tarafından yayına hazırlanan ve Kanada düzlüklerine özel bir vurgu yapan *Archaeology on the Edge: New Perspectives from the Northern Plains* (2004) adlı çalışmaların yanı sıra Hope Ryden'in *America's Last Wild Horses* (1990), Martin Harbury'nin *The Last of the Wild Horses* (2004) ve Monty Roberts'in *Shy Boy: The Horse That Came in from the Wild* (1999) gibi yaban at sürüleriyle ilgili kitaplarından faydalandım. Lawrence Scanlan'ın *Wild About Horses* (1998), tam olarak yaban atlarıyla ilgili bir kitap olmasa da, ilginç bilgiler içerir. Gerek gerçek gerekse kurmaca at hikâyelerinin en iyi seçkilerini Steven D.

Price'nin *Classic Horse Stories* (2002) başlıklı derlemesinde ve *The Great Horse Stories Ever Told* (2004)'da bulabilirsiniz. Bunlardan başka, yerel anılar (her bölgenin anlatacak anıları vardır tabii ki) ve aile tarihçelerini MacEwan'ın *Memory Meadows: Timeless Horse Stories* (1997) ve Teresa Jordan'ın harika kitabı *Riding the White Horse Home* (1993)'da, destansı maceraları ise (her ne kadar abartının dozu yüksek olsa da) A. F. Tschiffely'nin *Tschiffely's Ride: Ten Thousand Miles in the Saddle from Southern Cross to Pole Star* (1933) adlı eserinde bulabilirsiniz. At yetiştiriciliği ve üreticiliği hakkında Kevin Conley'in özellikle yarış atlarıyla ilgili *Stud: Adventures in Breeding* (2002) başlıklı kitabı ile John Jeremiah Sullivan'ın *Blood Horses* (2004) kitabı, hem eğlenceli hem de bilgilendirici okumalar olarak önerilebilir.

Üçüncü bölümü yazarken Sigurdur A. Magnusson'un *Stallion of the North: The Unique Story of the Icelandic Horse* (1978) isimli çalışmasından bolca faydalandım. Morgan Baillargeon ve Leslie Tepper'in beraber yazdığı *Legends of Our Times: Native Cowboy Life* (1998) adlı kitap, 1912 senesinde ilki yapılan Calgary Stampede başta olmak üzere diğer benzer etkinlikler hakkında birçok ilginç detay içermektedir. Nez Perceler'in şefi Joseph'in yaptığı yorum *North American Review*'de çıkmıştı. Adliyeye intikal eden ve *Delgamukuukw* diye bilinen vaka Gitskan ve Wet'suwet'en Yerlileriyle ilgiliydi. Kaybettikleri davayı temyizde kazanmışlardı.

Luigi Gianoli'nin *Horses and Horsemanship Throughout the Ages* (1969) adlı kitabı çok şey öğrendiğim ve at arabalarının geniş bir listesini aldığım, alanında otorite olan bir kitap. Eyer, üzengi, gem ve başlık takımları hakkında yazdıklarımın yanı sıra çekme ve itmeyle ilgili verdiğim bilgilerde Carolyn Henderson'un editörlüğünde çıkan *The New Book of Saddlery and Tack* (2002) isimli kitaptan faydalandım. Bu ve benzeri konularla ilgili diğer bazı detayları da Jean Deloche'nin *Horses and Riding Equipment in Indian Art* (1990) adlı eserinden aldım. John Jennings'in yaptığı yorumları ise yaptığımız yazışma ve sohbetlerden aktardım. Büyük çiftlik sahiplerinden Fred Ing'e ait olan at terbiyecisi tanımı, Richard W. Slatta'nın *Cowboys of the Americas* (1990) adlı kitabında, kovboyların at kültürüne ait diğer detaylarla beraber bulunabilir.

Dördüncü bölümde John Keegan'in Megiddo Muharebesi hakkında yaptığı değerlendirmeyi *The History of Warfare* (1993)'de bulabilirsiniz. Uygarlık ve barbarlıkla ilgili yaptığım yorumlar kısmen William H. McNeill'in *The Rise of the West: A History of the Human Community* (1963) adlı eseriyle ters düşmemden kaynaklandı denilebilir. Yeşaya'dan yaptığım alıntı için Yeşaya 31:1'e bakabilirsiniz. Savaş arabası hücumlarıyla ilgili standart anlayışın ötesine geçen değerlendirme için Ann Hyland'in, çok şey borçlu olduğum *The Horse in the Ancient World* (2003) kitabından faydalandım. Çekim atlarıyla ilgili teçhizat üzerinde kısaca durmam Joe Back'in *Horses, Hitches and Rocky Trails* (1959) başlıklı kitabından az şey öğrendiğim anlamına gelmez kesinlikle. General Eugene Daumas'ın özlü "Şark'ın Atı" tanımının menşei, Arap atı hakkında müracaat ettiğim Sheila M. Ohlendorf'un çevirdiği *The Horses of the Sahara* (1968) başlıklı eserdir. Pampalardaki ve düzlüklerdeki atlarla ilgili alıntılar için Herman J. Viola ve Carolyn Margolis'in editörlüğünde çıkan *Seeds of Change* (1991) adlı kitapta Deb Bennett ve Robert S. Hoffmann tarafından kaleme alınan "Ranching in the New World" başlıklı makaleye bakılabilir.

George Stubbs'a gelince, sadece orada durdum ve –onun yaptığı gibi– Whistlejacket'e bakışlarımı diktim. Tabii benim durumumda bu Londra'daki National Gallery'de gerçekleşti. Ayrıca Venetia Morrison'un yazdığı *The Art of George Stubbs* (2002) ile Malcolm Warner ve Robin Blake'in bera-

ber hazırladığı *Stubbs and the Horse* (2004) adlı sergi kataloğundan da faydalandım. John Baskett'in *The Horse in Art* (1980) başlıklı eseri gibi değerli kaynaklar arasında şu çalışmalar sayılabilir: T. K. Biswas *Horse in Early Indian Art* (1987), S. D. Markman *The Horse in Greek Art* (1943), Walter Liedtke *The Royal Horse and Rider: Painting, Sculpture and Horsemanship 1500-1800* (1989), Graham Budd *Racing Art and Memorabilia: A Celebration of the Turf* (1997).

Beşinci bölümde anlattığım bazı oyunlara ilişkin detaylı bilgiyi Monique ve Hans D. Dossenbach'ın *The Noble Horse* (1987) kitabında görebilirsiniz. Vladimir S. Littauer'in *Commonsense Horsemanship* (1972) başlıklı çalışması atlamanın mekaniğine dair kavrayışımızı zenginleştirici bilgiler içerirken, Caprilli'nin etkisiyle ilgili anlatımda yardımıma yine John Jennings yetişti.

Altıncı bölümde Galenos ile ilgili not Paula Wissing'in İngilizceye kazandırdığı Paul Veyne'nin *Did the Greeks Believe in Their Myths?* (1988) başlıklı çalışmasından alındı. Herbert Simon'un alegorik hikayesini *The Sciences of the Artificial* (1969), Joy Harjo'nun şiirinden aldığım dizeyi ise "Fishing" (*The Woman Who Fell from the Sky* [1994])'de bulabilirsiniz. Joe Healy'nin hayat hikâyesinin bir kısmı Hugh A. Dempsey'in *The Amazing Death of Calf Shirt and Other Blackfoot Stories* (1994) adlı çalışmasından alındı. Geri kalan kısmını ise tıpkı Bobby Attachie'yi kafamda kurduğum gibi yaptım.

Dizin

Cengiz Han, Büyük İskender, Fransa Kralı Louis, Amerika yerlileri, Orta Asya bozkırlarının atlı okçuları... Hepsi de, atlarla yakın birer ilişki kurmuş insanlar, halklar... İnsanoğlu tarih sahnesine çıktı çıkalı, atı sevdi, saydı. Atlar onun hayal gücüne egemen oldu. Tekerleğin icadından bile önce, at insan hayatını biçimlendirdi. Atın soylu güzelliği mağara duvarlarından minyatürlere, görkemli meydan heykellerinden müzelerdeki göz alıcı tablolara kadar birçok sanat eserinde yer aldı. Binlerce yıldır at binek aracı, ağır işçi, statü simgesi, dost oldu insan için. İmparatorluklar onun sayesinde kuruldu, onun sayesinde yıkıldı. Atlar hakkında kitaplar yazıldı, şarkılar bestelendi. Elinizdeki bu kitap, eskiçağlardan itibaren atın çevresinde oluşan gelenekleri, efsaneleri inceliyor. At ticareti, at çalmak, at yarışı, rodeolar, sirkler, olimpiyatlarda atlar, at eğitimi, cins at yetiştirme, bu kitabın konularından yalnızca birkaçı.

Atın zekâsı, gücü, yetenekleri, zarafeti ve güzelliği her bir satıra sinmiş. Tarihin başlangıcından bugüne, Amerika ovalarından, Asya bozkırlarına kadar atların ve insanların şaşırtıcı, hayranlık uyandırıcı, aydınlatıcı, tutkulu hikâyesi...

J. Edward Chamberlin, Toronto Üniversitesi ile Michigan Üniversitesi'nde İngilizce ve Karşılaştırmalı Edebiyat öğretiyor. Özellikle Amerika yerlileri üzerine birçok kitabı olan yazar, kendini bildi bileli at yetiştiriyor.

Doğa ve Bilim Dizisi

Kitap Yayınevi

ISBN 975-6051-84-9

20,-YTL